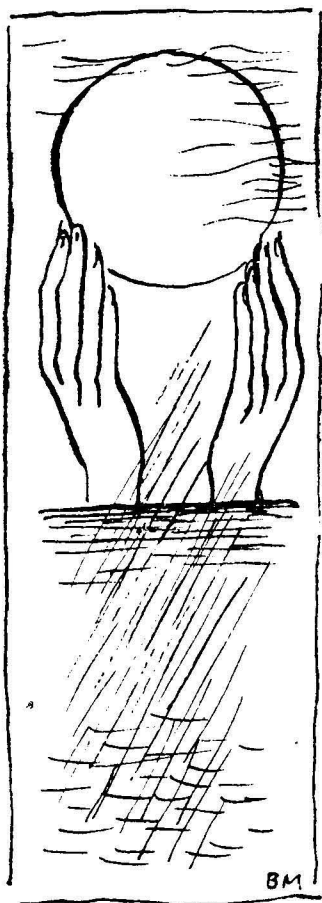

VIGILIA

1 9 7 1
november

11

Gyürki László

A Szentírás tudománya

Bellér Béla

Ijjas Antal Jézus-könyvéről

Cserháti József püspök

Nyilatkozata a Vigiliának

Doromby Károly

**Katolikus értelmiségiek vitája
az ember felszabadításáról**

Kunszery Gyula

Falu Tamás költészete

Széll Margit

Edith Stein életútja

Vigh Béla

Karinthy Ferenc drámái

TARTALOM

BENCZE ANZELM	Mint a holtak zsengéje — — — — —	721
SZELL MARGIT	A Kereszt tudománya. Edith Stein életútja — — —	726
GYURKI LÁSZLÓ	A Szentírás igazsága — — — — —	739
SILL FERENC	Náray György (1645—1699) — — — — —	752
KUNSZERY GYULA	Falu Tamás költészete — — — — —	759
FALU TAMÁS	Aki most, Panta rei, Aki így maga van, Hónapos szobák, Papír, Költöző, Valaki ott benn, Népszámlálás, Városvégi házak, Esti remények (versek) — — —	763
KOPÁCSY MARGIT	A vénasszony (elbeszélés, befejező rész) — — —	765
FEHÉR FERENC	Pusztla-templom (vers) — — — — —	774
BARDOSI NÉMETH JÁNOS	Egyetlen hegedű, A nádi farkas (versek) — — —	775
FEHÉR JÓZSEF ANDRÁS	Prométheusz versek — — — — —	780

PÁRBESZÉD

Krisztus történetétől Jézus történetéig. Íjjas Antal Jézus története című munkájáról (*Bellér Béla*) — — — — 735

AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN

Katolikus értelmiségiek az ember felszabadításáról és a harmadik világról (*Dorombo Károly*) — — — — 747

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Cserháti József pécsi püspökkel, a Magyarok Világszövetsége elnökségének tagjával (*Hegyi Béla*) — — — — 776

NAPLÓ

Rónay György: Az olvasó naplója (Mándy Iván: Előadók, társszerzők; Egy ember álma) — 782; *Vigh Béla*: Színházi krónika (Karinthy Ferenc drámái) — 783; *D. I.*: Képzőművészet (Szobotka Imre és Patkó Károly emlékkiállítás; Pál Ferenc keramikus tárlata; Az Egyházi épületek és műtárgyak gondozása c. könyvről) — 786; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Orgonaavatás a Deák téri templomban; A Budapesti Művészeti Hetek megnyitó hangversenye; Lemezfigyelő) — 787; *Balássy László*: Képernyő előtt (Rózsa Sándor) — 789.

DOKUMENTUM

Mécs László és a szlovákiai magyar irodalom kezdetei (*Simándy Pál*) — — — — — 790

A borítón Borsos Miklós rajza

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098, 188-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

MINT A HOLTAK ZSENGÉJE

Ha Krisztus nem szenvedett, nem halt meg és nem él, hiábavaló a hitünk. (1) Ez a három fogalom, illetve jelenség közvetlen tapasztalás tárgya, mindig és mindenhol szükségképpen együtt jár az emberséggel. De a sorrend — szenvedés, halál és élet —, hogy a végén is ott áll az „élet”, sajátosan keresztény. A tapasztalati sorrend ugyanis: élet, szenvedés és halál. Ezért amit a kereszténység tesz a húsvét ünneplésével, valóban kihívás, kesztyűdobás a valóságnak. (2) Ha valaki ezt végiggondolja, elámul a kereszténységnek ezen az „elszánt forradalmiságán”. Hogy merte ezt megtenni? (3) Az egészben csak ott a bökkenő, hogy aki a kereszténység állásfoglalásában pusztán merész tant lát, eljutott-e valaha a kereszténységig? Mert az evangéliumokból, és különösen az Apostolok cselekedeteiből egészen nyilvánvaló, hogy az apostolok és az egyházi közösség nem tant, hanem egy személyt hirdet: Jézus Krisztust. Ha vallási tant, filozófiai eszmét látok a kereszténységben, éppolyan kielégítetlenül fordulok el tőle, mint az összes többi vallástól és filozófiától, amikor a szenvedés, halál és élet tényeivel állok szemben. Ha külön-külön megvizsgáljuk ezt a három korrelatív fogalmat, illetve emberi valóságot, azt látjuk: természetükből adódik, hogy megválaszolhatatlanok, ugyanakkor azonban a válaszok elégtelensége mindig a „személyesség” hiányában jelentkezik.

A szenvedésnek talán legmélyebb, legemberibb és költői bemutatását, összefoglalását Jób könyvében olvashatjuk:

*Vesszen el az a nap, amelyen születtem,
s az éjszaka, melyen azt mondták: fiú fogantatott.
Lelkemből utálok az életemet,
megeresztem panaszomat,
szólok az én lelkem keserűségében.
Azt mondom Istennek:...*

*Miért nem haltam meg a fogantatásomkor,
miért ki nem múltam, mihelyt megszülettem?*

*Miért hoztál ki engem anyámnak méhéből?
Vajha meghaltam volna, és szem nem látott volna engem!*

*Lettem volna, mintha nem is voltam volna,
és szem nem látott volna engem.*

*Miért is ad Isten a nyomorultnak világosságot,
és életet a keserű szívűeknek?*

*Miért is nem pusztultam el a sötétség előtt,
vagy miért nem takartad el előttem e homályt!*

*A bosszúság miatt szemem elhomályosodik,
és minden tagom olyan, mint az árnyék.*

*Arcom a sirástól kivörösödött,
szempillámra a halál árnyéka szállt.*

*Miért rejtet el arcodat,
és tartasz engem ellenségedül?*

*A letépett falevelet ijesztegeted?
És a száraz pozdorját üldözöd?*

Ó föld, az én véremet el ne takard,
és ne legyen hely az én kiáltásom számára!

Lelkem meghanyatlott, napjaim elfogynak,
vár rám a sír.

Hol hát az én reménységem,
ki törődik az én reménységemmel!

Megrontott köröskörül az Isten, hogy elvessek,
és mint a fát, letördelé reménységemet.

Íme, kiáltozom az erőszak miatt,
de meg nem hallgattatom,
segélyért kiáltozom, de nincs igazság.

Rokonaim visszahúzódtak,
barátaim egészen elidegenedtek tőlem,
ismerőseim pedig elfelejtkeznek rólam.

Idegennem tartanak.
Megutált minden meghitt emberem, —
akiket szerettem, azok is ellenem fordultak.

Mi az oka, hogy a gonoszok élnek,
szép kort megélnek,
sőt még nagy jólétben is töltik napjaikat.

Noha azt mondják Istennek:
Távozz tőlünk!
Nem érdekelnek parancsaid!

Feddhetetlen voltam, igaz,
istenfélő és bűngyűlölő.

És mi volt a jutalmam Istentől?
Vagy örökségem a Mindenhatótól?

Micsoda a Mindenható, hogy tiszteljük őt?
És mit nyerünk vele, ha esedezünk előtte!

Bizony, jót reméltem, s rossz következett,
Világosságot vártam, s homály érkezett.

Mert amitől rettegtem, az esett meg velem,
amitől remegve remegtem, az jött rám.

Rettegések rohantak meg,
s mint a felhő eltűnt boldogságom

Kiáltok hozzád, és nem felelsz,
és csak nézel engem. (4)

Az igazi szenvedéshez, emberi nyomorúsághoz hozzátartozik a kiúttalanság. Anélkül csak fájdalom, baj, balszerencse. Az igazi szenvedés ott kezdődik, amikor nem látom hogy „mindez miért”? A szenvedés értelmetlen. A gondolkodó ember nem tud feleletet adni, nem tudja megoldani a szenvedés problémáját — ha őszinte. Ezért nem tudott, és nem is tud semmiféle filozófia választ adni, hiszen a filozófiák a gondolkodás, az értelem művei.

Ha pedig a másik ember szenvedését vizsgálom, akkor azt tapasztalom, hogy nem tudom igazában megosztani a szenvedést másokkal. Senkitől el nem vehetem,

képtelen vagyok átrakni az enyémet másokra. A „másik” szenvedése megszorít, de csak az enyémet érzem igazán, csak az enyém teljesen értelmetlen, az ráz meg, fordít fel egészen. A szenvedés személyes, egyedi valóság. Ezért van az, hogy a legnagyobb vigasztalás, ha egyszerűen, szó nélkül mellette állunk a szenvedőnek. Ha egy anyának meghal a fia, ki érzi át az ő veszteségét? — még egy hasonlóan járt másik anya sem, hiszen az csak az ő fia volt.

A tapasztalat tehát azt mutatja, hogy a szenvedés „értelmetlen” és egyedi, tehát általános, minden kornak és minden embernek szóló választ senki sem adhat.

Hasonló megállapításokra jutunk a halállal kapcsolatban is. A halál teljes kudarc az élet oldaláról nézve. És itt igazuk van azoknak, akik tagadják az örök életet — tapasztalatukat őszintén kimondják. A halál ugyanis az egész ember pusztulása. Az az ember, akit mi ismertünk, akivel éltünk, örültünk, dolgoztunk, nem létezik többé. (5) Miért múlok el, ha már vagyok? Miért fosztanak meg a végén mindattól, amit az életben alkottam, végbevittem, megszerettem? Nincs benne „ráció” — értelmetlen. Másrészt azt is tapasztaljuk, mintha valami mégiscsak megmaradna, mintha az ember, valami más módon ugyan, de mégis továbbélne. Nagy egyéniségek hosszú időn át; sok emberre rányomják bélyegüket, személyiségük „varázsa” sokáig hat. De a családtagok emléke is, egy-egy öröklött tulajdonság több nemzedéken át hagyományozódik tovább. Tovább él az ember munkájában, és munkájának gyümölcsét élvező gyermekeiben. (6) Ez az élők tapasztalata. Am aki meghal, annak ez nem sokat mond. Egyedül hal meg mindenki, senki nem megy vele, még a legközelebb álló, férj vagy feleség sem. Senki meg nem halhat helyette, még az sem, akivel együtt élt, akivel mindenét megosztotta, ételt, italt, vagyont, munkát, pihenést, örömeiket — ezt az egyet nem oszthatja meg. A gondolkodásnak és szeretetnek ez a középpontja, az én, egyedülálló, soha vissza nem térő, nem volt és nem is lesz többé. Teljesen egyedül marad az ember a halálban. Tehát a halál is, akárcsak a szenvedés, „értelmetlen” és egyedi — általános, értelmi válasz eleve lehetetlen.

Miért halok meg, ha élek? — így foglalhatnánk kérdésbe a halál értelmetlenségét. S ha ezt megfordítjuk, az élet értelmetlensége bukkan elő: — Miért élek egyáltalán, ha meghalok? S egymás után merülnek fel a meg nem válaszolható kérdések: — Honnan jöttem? Hol kezdődött az életem? Persze a szülőknél. Napról napra közelebb jutunk az élet titkának megfejtéséhez. Élet régóta van, és talán még sokáig lesz. De én csak egyszer élek, és soha többé?! A személyes, egyedi életre, amely nem volt eddig, és sohasem lesz többé, nem leszünk képesek egyetemlegesen válaszolni, éppen mert egyedülálló. Miért kell élnem *nekem*? Ki akart engem? A szülők csak gyermeket akarnak, legföljebb fiút vagy lányt. De *engem*, Kis Jánost, aki Nagypusztán születtem 1927. január 1-én, ezt az *ént* ki akarta? Nincs „értelme” az egésznek. Az emberi élet is éppúgy „értelmetlen” és egyedi, mint a vele járó szenvedés és halál. Ezért kár a választ értelmi, gondolati, elméleti és általános síkon keresni, mert a dolog természetéből következik, hogy az ilyen keresés eleve kudarcra van ítélve.

A megoldás csakis gyakorlati lehet, és személyes — azaz olyan, amelyik az egész emberre van tekintettel, nemcsak értelmi képességére, és külön szólhat minden egyes emberhez. A keresztény közösségek egy személyt állítanak elénk válaszként, Jézus Krisztust, aki ember volt, szenvedett, meghalt, de most is él, és felkínálja a lehetőséget mindenkinek, hogy „egy tövű” legyen vele (7), hogy átvegye az ő sorrendjét: szenvedés és halál után is ott álljon az *élet*.

Hogyan viszonyul Jézus ehhez a három problémához? (8) Józán előrelátással és belső nyugalommal beszél a halálról, nincs benne semmi félelemérzés, rémület, ijedtség, bizonytalankodás: „Arra kezdte oktatni őket, hogy az Emberfiának sokat kell szenvednie, a vének, főpapok és írástudók elvetik, de harmadnapra föltámad” (Márk 8,31). János evangéliuma pedig így idézi: „Már most megmondom nektek, még mielőtt megtörténik, hogy annak idején majd higgyétek, hogy én vagyok” (13,19). Mitől ilyen biztos? Honnan ez a meglepő biztonság? Fel kell figyelünk, hogyan válaszol már a tizenkét éves Jézus, amikor szülei felelősségre vonják,

miért „csavargott el hazulról”: „Anyja így szólt hozzá: Fiam, miért tetted ezt velünk? Látod, atyád és én bánkódva kerestünk. — Miért kerestetek? — kérdezte. Nem tudtátok, hogy Atyám házában kell lennem?” (Lk 2,48—49). Jóval nyilvános fellépése előtt utal arra, hogy milyen szoros kapcsolatban, intim egységben van az *Atyával*. Benne találja meg önmagát, a szeretett fiút, s ezzel együtt küldetését is. Engedelmeskedik szüleinek (Lk 2,51), tiszteli őket, még a kereszten is gondoskodik anyjáról (Jn 19,26—27), mégis folyton hangsúlyozza az Atyával való viszonyát. Mikor egy asszony felkiált a tanítását hallgató tömegeből, — „Boldog a méh, mely téged hordozott, s az emlők, melyeket szoptál” (Lk 11,27), — nem cáfolja meg, de kiegészíti: „Még boldogabb, aki hallgatja és megőrzi Isten igéjét” (Lk 11,28). Ugyancsak Lukács evangéliuma említi azt a kis történetet, amikor tanítványai figyelmeztetik: „Anyád és testvéreid kinn állnak és látni akarnak.” „Ő azonban így válaszolt: Anyám és testvéreim azok, akik Isten igéjét hallgatják és teljesítik” (8,19—21). Egyetlen jelentős viszonya van: az Atyával való. A vele folytatott dialógusban erősödik meg egyénisége, csak ez a kapcsolat adja meg, hogy ki ő, ez teremti meg benne azonosságának tudatát, ti. hogy az Atya szereti őt. „Ez az én szeretett fiam, akiben kedvem telik” — nyilvánítja ki az Atya a köztük lévő bensőséges viszonyt (Mt 3,17). Élete teljesen tőle van: „Amint engem küldött az élő Atya, és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, énáltalam él” (Jn 6,57). Ez a szoros kapcsolat külön nyomatékot kap János evangéliumában, amikor a farizeusok kilétét, azonosságát kérdőjelezi meg: „Ha pedig ítélek, ítéletem érvényes, mert nem vagyok egyedül, hanem én és aki küldött engem — az Atya” (Jn 8,16). Oly biztonsággal nyilatkozik, hogy más körülmények között képzelődőnek, arrogánsnak gondolnánk. Amikor az írástudók elvesztik türelmüket, gúnyolódnak, válasza elsősorban: „Ha én dicsőíteném önmagamát, dicsőségem semmit sem érne. Atyám az, aki dicsőít engem. Ti azt állítjátok, hogy ő a ti Istenetek, de nem ismeritek őt. Én ismerem. Ha azt mondanám, hogy nem ismerem, hozzátok hasonló: hazug lennék. Én azonban ismerem őt, és szavát megtartom. Ábrahám, a ti atyátok újjongott, hogy láthatja napomat. Láttá és örvendezett. — Erre felháborodtak: Még ötven esztendő sem vagy, és láttad Ábrahámot? — Jézus így szólt: Bizony mondom nektek: mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok.” Lélegzet-elállító ez az utolsó mondat: idő, változás, széthullás, bomlás, szétziláló tényezők nem érintik személyiségét.

Ez a kijelentés, hogy „mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok”, olyan személyiséget vet elénk, aki túl van még a halál rettenetén is. Mindez pedig csak azért, mert hozzá van kötve az Atyához. Ezt a tiszta képet, zavartalanságot az elmúlással szemben csakis az Atya közelsége hozza létre, ami biztosítja személyiségének legteljesebb azonosulását, megadja az elfogadottság bizonyosságát. Ez utóbbi nélkülözhetetlen feltétele minden személyiség biztonságos fejlődésének, kialakulásának. Olyan lénynek tudja magát, akit szeretnek, és aki szeretetre méltó. Ezért a halállal való szembenézés valahol az élet kezdeténél kezdődik: a családban, a korai gyermekévekben. Ha valaki azt tapasztalja, hogy olyannak akarják őt, amilyen, elfogadják őt magát személyesen, akkor lassan rájön, hogy azért él, hogy szeressék, s maga is képes lesz szeretni, önként szabadon átadni magát. Olyan valószínűságnak tudja magát, aki azért van, hogy szeressen és szeressék, azaz felfedezi azonosságát, személyiségét, és megkapja a családtól az azonosulás tudatának biztonságát is: teljes emberi személyiséggé válik. Az ilyen embernek könnyű lesz felfedezni, hogy emberi kapcsolatai hiányosak, törekenyek — s ugyanakkor könnyen eljut a személyes kapcsolatra az Atyával is, hiszen volt már mintája az emberek között, főként a családban. A vallás az ilyen ember számára csak annak a viszonynak a kiteljesedése lesz, amelyet megélt már, ami személyiséggé fejlesztette. Ezért nem lesz az Atyával való viszony sem irreális kapaszkodás, hanem életéhez szükségképpen hozzátartozó, személyiségét életető, fejlesztő szeretetkapcsolat. Nem fog félni, nem retten meg betegesen a széthullástól, hiszen ez a kötődés reális és erős tényező életében: biztonságot és nyugalmat ad, mint az Atya szeretete Jézusnak: ez a szeretet erősebb, mint a halál (*Énekek én.* 8,6).

Amíg Jézus közel érezte magát az Atyához, semmi sem fenyegette azonosságát, nem félt a széthullástól. Közvetlenül halála előtt mégis kétszer megrendül: az Olajfák hegyén és a kereszten. Az első alkalomról ezek a beszámolók maradtak ránk: „Egyszerre csak remegni és gyötrődni kezdett” (Mk 14,33). „Szomorúság és szorongás fogta el” (Mt 26,38). „Halálfélelem vett erőt rajta, és még állhatatosabban imádkozott. Verejtéke, mint megannyi vércsepp hullott a földre” (Lk 22,44). Ezek a leírások jellemző jegyeit hozzák annak a krízisnek, amelyet a személyiség megsemmisülésétől való félelem jelent. Jézusnál akkor találkozunk vele, amikor azonosságát fenyegeti, hogy elszakadhat az Atyától. Ha viszont azonos akart maradni önmagával, azzal a személlyel, aki volt, amilyennek az Atya elhívta és szeretete, bele kellett mennie a halálba. Ha másként cselekszik, elszakította volna őt tette az Atyától, hiszen küldetése az volt, hogy szeresse az Atyát és az embereket mindvégig. Ezért döntött a kereszt mellett: „Amint te, Atyám bennem vagy és én tebenned, úgy legyenek ők is mibennünk, és így elhiggye a világ, hogy te küldtél engem, ... hiszen te szeretted engem a világ teremtése előtt” (Jn 17,21–24). Az az intellektuális bizonyosság, hogy ő és az Atya egyek, és hogy küldetését éppen ezért mindenképpen vállalja — nem tudta megállítani az érzelmi felfordulást. Magának a lehetőségnek a felmerülése, hogy elszakadhat az Atyától — ez a pillanat okozta a szorongást, gyötrődést. Ez pedig lehetetlen volt, s a viszony oly szoros, erős, hogy legyőzi a félelmet, az Atya-közelség biztonsága felülemelkedik a személyiség széthullásának rettenetén, az azonosság elvesztésének, az igazi emberi megsemmisülésnek a szörnyűségén: „Atyám, neked minden lehetséges. Vedd el tőlem ezt a kelyhet, de ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te” (Mt 26,39). Az Atya közelsége a garanciája személyiségének, azonosságának még a magárahagyatottság, egyedül-lét, elkülönülés legkínzóbb haláltusájában is, azaz a „pokol kapujában”: „Éli, Éli, lamma szábáktáni — Istenem, Istenem, miért hagytál el engem” (Mt 27,46). Csak-hogy nem ez volt utolsó tapasztalata: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46).

Ezek a szavak a 30. zsoiárból valók. Jézus meghal a be nem fejezett zsoiár bizonyosságában, amelyet az Atya fejezett be: *Kezedbe ajánlom lelkemet, / Uram, hűsége Istenem, / megváltottál engemet.*

A szeretet figyelmes. Ha Krisztus nyomán járunk, természetesnek fogjuk találni, hogy a szenvedésben, halálban és életben sok mindent olyan motívumnak fogunk fel, ami előkészít, hozzásegít bennünket az Atyával való minél bensősége-sebb kapcsolathoz. Sok, finom, szerető figyelmeztetéssel találkozunk majd. A szenvedés például megtisztít, nemesít: „Mint ahogy tűzzel próbálják ki az ezüstöt, és a kemencében az aranyat, úgy vizsgálja az Úr a szíveket” — szól a *Példabeszédek könyve* (17,3). Ugyanezt a könyvet idézi a *Zsidókhöz írt levél*:

*Fiam, ne kicsinyeld le az Úr fenyítését,
S ne csüggedj el, ha korhol.*

*Mert megfenyíti az Úr akit szeret,
S megostorozza minden fiát, akit befogad. (3,11–12)*

*A jelenben ugyan minden fenyíték inkább szomorúságot okoz, mint örömet,
később azonban az igaz élet és a béke gyümölcset hozza annak, aki elvi-selte. Ezért föl a lankadt kézzel! A megroggyant térdet nyújtátok ki, és jár-jatok egyenesen, hogy a megbékült tag ki ne ficamodjék, hanem inkább meggyógyuljon (Zsid 12,11–13.).*

Az öregkor érettsége a beteljesedés jelévé válik. De még az öregkori elgyengü-lés is a maga tragikomikus mivoltával jellel lehet:

*Nem fog a fog, nem vág a kés,
Táncol a toll, reszket a kéz,
Szűk lesz a gomblyuk, kövér lesz a gomb,
Öltözködés, veiközés csupa gond.*

*A gondolat nemcsak hogy nem dalol,
Lassanként már a szókat is elfelejti,...*

Az ilyen és hasonló költői megfogalmazásai a problémának (9) utalnak arra az életformára, amelyet az Isten kedveltjei élveznek: „Nem vetnek, nem aratnak, csűrökbe sem gyűjtenek; mennyei Atyárok gondoskodik róluk” (Mt 6,26).

„Tudott és taglalt jelenség, hogy a leghatalmasabb államokat fiatalok forgatják föl, és öregek állították helyre. Márpedig helyreállítani bajosabb, mint lerontani. Elégszer nem ismételtető s így itt is megemlítendő jelenség az is, hogy honárulásra, országvesztésre sem csábít semmi úgy, mint az ifjúkor, kiválólag annak fő veszedelme, a paráznság” — írja Illyés Gyula (10). Az ösztönök tudatszűkítő hatása ezen a téren jóval kisebb az öregkorban, tehát látókörük kitágul, értékrendszerük reális lesz, helyesebb lesz. Hasonlóan, mint a föltámadás után: „...nem nőszülnek, s férjhez sem mennek, hanem úgy élnek, mint Isten angyalai a mennyben” (Mt 22,30). Így az öregek életformája olyan eszkatologikus jellé válik, mint amilyen a szerzetesség. Magányosságuk is hasonló figyelmeztető jellé válhat, hogy egyedül az Atyához kötődjenek.

Minden ember számára eszkatologikus jel lehet az élet minden öröme. Amikor örülünk, hosszú órák, sőt napok perceknek tűnnek. A pszichológiai és a fizikai időnek ez az eltérése felhívja a figyelmünket, milyen lesz az együttlét az Atyával: örök jelen. Minden érték, amit csak megélünk, nem csupán lépcső, ugródeszka, még kevésbé eszköz az Atyához vezető úton, hanem beépül az „örök boldogságba”, része annak. Ilyenek az igazság a filozófiában és a tudományokban, a szépség a természetben és a művészetekben, a jóság a barátságban és a szerelemben. Ezek maguk a lehetőségek, ezekkel együtt kötődünk egyre szorosabban az Atyához, az örökkévalósághoz.

Jegyzetek: (1) 1 Kor 15,14; (2) Illyés Gyula: Kháron ladikján, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969. 121.; (3) Illyés Gyula i. m. 121.; (4) Jób könyve következő fejezeteiből: 3,10,13,16,17,19,21,29,31.; (5) vö. New Catechism (A holland katekizmus), Burns and Oates, 1967., 471.; (6) uo. 471.; (7) Róm 6,5; (8) Az itt következő, újszövetségi idézetekkel átszőtt gondolatmenetet J. Dominian cikke alapján állítottam össze: Facing Death (Matters of Life and Death, ed. by E. F. Shotton, Darton, Longman and Todd, 1970., 27.); (9) Sík Sándor: Dörmögés (Áldás, Szent István Társulat, 1963., 60.) és Illyés i. m. 20.; (10) Illyés: i. m. 58:

SZÉLL MARGIT

A KERESZT TUDOMÁNYA

EDITH STEIN ÉLETÚTJA

Gyermekkori fénykép: a nagy fekete szemű, nyílt, csodálkozó tekintetű kislány néz rőla ránk. Ez a szeretetre méltó, értelmes, nagy jövőre jogosító gyermek Edith Stein. Ebben az évben lenne nyolcvan esztendő, ha nem követelte volna őt is áldozatul a fasizmus.

Jahve házából indult

Aki belépett ennek az ősi zsidó családnak a házába, azonnal megérezte a valóságos áhitat megnyugtató légkörét. A Sziléziából magukkal hozott bibliai képek, rituális tárgyak között a hét gyermek életét valami benső mértéktartás jellemzi. Steinné igazán a „bibliai erős asszony” példája, amint férje halála után egymaga vezeti a fatelepet, ellenőrzi az erdőt és a könyvelést, és ugyanakkor szemmel tartja gyermekeinek minden lelki rezdülését.

Edith a hetedik gyermek volt. Fogékony értelmével korán átvette a nagvok ismereteit. Nagyon érzékeny volt arra, ha a többiek kicsinek, tudatlannak nézték és kizárták a játékból. Ilyenkor az egyikként kedves gyermek dühében toporzékol. De ha anyja valamire azt mondta, hogy bűn, tudta, hogy az valami csúnyát, emberhez méltatlant jelent, és azonnal elfordult tőle. Amikor a két évvel idősebb nővére is iskolába került, Edithet már alig lehetett otthon tartani. Kezdetől feltűnt tudásszomjával, szellemi érettségével és szívós szorgalmával, de ugyanakkor segítőkész jó pajtása mindenkinek. „Csöndes, mély és nagyon kedves lányra emlékezem vissza” — jegyzi fel később az egyik osztálytársa. A nyelvórán mondotta egyszer: „A fordításnak olyannak kell lennie, mint egy ablaküvegnek, amely minden fényt keresztül enged” — amivel a sokszor önmagát is háttérbe szorító igazságérzetét fejezte ki. Erettségijén az igazgatója ezzel a szójátékkal búcsúztatja: „Üss a köre (Stein), és bölcsesség szikrázik belőle.”

A tudomány csarnokában

Edith tovább tanul, a lélektan és a filozófia érdekli. Nagy, szinte erőszakos tudásvágyát rejtettségével és egyszerűségével ellensúlyozza. Anyja büszke a lányára, de szorongva figyeli alakulását. Edith ugyanis már nem vallásos, a zsidó hagyományok nem érdeklik, nagy változáson megy keresztül. Erre az időszakra később így emlékezik: „Filozófiai tanulmányaim állandó körforgást jelentettek a szakadék körül”. Nagy utat kellett végigjárnia, hogy az életet a maga teljességében tudja értékelni. Tizenhárom éves korától huszonegyedik évéig ateistának vallotta magát.

A filozófiai gyakorlaton egyszer tanára, dr. Moskievicz elébe tett egy könyvet: „Hagyjon abba minden kutatást, mert ez az igazi!” A könyv Husserl sokat emlegetett műve volt a *Logikai vizsgálatok* (Logische Untersuchungen). Moskievicz hallgatta Husserlt és gyakran látogatott el hozzá. „Csak Göttingenben lehet igazán filozofálni, éjjel és nappal, az étkezésnél, az utcán, mindenütt.” Ezután Edithnek már nem volt más vágya, mint Husserlnél tanulni. Szerencséjére göttingeni nagybátyja meghívta magához. Ahogy fokozatosan elmélyült Husserl tanításában, lassan legyőzte magában a racionalizmus kételyeit, és az idealizmus révületéből visszatért a valóság világába. Az eszmék öntörvényűsége helyett „az ismeret ismét befogadást jelent számomra, amely a tárgyi valóságtól nyeri törvényszerűségét.”

Husserl a jelentések tudományát a tiszta logikában fogalmazza meg. Hogy a dolgok, a jelenségek jelentéseit megérthessük, ahhoz előbb pontosan le kell írni a valóság tárgyait, minden lelki beleérezéstől mentesen. Az átlagember gondolkodása ugyanis át van szöve érzelmekkel, előítéletekkel, sejtelmekkel, amelyek megmáskítják a való világot. Husserl fenomenológiai módszere a tárgyi világ pontos, anyai érzéstől mentes leírását tette lehetővé — ami a gondolkodásnak, a lélektannak és a természettudományos kutatásnak új irányt adott. Erre a módszerre nem kis fáradsággal begyakoroltatta hallgatóit, hogy tárgyilagos leírásukban az „esetlegeset zárójelbe tegyék” és a dolgokat — amennyire a megismerés lehetővé teszi — önmagukban mutassák be. „Térjünk a tárgyra” — jelszavával főleg környezetét feszült figyelemre, fegyelmezett gondolkodásra szoktatta, ami Edith Stein nőiességét szerencsésen alakította. Az ő feladata lett a kezdőkkel — mint ő nevezte a „filozófiai óvodában” — begyakoroltatni a fegyelmezett gondolkodást. Conrad-Martius Hedvig így jellemzi körüket: „Ez a filozófia szellemi forradalom volt, amely iskolája tagjait új világszemléletre és gondolkodásmódra vezette... Ez a fenomenológiai felfogás termékké tette a talajt a transzcendensnek, a kinyilatkoztatásnak, az isteneknek, sőt magának az Istennek a megismerésére, és ezzel elősegítette vallási döntésünket... Azt is megjegyzi, hogy „Edith született fenomenológus volt, akit józan, objektív szelleme, abszolút tárgyilagossága erre a területre eleve alkalmassá tett”.

Max Scheler Husserl módszerével tárgyilagosan úgy írta le a „szent” lényegét, a vallásos tudatot, mint valóságos jelenséget, hogy a hozzá kapcsolt előítéleteket felszámolta. Scheler göttingeni előadása „...nagy élmény volt ebben a kis vá-

rosban... nagyon megrendített minket, neki is, nekem is ez volt az első indíttatás a megtérés útján”, jegyzi fel élményét Rosa Guttman, Edith egyik barátja. Itt alakul ki Edith erkölcsi perszonalizmusa, amivel később elméletileg is megcáfolja a nacionalizmus eltévelyedéseit. Itt kapja meg alapját a misztika modern szemléletének, amit később részletesen kidolgozott. „Ez volt az első érintkezésem az eddig ismeretlen világgal, de ez még nem vezetett hithez. Az előítéletek korlátai lehullottak, és hirtelen elibém tárult a hit világa.” A legnagyobb hatást mégis az itt szövődő emberi kapcsolatok gyakorolták rá. Husserl körének benső barátságát a közös gondolkodásmód, s az ezt pontosan és őszintén kifejező nyelv jellemezte, ami érzelmeiket, jellemüket egybehangofta. Reinach tanársegéd rendkívüli egyénisége feloldotta Edith zárkózott visszahúzódsát, érzelmei feltáruáltak. „Nagyon boldog és mélységesen hálás voltam. Olyan volt számomra, mintha nem is emberrel, hanem a tiszta szívjósággal találkoztam volna... már első pillanatban egészen új világot teremtett bennem.” Ezért is volt számára annyira megdöbbentő, hogy mielőtt Reinach a frontra indult, feleségével együtt az evangélikus hitre tért, a harctérről pedig azt írta barátainak, hogy olyan boldog hitében, hogy ezentúl csak azért fog filozofálni, hogy másokat is a hit útjára vezethessen. Nagyon megrendítő volt korai halála, Edith úgy gondolta, hogy feleségét egészen összetöri. Annál jobban meglepődött a hívő asszony viselkedésén, amire később, mint élete döntő mozzanatára emlékezik vissza: „Bár a fájdalom érzékeny lelkét teljesen átjárta, a kereszt üdve és titokzatos áldozata, mint a megdicsőülés fénye ragyogta át a tiszteletreméltó asszony vonásait... Ez volt az első találkozásom a kereszttel és azzal az isteni erővel, amelyben hordozói részesednek. Először láttam magam előtt a Krisztus megváltói szenvedéséből született egyházat, amint a halál fullánkja felett győzedelmeskedik. Ez volt az a pillanat, amikor hitetlenségem összetört, a zsidóság elhalványult, és felragyogott bennem Krisztus, Krisztus a kereszt titkában... Ezért nem tudtam beöltözésem előtt más kívánságnak kifejezést adni, mint hogy a rendben a szent keresztről nevezzenek el.”

Azután hirtelen minden megszakadt, társait elvitték katonának, ő pedig ápolónőnek jelentkezett a legnehezebb szolgálatra. A súlyos sebesülteket ápolta, lelkiileg vigasztalta. Hazája összeomlása nagyon megrendítette: „hogy milyen élmény, amikor egy legyőzött nép fájdalma vesz körül? — Olyan hatalmas érzés ez, mint amikor az ember valami felfoghatatlan előtt áll... Én nem csupán állampolgárként élek, hanem szeretem hazámat és népemet, és áldozatot vállalok érte.”

1916-ban Husserl elfoglalta a freiburgi katedrát és Edith Steint magával vitte tanársegédnek. Kitérítéssel doktorált, adottságait Husserl a későbbi tanári ajánlásában jellemzi: „Dr. Stein kisasszony a filozófiában széles körű és alapos kiképzést nyert. Önálló tudományos kutatási és oktatási adottságai nyilvánvalóak. Ha az egyetemi területet a nők számára is megnyitják, legelső helyen és legmelegebben ajánlom tanári habilitációra.” Edith tehát emberileg célhoz ért. De mi van a lélek mélyén?

Vissza az atyai házba

Lélektani okság című tanulmánya jól tükrözi benső nyugtalanságát: „Terveket szövök további életemre, de meg vagyok győződve, hogy valami olyan esemény fog fellépni, ami felborítja terveimet. Nem egyezem bele ebbe az élő hitbe, nem engedem magamon úrrá lenni!” Az átélésről írt módszertani példáiban saját élményeit dolgozza fel: „Létezik olyan Istenben nyugvó állapot, amelyben minden lelki tevékenység megnyugszik, az ember már nem szövöget terveket, hanem teljesen ráhagyatkozik Isten akaratára. Valamiképpen ebben részesedtem egy olyan élmény után, amely erőmet felülmúlta, ami lelki erőmet felemésztette. Az Istenben való nyugalom egészen új és sajátosan más. Halotti csend, amelybe belépett a teljes biztonság érzése. Ez után mindinkább kezdett eltölteni egy új élet — és minden akarati megfeszülés nélkül — új tevékenységre serkentett... Valami eleven áramlásnak tűnt bennem, olyan erő behatása, amely nem az enyém, és anélkül, hogy ha-

tározott követelményt állított volna elé, működni kezdett bennem. Mintha egy lelki újjászületés előfeltétele lett volna, ami személyi alkatomnak nagyon megfelel." — Sokan kérdezték később, hogy imádkozott-e a hit kegyelméért. „Az igazság utáni forró vágy volt minden imádságom.”

A kegyelem munkáját külső esemény siettette. Hedvigéknek egy gyümölcsösük volt Bergzabernben, ahol Edith sokszor segített — utána pedig filozofáltak. Egyik este Hedvig biztatta, húzzon ki egy könyvet, csak úgy találomra a polcról. Edith egy vastag könyvet választott, Avilai Szent Teréz önéletrajza volt. A könyvet egyvégtében elolvasta, majd csöndesen csak ennyit szolt: „Ez az igazság!” Másnap a városban vett egy katekizmust és egy misszálét, a templomban végignézett egy misét. Később leírta, hogy az egész szertartást megértette, és nagyon meghatotta az idős pap áhítata. Utána bement hozzá és a keresztséget kérte. Mély teológiai beszélgetés kezdődött közöttük. Edith mindenre jól válaszolt. A keresztség napját 1922. január 1-re tűzték ki. A Szilveszter estét elmélyült imádságban töltötte. Keresztanyja Hedvig lett, de halálával az Avilai iránt, a Teréz nevet vette fel. Nehéz volt anyjával közölnie a hírt. Személyesen mondta meg, elébe térdelt, szemébe nézett és így szolt: „Anyám, katolikus vagyok!” És ez az erős asszony most sírt, Edith is sírt, mert a két erős lélek felismerte, hogy útjuk visszavonhatatlanul szétvált. Az egyik családtag így jellemezte ezt a pillanatot: „Meggyőződésem, hogy Edith megtérésének természetfeletti kisugárzása fegyverezte le Stein asszony ellenállását, mert mint istenfélő lélek megérezte a Szentnek azt az erejét, ami Edithből áradt.”

Edith elhagyta Freiburgot és baráti körét. A speyeri Schwind prelátus lett lelki tanácsadója. Ennek józansága a kezdeti tüzes buzgóságot az okosság útjára irányította, és így megóvta a túlzásoktól. Edith nagyon vágyódott teljes önátadásban Istennek szentelni életét, de a prelátus a szerzetbe lépésről hallani sem akart. Abba beleegyezett, hogy egy kolostor csendjében nyugodtan dolgozhasson, és bevitte tanárnak a speyeri dóminikánus nővérek Szent Magdolna kolostorába, ahol tíz évig működött. Szellemi, lelki harcát ezentúl egyedül vívja meg, személyi dolgaiban is tartózkodóbb. Szent Erzsébetről írt első katolikus tanulmányában olyan elevenen rajzolja meg a magyar lány honvágyát, hogy önkéntelenül a családi és baráti köréből kiszakadt Edithet ismerjük fel. „Mi ad ennek a kis gyermeknek erőt, hogy a keserű szidalmakat, gúnyt és egyedüllétet panasz nélkül elviselje, és minden fájdalomban kitartson, ami csak gyöngéd szeretetre vágyó szívét érheti? És mégis mentsen maradjon minden keserűségtől, vidáman, a szeretet túlaradásával, mintegy kimeríthetetlen forrásból tudja a szeretetet és örömet nyújtani?” Az özvegy Erzsébetnél megtalálja a választ: „A Krisztust szerető léleknek a boldogsága, amelyet a szükségben, a nyomorban, és minden embertől elhagyatva, csak Urához kapcsolódva ért meg, — és ez a legbensőbb egyesülés adott erőt ahhoz, hogy minden természetes kötelektől elszakadjon.”

Edith mindenben a legegyszerűbb életformát választotta. Ruházata igénytelen, szerénysége már szinte szembetűnő. A nővérekkel egy sorban él. Étkezésben nagyon mértékletes; szigorú időbeosztás, szórakozásról és társalgásról való teljes lemondás jellemezte. Szerény jövedelmével megelégedett, de mások vágyait mindig kitalálja, nagylelkű adakozó. Szíve mélyén pedig a karmelita hivatást élesztgeti.

A Gondviselés hamarosan új vezetőt ad neki. 1928-ban nagyhíre Beuronba utazott, hogy teljes visszavonultságban a liturgia szépségeiben élje át a húsvét titkát. Rövid beszélgetésre felkereste Raphael Walzer főapátot. A fiatal apát, aki a szerzetesi élet teljes boldogságában sugárzott, nemcsak mély benyomást tett Edithre, de azonnal fel is ismerte benne kora nagy egyéniségét. Róla írt jellemzése szinte klasszikussá vált: „Ritkán találkoztam lélekkel, aki annyi kiválóságot egyesített volna szellemében, és amellet a megtestesült egyszerűség, természetesség. Egészen nő maradt, anyai érzéssel teljes, anélkül, hogy anyáskodni akarna. Misztikus kegyelmei voltak, a szó igazi értelmében... Rendkívül tiszta, átlátszó lélek, nagyon hajlékony, alakítható, a kegyelem minden leheletének enged az aggályosság árnyéka nélkül. Órák hosszat időzött imádságban, egészen elmerülve Istenben, de

ritkán volt igénye, hogy a kapott kegyelemről beszéljen... Semmi sem árulta el kifelé lelki életének mélységeit, hacsak nem a szív és az értelem tökéletes egyensúlya, a kor problémáira érzékeny komolysága, őszinte együttérzése. De mindennek előtt nyugalom és béke honolt benne. Már mielőtt a Karmelba lépett, felszabadult mindentől, elmerült Istenben..."

Kiegyensúlyozott, nyugodt önértékeléssel megszüntette régi tépelődéseit, és kevésbé függött már a külső sikerektől. Alázatosan végezte a szerény tanítói munkát, és mindvégig megtartotta önuralmát, az egyetemi tanári pályázatok sikertelenségeiben. Végül is a münsteri pedagógiai intézetben docensi állást kapott. Itt — írja — „most ismét olyan emberekkel találkozom, akik csak a saját munkájukkal törődnek, és csak abban lettek szakemberek — úgy látom, minden kapcsolatomat elvesztettem és ezért tehetetlen vagyok. Ez a felismerés nem tör le, csak nem könnyű felelősségteljesen megállni úgy, hogy annyi minden hiányzik, és kevés a kilátásom, hogy pótolhassam. De amíg a jelek azt mutatják, hogy az Úr akarja, hogy itt legyek — nem menekülhetek.”

P. Przywara és Schulemann professzor — tanácsadói — nem voltak hívei a husserli gondolkodásnak, ezért Edithet a keresztény filozófia felé irányították. Hatásukra lefordította Newman naplóját és Szent Tamás igazságról szóló művét. Így hamarosan ismert lett a katolikus körökben és számos meghívást kapott. De szereplést csak lelkiatyja engedélyével vállalt. Így a salzburgi főiskolai héten a női hivatásról tartott előadást. Édesanyja jellemére és erejére emlékezve, mindig nagyra becsülte a nő hivatását. Családjukban fiúk és lányok egyenlően érvényesülhettek, tehetségük szerint. Így számára érthetetlen volt a nőt alacsonyabb rendűnek tekintni, ezért természetesen csatlakozott a század egyenjogúsítási fellegéhez. Később teljesebbé tette gondolkodását a személy pótolhatatlan értékének a felismerése. Így fogja fel a keresztény szüzesség sajátos értelmét is. „Nem más ez, mint Krisztussal állandó életközösségben való egyesültség állapota ... olyan életforma, amelyben az Isten műve — az Opus Dei — foglalja el az első helyet...” Világos felismeréssel és szabadon döntött, hogy lemond a házasságról az Úrért. Erre az életre ajánlotta magát, erre a feladatra edzette természetét. „Hogy a túlságos nőiességtől, személyes elfogódottságotól megszabaduljak, ehhez a legjobb gyógyszer a tárgyilagos munka. Ezért szükséges a szüzességben élőknek alapos hivatásbeli kiképzés. Itt viszont az a veszély, hogy túlzottan férfias típusúvá alakulnak, a nő ismét akadályozza a teljességre törekvést... Ha az ember valami rendet akar magában teremteni, akkor mindent egy rendezőnek, mint mágnesnek kell vonzania. Ez a mágnes a legfőbb Jó, amely mértéke lehet minden tárgyi és személyi értéknek.”

A világ bölcsessége és a kereszt tudománya

Életében az Úr iránti nagylelkűségből habozás nélkül mindig a tökéletesebbet kereste. Ez a világi pályán és tudományos munkáiban bizonyos törést jelentett. Egyik irányban sem lett „kész ember”, minden műve töredékes maradt, „egy nagy hitvallás töredékei”. Gyóntatója, Schulemann professzor írja róla: „Egy tudományosan annyira megalapozott és nagy szorgalommal kialakított élet esetén, mint Edith Steiné, a következetes kifejlődés el nem érését nagy áldozatnak érezhette. Véleményem szerint ilyen érzésnek semmi köze sincs a kevésységhez. Ki mondhat kívülről ítéletet egy olyan lelki küzdelemről, amelyet felfokozott energiák váltanak ki, és amelyek nyugodt pályájukon nem tudnak kibontakozni.” (Megjegyzések E. S. habilitációs kísérleteihez)

Megtérése után minden tettét a legteljesebb engedelmesség jellemzi. Sokan nem is értették meg megtérőkre annyira jellemző nagy buzgalmát, félremagyarázták törekvéseit, vagy gyökerében akarták megváltoztatni. Edith jól látta a tanácsok elmentmondásait, és rugalmas szelleme ezen az úton is rátalált önmagára, meglátta Isten akaratának távlatait. Szent Teréziától kapja az eligazítást: „Az egyház iránti engedelmségben látta a szent próbakövét annak, hogy a helyes úton halad.” Hus-

serl tanítása biztosította gondolkodásának hitelét, nemcsak szakmájában, hanem személyi, társadalmi és egyházi kérdésekben is. Nem tagadta meg a fenomenológiai iskolát, hanem arra törekedett, hogy megtalálja az utat Husserltől Szent Agostonig, és ezen az úton állhatatosan haladt előre „a megismerés filozófiájától a létezés gondolkodásában”. Úgy látja, hogy kora lassan kigyógyul a szubjektivizmusból: „A középkor újjászületett filozófiája és a XX. század újszülött filozófiája nemde összetalálkozhatnak a *philosophia perennis* medrében?”

Szent Tamás nagy művét *Az igazságról* ékes német nyelvre ültette át. Bevezetőjében a kiváló Martin Grabmann azt írja: „Ilyen fordítás csak annak sikerülhet, aki éppúgy otthonos a skolasztikus gondolkodásban, mint ahogy ismeri a mai filozófia nyelvét”. *Véges lét és öröklét* című nagy művét, Szent Tamásnak ezt a modern értelmezését a külső akadályok miatt már nem tudta kiadatni, ezért a Karmelben újra átdolgozta; csak halála után jelenhetett meg. Benne utat mutat a megismerés világából a létezésbe, a természetesből a természetfeletti valóságba, ami már a földön megkezdett öröklét. Ezek az állomások végül is egyszerű és egyetlen valóságot jelentenek, egyetlen életet, az áldozat tényét, ami a kereszt tudományában kristályosodik ki. Az egész mű a benső élet hiteles leírásával zárul: „A lélek lényege szerint befelé tör. Ha az Én itt él... akkor megérez valamit léte benső értelméből, megérzi egybegyűjtött erejét még külső szétszóródása előtt. És ha innen kiindulva él, akkor teljes életet él, elérte léte csúcását... A lélek mintegy felnyílik saját bensejében, megérzi, hogy ki ő és milyen állapotban van... A lelki élet ismerői minden korban azt tapasztalták, hogy olyasvalami vonta be az Ént a lélek legbensejébe, ami erősebben vonzott, mint az egész külső világ. Egy hatalmas, új életnek, a természetfeletti, az isteni életnek a betörését tapasztalták meg... »Hozz vissza engem a tévelygésből, te légy a vezérem és én önmagamba és tebeléd térek« (Szent Agoston)... a lélek tehát visszavonul és itt várakozik mélységes békében... amíg az Úrnak tetszik, hogy a hitet látássá változtassa.”

Ez a benső istenlátás gyakorlatban a szeretetben lesz hiteles és teljes: „A szeretet a leghabakabbi tett, ami létezik. Az ellenszenv és a részrehajlás hullámzása ellenében így szól az Úr parancsa: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat! És ez minden fenntartás nélkül érvényes. A felebarát nem az, akit én szeretnék, hanem az, aki közel jut hozzám, kivétel nélkül. Erre ismét áll ez: Megteheted, mert meg kell tenned! Az Úr nem kíván semmi lehetetlent. Azok a szentek, akik belé helyezték bizalmából hősi ellenszerezetre szánták el magukat, azt tapasztalták, hogy megszerezték a szeretet szabadságát. A természetes ellenérvés csakhamar meghátrál az isteni élet ereje elől és a lelket jobban eltölti... A lélek mélyén megismert Isten maga a szeretet, a legmagasztosabb szeretet... Isten az, aki önmagát adja a szeretet egyesülésében, így a lélek eljut a legmagasabb tökéletességre, amely egyszerre megismerés, szívbeli önátadás és szabad tett. Szent János Jelenéseiben így írja: Aki győz, annak egy követ adok és a követnek egy új név van, amelyet senki sem ismer, csak aki kapja. Ez a név nem tulajdonnevet jelent, hanem benső lényegét fejezi ki, és Isten feltárja neki léte titkát. Új név ez, de nem az Isten, hanem az ember számára... Minden lélekben Isten sajátos lakást vesz, és mivel minden lélek különböző, csak Isten ismeri, hogy ki mire képes, hogyan tud részt venni a szeretetben...”

1936-ban megkezdte utolsó művét *A Kereszt tudományát*. Amíg a *Véges lét és az öröklét* a filozófia-teológia nyelven szól, addig ez a mű a misztikus tapasztaláshoz vezet. De minden misztikus megtapasztalás egyben a kereszt megtapasztalása is, ez valóságának pecsétje. A mű első része a „Kereszt üzenetét” tartalmazza: csak a kereszt és a misztikus éj lehet az út a mennyei fény felé. Ebben áll a kereszt örömhíre. A kereszt útján járni annyi, mint mentesnek lenni minden földi közösségtől és fáradtság nélkül fölemelkedni a tökéletesség hegyére. Csak amikor a lélek a legmélyebb megaláztatásban semmivé válik, jöhet létre egyesülés Istennel. Minél tökéletesebb az aktív és passzív keresztrefeszítés, annál bensőségesebb a Megfeszítettel való egyesülés, annál gazdagabb a részesezés az isteni életben. — A „Kereszt tanításának” célja a lélek vezetése a benső élet veszélyein át. A ke-

reszt ismertetőjele mindannak, ami Krisztus kereszttjével összefügg. Önmagunk kiszolgáltatottsága a keresztnak — aktív éj — és maga a keresztre feszítés — a lélek passzív éjszakája — a lélek legmélyén, a szabadság helyén történik, ami csak Istennek hozzáférhető.

A „Kereszt tudományának” kifejtése idején jutott el Edith a saját kibontakozásához, amelyben megélte teljes szabadságát: „Az ember arra hivatott, hogy a legbensőbbben éljen és kezébe vegye önmagát... de saját bensejét sem tekintheti át teljesen, az az Isten titka, csak ő leplezheti le, amennyiben neki tetszik. Mégis saját bensője az ember kezében van; a legtökéletesebb szabadsággal rendelkezik vele... és ez a rendelkezési jog megilleti. Személyes szabadságának nagy titkát maga az Isten is tiszteletben tartja. Úgy kíván a teremtett szellem felett uralkodni, hogy az szeretetünk szabad ajándéka legyen.”

Abban a csodálatos fejtegetésben, ahol Edith Keresztes Szent János egyesültségét, a lelket az isteni szeretet lángjában ábrázolja, a saját élményeinek a boldogságát tárja fel, aki maga is megtapasztalója volt a misztikus kegyelem átalakító erejének: „A léleknek jegyesi egyesülése Istennel adja azt a célt, amire az ember teremtve van, amelyet a kereszttel szerzett meg számunkra, amely a kereszten lett végrehajtva és az egész örökkévalóságon át a kereszttel pecsétjét hordozza... Krisztus hatása akkor volt a legnagyobb, amikor a kereszten függött...”

Önátadás a teljesen elégő áldozatban

1933-ban úgy látta, hogy fel kell számolnia a münsteri munkakörét. Bár Walzer főpát még akkor lehetetlennek tartotta, hogy katolikusokat is üldözzenek; de látta Edith nagy lelki előrehaladását, régi fenntartását legyőzve áldását adta a Karmelbe való jelentkezésére.

A karmelita kolostor püspöki biztosa, Lenné prelátus utasítása szerint a szerzeti közösség előtt nehéz alázatossági próbákat kellett kiállnia. A hosszas tárgyalásokat, a felvétel minduntalan való elhalasztását türelemmel és szent közömbösséggel vállalta. Belépése után a beilleszkedés és az önmegtagadás nehéz próbái elé állították a negyvenegy éves jelentkezőt. De ő megtiltotta régi, befolyásos köre és a münsteri intézet ajánlását vagy közbenjárását. Mindent újból kellett tanulnia, a házi munkában minden készsége mellett ügyetlen maradt. Soha nem mutatta a nővérek előtt szellemi többletét, viszont szemrehányásait, megjegyzéseiket szótlanul elfogadta. Állandóan tudatában volt hivatása kegyelmének: „Amikor a mi csendes kórusunkon vagyok, nem győzők eléggé hálát adni a meg nem érdemelt kegyelemért, hogy minden zűrzavaron át ebbe a mélyes békeállapotba léphetem...” A rendben mint a szent Kereszttől megáldott, szent Keresztről elnevezett Terézia nővér, mindig vidám és boldog volt. Kis ünnepeket szervezett, súlyos beteg testvérét önként ápolta, és amikor felismerték írói készségét, egyszerű életrajzokat készített a buzgó rendtagokról. Hogy minden óhajnak megfelelően, nagy erőfeszítést jelentett számára természetes hajlamainak és értelmi törekvéseinek hősi önfeláldozása. De lelkét már az Isten akaratával való megegyezés teljes békéje töltötte el.

Élt benne egy titkos vágyakozás, mintha a kolostori élet mindennapos áldozatán kívül még más áldozat is állana előtte. Úgy érezte, sokat kell még szenvednie népéért. Az antiszemita intézkedések miatt nyilvános előadásait abba kellett hagynia. Mindig a zsidó néphez tartozónak vallotta magát, felvételénél is, mint súlyosbító körülményt említette. Amikor a Juvisy-i tomista kongresszuson előadásában a személyiség értékével a nemzeti szocializmus tanait megcáfolta, a hallgatóság megértette, hogy kompromisszum nélkül a katolikus álláspontot képviseli. Walzer apátot arra kérte, hogy járjon ki a pápánál magánkihallgatást ilyen tárgyú enciklika ügyében, de terve meghiúsult. A Karmelben a politikai választásoknál kilépett szokott tartózkodásából. A nővérek ugyanis úgy gondolták, mindegy, kire adják szavazatukat, mire könyörögve kérte őket, ne szavazzanak Hitlerre, Isten és az emberiség ellenségére.

Amikor a zsidóság ellen elkövetett borzalmak a fülébe jutottak, új fény gyuladt ki lelkében: „Isten ráhelyezte súlyos kezét népére és ez a sors az enyém is.” 1933 április első péntekén írja: „Beszéltem az Üdvözítővel és mondtam neki, hogy ez az ő keresztje, amelyet most a zsidó népre helyez. Legtöbben nem értik ezt, de akik megértik, azoknak mindannyiuk nevében készségesen kell magukra venniük.”

A Köln—Lindenthal-i kolostort veszélyeztette jelenléte, ezért el kellett hagynia hazáját. Nagyon féltette nemzetét. „Jaj, ha az, ami most történik a zsidókkal, az egész nemzetre is rázúdul!” — A hollandiai Echt karmelébe való áthelyezését Szent Erzsébet lelkületével fogadta: „Erzsébet tulajdonképpen semmi mást nem tett, mint komolyan vette hitét. Tudta, hogy a gyalázatban, a megaláztatásban, a magányban egyesül legjobban a Tövissel Koronázottal, a Keresztre Feszítettel, és ezt nem csupán holt tudással tudta.” Vállalja népéért a helyettesítő elégtételt, Krisztus szenvedésével egyesülve. Erre kért engedélyt előljárójától 1939. március 26-án: „Kedves Anyám, engedje meg nekem, hogy engesztelő áldozatul ajánljam fel magamat Jézus Szívének az igazi békéért... ezt még ma szeretném megtenni, mert a tizenkettedik órában vagyunk. Tudom, hogy én semmi vagyok, de Jézus akarja ezt, és bizonyos, hogy ezekben a napokban sokakat, másokat is meghív erre.” A földi élettől való teljes elszakadása 1939. január 1-től 1942. augusztus 9-ig valóban megtörtént.

A mindig szorítóbb intézkedések hatására biztatták, hogy a vele lakó Róza nővérével titokban az Észak—Friz szigetek egyik kolostorába szökjön. De ez ellen igazságérzete tiltakozott. Hivatalosan egyik svájci kolostorba kellett volna áttelepülnie. A hosszas kihallgatások, kérdőívek kitöltése, a Gestapo megalázó bánásmódja fokozták aggodalmát, de megmaradt a végső önátadásra való készség és a türelmes bizalom egyensúlyában. A berni kormány ugyan beleegyezett az áttelepülésbe, de kiutazási engedélyt nem kapott.

Az arca mindig sugárzott, amikor az önátadásról beszélt: „Bár szabad kérnünk, hogy ne kelljen megtapasztalnunk ezeket az üldöztetéseket, de azzal a komoly szándékkal, hogy ne az én, hanem a Te akaratod legyen meg... A kereszttől való szabadulást nem kívánhatja az, aki erről van elnevezve... A *scientia crucis*ra csak akkor tehet szert az ember, ha megkapja azt az adományt, hogy érezze is a keresztet.” Reggelenként gyakran látják kitárt karral elragadtatva imádkozni, ahogy Judit és Eszter esdekeltek az Úr előtt népükért.

Amikor a holland püspöki kar táviratban tiltakozott, amiért a katolikus hitű zsidó gyermekeket hátrányukra zsidóknak minősítik és zsidó hitoktatásra utasítják, és amikor 1942. július 20-án minden templomban felolvasták azt a pásztorlevelet, amelyben tiltakoztak a zsidók jogtalan elhurcolása ellen, válaszul az összes nem árja kolostorlakókat összeszedték. Így Edithet és vele lakó nővérét öt perc leforgása alatt elhurcolták a rentházból és augusztus 4—7 között 1200 katolikus zsidóval a westerborki lágerbe toloncolták. Terézia nővér megnyugtatta a nővéreket, hogy még viseli a rendi ruhát, és együtt van nővérével, Rózával, keresztlányával Ruth-tal. Úgy mondták, szülőföldjükre viszik vissza őket. Így búcsúzott: „Bármilyen jóne, a kedves gyermek Jézus itt van közöttünk.”

Marcan kölni kereskedő közli a kétségbeesett anyákkal, akiket gyermekeiktől elszakítottak, hogy a karmelita Teréz nővér van velük, anygalként segít, és a gyermekek megnyugszanak közelében. Bomberg asszony, aki egyedül szabadult el a csoportból, tanúsítja: „Személyes benyomásom szerint a többi nővér közül kitűnt hallgatóságában. Belsőleg szomorúnak látszott, de nem volt aggodalmaskodó, inkább csillapította a többiek keserveit. Nemigen szólt, csak gyakran tekintett szomorúan Rózára, mintha arra a szenvedésre gondolt volna, ami a másokra vár. Egész külseje azt a benyomást keltette — ahogy a barakban ülve most is elkézelem — mint egy pieta Krisztus nélkül.” 1942. augusztus 7-én, mintegy ezer zsidót szállítottak Auschwitzba, közöttük a két Stein testvért. Egyikük sem tért vissza.

Mivel a végső napokról semmit sem tudtak, a holland Vöröskereszt felhívást adott ki, mire különféle adatok érkeztek. Talán a legérdemlegesebb egy württembergi plébános közlése. Nála járt egy híve, aki őt volt Auschwitzban. Amikor meg-

mutatta neki Terézia nővér fekete fátyolos képét, az őr esküvel állította, hogy ez a nővér volt, aki akkor rájuk nézett, mikor a társával éppen róla beszéltek. Nem hitték el, hogy elmebeteg lenne. Ugyanis aznap — augusztus elején — este tíz órakor egy női transzport érkezett, és az őrségen az egész csoportot elmebetegnek jegyezték be. Köztudott, hogy Hitler ezeket is megsemmisítette. Olyan különlegesen erős zár alatt voltak, hogy a helybeli őrök sem beszélhettek az áldozatokkal, akiket zárt vagonokban hoztak a táborba. Ezt a felismert nővért a vonat második harmadában látta az őr az ablakon keresztül, amint körülvették bizalmasai. Minthogy ezek közül a következő napokban eggyel sem találkozott, úgy véli, mindjárt megérkezésük után, a szokásos helyen lerakatták ruháikat, mert négyszáz méteren át meztelenül szokták az áldozatokat az elgázosító helyre hajtani, majd a krematóriumban elégették őket. Bár a plébános tartózkodó volt az őrrel szemben éppen a múltja miatt, de ezt a vallomását hajlandó igaznak elfogadni, mivel oly önkéntelenül ismert rá a kép láttán az áldozatra.

Terézia nővér végső útjára is érvényes, amit ő mondott Keresztes Szent Jánosról: „A belső tisztulás gyümölcse volt, amelyben egy kiváló tehetségű természet maga vette fel a keresztet és önként kiszolgáltatta magát Isten kezébe a keresztrefeszítésre. A szenvedélyesen izzó szív immár nyugovóra tért”... a teljesen eléggő áldozatban.

Martin Grabmann mondja annak az életrajznak az előszavában, amelyet Teresia Renate írt Edith Steinről: „Egy ilyen élet megírása, amely az isteni kegyelem és a benne élő lélek együttműködésének a csodája, nagy nyeresége a filozófia és a katolikus misztika számára... A nagy filozófusnő szegényes barna ruhájában ma az égben szemléli Istent és összehasonlíthatatlanul mélyebben egyesül vele, mint itt a földön. Magától értetődő a kívánság, hogy boldoggá és szentté avassák, mint az istenmegismerés és az istenszeretet világitó példaképét — hogy mi is kérhessük közbenjárását.”

Irodalom: Teresia Renata: Edith Stein. Ein Lebensbild, gewonnen aus Erinnerung und Briefen (Nürnberg, 1954. Helder-Taschenbuch, Freiburg, 1957) — Hedwig Conrad-Martius: Essay über Edith Stein (München, 1960) — Edith Stein: Natur und Übernatur in der Formung einer Heiligensalt. (Karmel-Archiv, Köln, 1931) — Maria Bienias: Edith Stein (Kath. Fraeubildung, Nov. 1952) — Hilda Graef: Lieben unter den Kreuz (Frankfurt, 1954) — Edith Stein: Teresia von Jesus (Konstanz, 1934) Edith Stein: Endliches und ewiges Sein (E. Steins Werke II., Freiburg, 1950) — Edith Stein: Kreuzenwissenschaft (E. Steins Werke I., Freiburg, 1950) — Edith Stein: Das Weihnachtsgeheimnis (Köln, 1950)

A létezés megértéséhez követtük a szentágostoni utat, amely a számunkra legközelebbiből — „ichleben”-ből —, az én belső életéből indul ki, és ugyanakkor követtük az arisztotelészi utat is, amely viszont a számunkra először szembetűnőből, az érzékelhető dolgokból indul ki... Amint igazság az, hogy megismerve a létet, a jószág, ha törekvése beteljesedik, a szépség, mint fényes ragyogás ömlik a létezőre és elárulja isteni eredetét... úgy az, aki a teremtménynek a létet és a szépséget adja, kell, hogy a legfőbb szépség legyen, maga a Szépség, az Isten, a tökéletes lét.

Krisztus szenvedése és halála folytatódik misztikus testében és minden egyes tagjában. Bár minden embernek szenvednie és meghalnia kell, de ha élő tagja Krisztus testének, akkor szenvedése és halála megváltói erőt nyer. Ez az az objektív ok, amiért minden szent vágyódott a szenvedésre.

Edith Stein

PÁRBESZÉD

KRISZTUS TÖRTÉNETÉTŐL JÉZUS TÖRTÉNETÉIG

Ijjas Antal JÉZUS TÖRTÉNETE című munkájáról

Írta BELLÉR BÉLA

Egy katolikus egyháztörténész, biblikus, biográfus, szépíró számára nem lehet nehezebb, de egyben hálásabb feladat, mint a kereszténység alapítójának, Jézus történetének megírása. Egy nem hívó, marxista történész számára sincs nehezebb, de egyben hálátlanabb feladat, mint egy ilyen műről katolikus folyóiratban ismertetést írni. A világot, embert, történetét eviláginak, immanensnek tartó materialista s a mindezt transzcendensnek véelő vallási-idealista világnézet természetesen ezen a ponton ütközik a leghevesebben. E kibékíthetetlen ellentét egyrészt óhatatlanul ráveti árnyékát a marxista történésznek egy Jézus történetét illető szűken mérhető elismeréseire, másrészt ronthatja bőven adagolható kritikai megjegyzéseinek hitelét.

Hálátlan, de nem reménytelen, még kevésbé szükségtelen feladat! A kereszténység alapítója, akármilyen áthidalhatatlan világnézeti ellentét választ is el vallásútól, lehetett (későbbiekben látni fogjuk: az is volt) történeti személy; tanítása hitrendszere, ennek megjelenési formái, szervezeti keretei — akár személytől függetlenül is — történeti jelenségek; nemcsak lehetővé teszik, de igénylik is a történeti megközelítést. Ezt legalábbis a múlt század vége óta, a P. Lagrange és A. Bea, a „Biblia bíborosa” által a katolikus biblikumban végrehajtott, Ijjas Antal által szépen jellemzett fordulat, a történelmi módszer győzelme óta nem utasítja el, ellenkezőleg: imponáló eredményekkel képviseli a katolikus tudományosság. Jézus életének és életművének történeti megközelítésében tehát — bár ez a marxista történész számára az egyetlen, a katolikus történész számára csak az egyik lehetséges megközelítési mód — találkozhatnak egymással a különböző világnézetű kutatók. A találkozás eredményessége attól függ, valóban történeti mű-e a *Jézus története*?

Nos, Ijjas Antal legújabb kétkötetes *Jézus történetéről* bizvást el lehet mondani, hogy az egész eddigi magyar katolikus irodalom legtörténetibb jellegű könyve, s mint ilyen rangos helyet foglal el a világhatolizmus irodalmában is. Vállalkozásának újszerűségét és létjogosultságát az illusztris szerző találoán az — általa egyébként nagyra becsült — Papini *Krisztus történetével* való szembeállításal fejezi ki: „Röviden szólva, egy *Krisztus története* című könyv esetleg a minimálisan legszükségesebb történeti adatokkal beérve, inkább teológiai mű (esetleg szépirodalmi jelleggel, mint Papinié). Egy *Jézus története* viszont, esetleg a legminimálisabb teológiai adatokkal beérve, a történetíró munkája. Történeti adatokat dolgoz fel. Történelmi környezetet ábrázol.” (I. k. 45. l.) Éppen ezért korszerű, modern, emberközeli ez a történeti Jézus-kép.

A *Jézus története* számomra egyik legpozitívabb vonása a szó teljes értelmében vett egyetemes történeti szemlélete. Csak rokonszenvező visszhangot válthat ki a történész-olvasóban a Jézus-történet ilyen intonálása: „... olyan könyv, amely a *Jézus története* címet viseli homlokán, nem zárulhat térben és időben korának Palesztinájára. Az ő története sokkal korábban kezdődött.” (I. k. 31. l.) Valóban, a könyv bátran átlépi a korábbi Jézus-történetek Európa-centrikus szemléletből fakadó provinciális leszűkítettségét, amelyből korábban még apologetikus érvet is kovácsoltak, a kereszténység isteni eredetét bizonyítván vele. Ami e könyvben Jézussal vagy Jézus körül történik, az nem a Római Birodalom egy kis távol eső zugában zajlik le, hanem a népek, a korok, kultúrák nagy országútján. Jézus történetéhez hozzátartozik a négyezer éves „sumér-sémi kulturális internacionálé” pátriárka-ősökkel, zsidó királyokkal, föníciai hercegnőkkel (köztük a Kárhágót ala-

pító Didóval), a Babilonban keletkezett Ige-fogalommal, az Emberfia névvel. Belejátszik a történetbe a zsidó hellénizmus és a Nagy Sándor utáni Nagyszír Birodalom azoknak a valláséleti csoportosulásoknak a kialakításával, amelyekkel való ütközésben teljesedett be Jézus élete. De nem független a Jézus-történet a Római Világbirodalom kialakulásától sem, amelynek során az egyiptomi hellénisztikus monarchiától vezetett görög Kelet kénytelen volt meghódolni a köztársasági hagyományt és a gondviselésszerű vezérést egyesítő, Octavianus Itáliájától vezetett latin Nyugat előtt. Kisebb arányokban és kevésbé drámai körülmények közt ugyanaz történt Augustus alatt Nagy Heródes nagysémi birodalmával is. Az Augustus által összekovácsolt birodalom aztán világot átfogó kerete lett egy világot átfogó vallásnak, amikor a bibliai „idők teljessége” elérkezett.

A Jézus-történet másik figyelemreméltó erénye a Jézus korabeli társadalomnak nagyvonalúságában is találó rajza. A Jézus korában is a zsidóságban csupán kisebb részét egyesítő, mintegy 600 000 lelket számláló palesztinai zsidóság igen tarka osztálytagozódást mutat, amelyet még tovább kuszál a vallási irányzatok szerinti megoszlás. A vagyoni és szellemi arisztokráciát a főpapok, a szadduceusok jelentették. Ők a hellénizmus nagy nemzetközi áramlatába akarták bekapcsolni a zsidóságot. Rómával szemben a megbékélés politikáját hirdették. Az összlakosságnak fél százalékát sem tette ki, alig 3—6000 főt számlált a Törvény aprólékos kidolgozásával és egyes jogesetekre való alkalmazásával foglalkozó, pártatlan tekintéllyel rendelkező szellemi réteg, az írástudók kasztja; megélhetésük forrása — különös módon — a kézművesség volt. A hellénizmussal és Rómával ellenségesen álltak szemben. Közéjük számított fellépése után — „kimutatható képzettségének” hiánya ellenére — maga Jézus is. Az írástudók tanításából a széles kispolgári bázissal rendelkező, főképp jeruzsálemi kalmárokból, kézművesekből, jobb módú vidéki földesgazdákból álló farizeusok kovácsoltak politikai programot és mozgalmat. A kézművesekből, iparosokból, szegény falusi parasztokból, pásztorokból álló nép nyolcvan százaléka az írástudókat és farizeusokat követte. Ennek ellenére saját hazájukban az uralkodó hatalommal szemben állandóan ellenzékbe szorultak. Ha még ezekhez hozzászámítjuk a társadalomból kivonuló, önálló kolostortelepeket létesítő, szélsőségesen radikális felfogású esszénusokat, nagy vonalaiban előttünk áll a Jézus korabeli zsidó társadalom képe. Ennek jelentőségét az adja meg, hogy belőle nőtt ki a korai kereszténység. Ahogy a könyv Jézus fellépésével, tanítótevékenységével kapcsolatban képet ad a vonzáskörébe került társadalmi osztályokról, rétegekről, a bár nem gazdag, de azért jómódú „maszek halászszövetkezetek” tagjairól, kézművesekről, kalmárokról, adószedőkről, tisztekről, tisztviselőkről, tehetős vidéki földesgazdákról stb., ahogy hangsúlyozza a mozgalom városi jellegét (I. k. 286—287. l.), az a kereszténység társadalmi bázisának meglepően újszerű, de teljesen hiteles bemutatása, összhangban van a legújabb marxista kutatási eredményekkel, amelyek a kereszténység társadalmi bázisát a városi kisárutermelő rétegekben keresik (ld. Komoróczy Géza tanulmányait a Világosság 1971/4; 6. számaiban), nem pedig — mint korábban, Engelsre hivatkozva — a rabszolgák és elnyomottak közt.

Egy Jézus-életrajzot ismertető marxista történész nem térhet ki annak megválaszolása elől: hogyan vélekedik Jézus történetiségéről, annál kevésbé, mert közvéleményünkben helytelen vélekedés kapott lábra, mintha ti. a vallásos-idealista világnézet egyszerűen megkövetelné, az ateista-materialista pedig kizárná Jézus történetiségének elismerését. Ez a felfogás gyökeres revízióra szorul. Hogy a Jézus történeti létezését először kétségbe vonó XVIII. század végi, XIX. század eleji racionalista bibliakritikáról ezúttal hallgassak, a Jézus történetiségét a XIX. század végén legradikálisabban tagadó ún. mitológiai iskola képviselői, A. Drews és társai tagadásukat éppen vallásos szempontokkal motiválták. Minthogy szerintük az élet eszmei eredetű, és abszolút érvényük csak az eszméknek van, el kell vetni az általuk „vallásos materializmusnak” nevezett felfogást, amely a vallást történeti személyiséghez, vagyis Jézushoz kapcsolja. Mint ismeretes, napjainkban is van olyan protestáns álláspont — elég itt Bultmann nevét említenem —, amely Jézus történeti kilétének tisztázását nemcsak lehetetlennek, hanem egyenesen fölöslegesnek is tart-

ja, s lényegesnek csupán az ígéhirdetésben újjászülető Jézust tekinti. Bár tudom, hogy a katolikus felfogás ezen a téren más, azért lényegében egyet lehet érteni azal a megállapítással, hogy Jézus történetének elismerése elsősorban „...nem a hit követelménye, amely ezzel ugyan még nem sokat nyerne...; ez sokkal inkább egy teológiaiilag nem sokat mondó történeti tény”. De ha a hit meglehet a történeti Jézus nélkül, a hitelenség is összefér a történeti Jézussal. (Az már *csak* módszertani kérdés, hogy — nézetem szerint — a kereszténység eredetének tisztázása egy marxista történész számára is sokkal könnyebb Jézussal, mint Jézus nélkül.) Éppen azért nem lehet azt állítani, hogy Jézus történetiségének kérdésében valami egységesen kötelező tagadó álláspont kötné a marxista történészeket. Az állásfoglalás mindenkinek tudományos meggyőződésétől függ.

Nem titok a Vigilia olvasói előtt sem, hogy a mérleg a marxista történészek táborában az utóbbi időben inkább a Jézus történetiségét vallók javára billen, függetlenül a kérdés vallási vonatkozásaitól. Ma már egyre kevesebben vallják azt a korábbi marxista, de polgári történészek által is képviselt nézetet, hogy a Jézus-kép kialakulásának útja az Isten emberré válása lenne, nem pedig egy történelmileg létezett személy utólagos „istenítése”. Bár mi az evangéliumi történeteket változtatlanul lényegében Jézusról, a prófétáról, a végítélet Messiásáról, a Logoszról, az egész közösség helyett szenvedő Emberfiáról évszázadok során kialakult mitológiai sémák utólagos szintetizálásának és historizálásának tartjuk, ebből szükségyszerűen következik, hogy a folyamat kifejeződési pontján egy történeti személynek, az időszámításunk körüli évszázadok egyik ihletett, tanai és tettei miatt vértanúhalált halt júdeai népvezérnek és prédikátornak kellett állnia, akit esetleg Jézusnak, József fiának neveztek (Hahn István, Világosság 1966. 4. sz.), akinek valóságos kilétét csak a különböző, egymásnak is sok tekintetben ellentmondó mitológiai sémákon áthatolva lehet fölfedezni. Jézus történetiségének ezzel a minimális elismerésével adva van az a bázis, amelyen hívő és marxista történészek egyaránt megvethetik lábukat.

Ez a bázis a Vigilia olvasóinak szemében talán szűknek látszik, de minden kiindulási bázis ilyen. Kibővülése a továbbhaladás lendületétől és ütemétől függ. Íjjas Antal *Jézus történetének* egyik legnagyobb (ha nem éppen a legnagyobb) érdeme az, hogy a további együttműködésre is gazdag lehetőségeket kínál, elsősorban módszertani téren. A szerző a Jézus-történet rekonstruálásához a korszerű tudományos eszközök egész arzenálját felhasználja: biblia- és irodalomkritikát, formátörténetet, nyelvészetet, kortörténetet (hogy az utóbbit milyen eredménnyel, arról már szóltam). Természetesen ezeknek a módszereknek alkalmazásában a hívő és a nem hívő történészek közt jelentős eltérések mutatkozhatnak, így különösen a biblia, illetve pontosabban az evangéliumok kritikájában. A marxista történészek az evangéliumok aláértékelésére lesznek hajlamosak, a hívők a túlértékelésére. Nem lehet azt állítani, hogy a marxistáknak az evangéliumokat illető bizalmatlansága teljesen alaptalan lenne, hiszen a bibliakritika életrajzi, történelmi adataiknak óriási többségéről kimutatta megbízhatatlanságukat, tendenciózus voltukat. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy ez az *egészében* indokolt bizalmatlanság *részleteiben* nemegyszer indokolatlan bizalmatlanságba csapott át, például abban a felfogásban, amely az evangéliumoknak történeti felhasználhatóságát kerekén tagadta, figyelmen kívül hagyva, hogy a tudomány nemcsak cáfolta az evangéliumok egyes megállapításait, hanem másokat ugyanakkor megerősített, továbbá azt, hogy az evangéliumok nem csupán mítoszokat tartalmaznak, hanem ezeknek ellentmondó, tehát történetileg értékesíthető közléseket is. Ugyancsak túlzásnak volt tekinthető az evangéliumok keletkezésének túl kései időre, a II. század második felére való datálása a század eleje helyett, az európai művelődés kategóriáinak rákényszerítése a Biblia egészen más világára stb. A marxista történetkutatás szerencsére már túljutott ezen a hiperkritikai szakaszon. Ugyanakkor egészséges változás következett be a katolikus bibliatudományban is a történeti módszer egyre kiterjedtebb és eredményesebb alkalmazása terén. Ma már a katolikus biblikum sem tekinti abszolút értékű forrásoknak a Bibliát történelmi téren, hanem csak a hit és erkölcs terüle-

tén. A *Jézus története* többször, néha szinte türelmetlenül is hangsúlyozza ezt, például: „Hányszor meg kellett írunk az evangéliumokról, hogy nem történeti könyvek, hanem Jézus Istenember volta melletti hitvallások. Az emberi események csak annyiban érdeklik őket, amennyire szükséges és elkerülhetetlen.” (II. k. 649. l.)

Az evangéliumoknak ez a katolikus biblikusok által is elismert történeti korlátozottsága teszi szükségessé egy egész sereg bibliai „segédtudomány” alkalmazását. Ezeknek művelésében — nézetem szerint — a hívő és a marxista történészeknek még szorosabb együttműködése alakulhat ki, mint a szoros értelemben vett bibliakritikában. Íjjas Antal nagy szakavatottsággal, nemegyszer bravúrosan alkalmazza ezeket a segéd tudományokat, példát adva hazai bevezetésülkre. Vonatkozik ez elsősorban az irodalomkritikára. A könyv általában nem téveszti szem elől Jézus élete és tanítása áthagyományozásának három fázisát: 1. Jézus nyilvános működését, 2. az erről szóló apostoli-ősegyházi igehirdetést és végül 3. ennek evangéliumi írásba foglalását: tisztában van azzal, hogy a történeti igazság csak többszörös közvetettséggel ismerhető fel. Ugyancsak termékeny módszerré válik a szerző kezében a formatörténeti vagy szociológiai módszer, amelynek segítségével meg lehet állapítani a szóbeli és írásbeli hagyományozást irányító törvényeket, az egyes hagyományok „életbe ágyazott helyét” (*Sitz im Leben*), vagy — mint a szerző nevezi — „élő okmезőnyt”, továbbá a szóbeli és írásbeli továbbadás formáit (*literarische Gattung*), mind a tágabb értelmű „közlési modellt”, mind az ennek alárendelt „közlési öntőformát”. (Ezek a formatörténeti szakkifejezések egyébként a szerző szerencsés magyarításai, találó és kifejező szóeleményei.) Végül hallatlanul érdekes eredményekre vezetik a szerzőt a Jézus anyanyelvének számító arámmal folytatott nyelvészeti vizsgálatok (pl. az abba=édesapám értelmezése, a Péternek adott egyházfői megbízatásnak arám nyelvi hitelesítése stb.).

E sorok írója eddigi fejtegetéseiben elsősorban azokra az érintkezési pontokra irányította figyelmét, amelyeket a hívő és a marxista kutatás számára Íjjas Antal *Jézus története* felkínál. Természetesen nem csupán találkozási, hanem ütközési pontok is vannak a kutatásban — a világnézeti ellentétéről nem beszélve —, amelyekre a teljes igazság és őszinteség jegyében folytatott párbeszédben legalábbis utalni kell. A kisebb jelentőségű kérdéseket (pl. ősmoatheizmus és különösen a sémi ősmoatheizmus, a pátriárkák történetisége stb.) mellőzve, itt csupán néhány lényegesebb kérdésre koncentrálnék. Ezek közt első a történeti Jézus-kép kialakulása. Az egységes, a próféta, a Messiás és az Emberfia vonásaiból összetett Jézus-kép nézetünk szerint nem Jézus élete és tanítása során alakult ki (tanulságos ebből a szempontból Jézus Keresztelő Jánoshoz való viszonyának elemzése), hanem csupán az apostoli-ősegyházi igehirdetésben jött létre, legalábbis teológiai megfogalmazásban. Másik lényeges probléma az eszkatológia és az ősegyház viszonyának tisztázása. A szerző elhárítja magától ezt a feladatot, s egyszerűen adottnak veszi Jézus egyházalapítását (I. k. 42—43. l.), holott az egyház eszméjét elvileg és történetileg is csupán az eszkatológiával való szakítással lehet megindokolni. Az eszkatológiával függ össze az őskeresztény jövedelemközösség problémája. A jövedelemközösség nem volt más, mint a végítélet bekövetkeztéig még hátralevő idő átvészelésének módja a gyülekezetben (a hegyi beszéd értékelésének is itt van a kulcsa), az esszénus termelési közösség analógiájára. Ide kívánczik annak megjegyzése is, hogy a könyv Jézus és tanítványai, valamint az esszénusok kapcsolatát — a történeti érintkezés elismerése ellenére is — szinte kizárólag az ellentét s nem az azonos gazdasági-társadalmi feltételekből magyarázható párhuzamosság vagy a kölcsönhatásból eredő rokonság jegyében ábrázolja. Végezetül itt van a csodák kérdése, amelyben a hívő és a marxista történész álláspontja jelenleg kiegyenlíthetetlennek látszik. Ha a hívő történész W. Trillinggel szólva megállapítja: „Egy minden csoda vonását nélkülöző Jézus — történelmietlen” (I. k. 10. l.), a marxista történész számára ennek ellenkezője az igaz. A marxista történész a csodákat — eredeti tartalmukat tagadva — csak mint művelődéstörténeti és történetpszichológiai jelenségeket méltányolhatja, és társadalmi, nyelvi szimbolikus, pszichológiai értelmezést adhat nekik, mint adott a szerző is a *Szentek életébe* foglalt több csodának, amit annak idején elismerőleg regisztráltam (Vigilia 1970/4. sz.). A *Jézus történeté-*

ben azonban alig alkalmazza ezt a módszert; sietek hozzáfűzni, hogy ahol mégis, ott nagyon érdekes eredményekre jut. A halottfeltámasztás csodáiról szólva például, kideríti, hogy Jézus kortársai az egy-két nappal a halál után bekövetkezett feltámasztást nem tartották igazi csodának, mert föltételezték, hogy az emberi lélek a halál után egy-két napig még szorosan a test közelében tartózkodik, s így azzal ismét egyesíthető; a több nappal a halál után bekövetkezőt már igen. (I. k. 386—387. l., II. k. 515, 712—713. l.) Tudom, hogy a szerzőnek a csodák kérdésében mutatkozó tartózkodása mögött legalábbis részben dogmatikai akadályok rejtőznek, de csak bizonyos mértékig. Jézus csodáinak tényét egy hívő katolikus nem vonhatja kétségbe, értelmezésükben azonban meglehetősen szabadságot élvez, ha jól értelmezem a Vigília és a Teológia hasábjain az ószövetségi, sőt az újszövetségi csodákról megjelent cikkeket. Hangsúlyozom, hogy ezekkel az értelmezési kísérletekkel nem értek maradéktalanul egyet, eredményeiket is felemásaknak tartom, de a csoda historizálásának, szociologizálásának, pszichologizálásának, szóval a csoda „megszüntette-megőrzésének” tendenciáját okvetlenül helyeselni tudom.

Befejeztem ismertetésem mindkét részét, az elismerőt is, a bírálót is, anélkül természetesen, hogy akár egyiknek, akár másiknak a végére jutottam volna. A lényeg azonban nem ez, hanem az, hogy előttünk van egy *Jézus története*, amelyben a történetiségre nagyobb, a teológiára kisebb hangsúly esik, mint bármelyik eddigi hasonló tárgyú magyar munkánál. A könyv lapjairól egy történetileg megfogható, reálisnak tűnő, érdekes, bonyolult egyéniségű, mélyen és tragikusan emberi Jézus-arc pillant ránk, amelyen csak itt-ott villan fel az istenség dicsfénye. Persze ezt a Jézus-képet mindenki másképp értelmezi: a hívő történész Istenből vezeti le ezt az emberképet, a nem hívő az istenképet is az emberre vezeti vissza; a hívő az emberhez hozzáadja az Istent, a nem hívő kivonja belőle. A két kép azonban tagadhatatlanul konvergál; minél teljesebben fejezi ki és valósítja meg mindkettő a maga emberképét, annál közelebb kerülnek egymáshoz. Íjjas Antal a korszerű tudományosság szintjén áll, mélyen humanista szellemű, magas irodalmi kvalitású *Jézus történetével* mindent megtett ennek a közeledésnek érdekében, amit e sajátos témában egy katolikus szerző önnön világnézetének feladása nélkül megtehet.

GYÜRKI LÁSZLÓ

A SZENTÍRÁS IGAZSÁGA

A Szentírás, amint hisszük az Isten szava. Isten pedig maga az igazság, s Ő nem mondhatott mást, mint igazságot. A Szentírásban tehát az igazságot találjuk, s nincs benne tévedés. A „tévedhetetlenség” tehát a sugalmazásból folyik, s a tanítóhivatal megnyilatkozásaiban is mint ennek következménye szerepel, amit nem kell külön irattal kifejezni. A tévedhetetlenség követelménye egészen a legutóbbi időkig úgy szerepelt, mint a kinyilatkoztatás legfőbb, sőt egyetlen célja, amelyre a figyelem összpontosult: a Szentírás azért van, hogy nekünk az isteni és abszolút igazságot közölje minden lapján s minden területen. A tudomány haladása által a teológiai kutatás bizonyos fokig tompította ezt a nagyon is leegyszerűsített nézetet. Sokkal rugalmasabb és helyesebb fogalom alakult ki, amelynek kikristályosodását a tanítóhivatal legújabb dokumentumaiban találjuk meg. A II. vatikáni zsinat hittani rendelkezése az Isteni Kinyilatkoztatásról ennek a fejlődésnek az utolsó fokát jelenti.

A „tévedhetetlenség” problémája a II. vatikáni zsinat előtt

Az utolsó nyolcvan év problémáját kell látnunk, hogy igazában értékelni tudjuk a zsinat megoldását. A tévedhetetlenség a patrisztikus kortól kezdve elfogadott tétel volt, de gyakorlati alkalmazása a modern korban került előtérbe.

Ismerős mindnyájunk számára Galilei esete. A Józs 10,12–13-ra hivatkozva (amely arról szól, hogy Józsué imájára megállt a nap) azért ítélték el, mert a Szentírással „ellentétes” tant állított. A XIX. században a Szentírás több állítása még problematikusabb lett. A katolikus hitvédők igyekeztek „megvédeni” a Szentírást: az Isten szava mindenben harmóniában áll a tudománnyal (pl. a teremtés napjai geológiai korszakoknak felelnek meg). Történeti téren — a Biblia adatai sokszor az ásatások fényében pontatlanok és „tévesek” — hasonló módon igyekeztek bizonyítani a Szentírás igazságát. Mások a katolikus szentírás-magyarázók közül ezeket a problémákat tudomásul vették és más magyarázatot próbáltak adni rá. Egyik ilyen magyarázat szerint a Szentírásban vannak „mellesleg rondott” dolgok (*obiter dicta*), amelyeknek nincs kapcsolatuk a hit és erkölcs dolgával. Ezekben lehet tévedés is. [Például Tóbiás kutyája csóválta a farkát (Tób 11,9) — Szent Pál Karpusnál hagyta a köpönyegét (2 Tim 4,13).] Newman bíboros véleménye volt ez.

Ismét mások szerint a Szentírás tévedhetetlensége csak hit és erkölcs dolgára vonatkozik. Ezek a vélemények az egyház tanítóhivatala által elítélt tételek. „Teljesen lehetetlen a sugalmazást csupán a Szentírás néhány részére szűkíteni, vagy megengedni azt, hogy a szent író tévedett.” (*Divino Affl. Spir.* 1.) Tehát az egész Biblia sugalmazott. Nem lehet a sugalmazást csak a „vallásos” dolgokra szűkíteni, mert azonnal fölvetődik a kérdés: ezek szerint tehát „profán” dolgok is vannak a Szentírásban? A II. vatikáni zsinat tanítása szerint Isten „cselekedetekkel és szavakkal” szólt. A Szentírás igazságának anyagi elhatárolása nem megoldás.

Sokkal közelebb jutott a probléma megoldásához XII. Pius *Divino afflante Spiritu* kezdetű körlevelének tanítása, amely a szent író egyéniségének figyelembevételét, továbbá az irodalmi formák vizsgálatát szorgalmazta. Ezek alapján sok homályos kérdésre fény derül, a megnyugtató megoldást azonban ez sem adja meg.

Ujabbán egyes szentírás-magyarázók (N. *Lohfink*, P. *Grelot*) a bibliai tévedhetetlenség kérdésénél két alapvető hibára mutattak rá: a tévedhetetlenség negatív állítás (nincs tévedés) arról, ami a Biblia pozitív kiválósága, a másik hiba pedig túlzott védekezés a racionalisták ellen, akik tévedést látnak a Szentírásban. A problémát tehát pozitív módon kell megoldani a következő elvek szem előtt tartásával: 1. Isten kinyilatkoztatást akart adni az embereknek, ami üdvösségünk titka, s ez Jézus Krisztusban valósult meg. Tehát Isten üdvözítő szándékáról van szó. Isten tanítása mind ezzel kapcsolatos; 2. A kinyilatkoztatás progresszív jellege. A teljes igazságot Jézus Krisztusban birtokoljuk. Az Ószövetségben nem kereshető olyan igazság, mint az Újszövetségben. Sőt még az Újszövetség igazságát is ki kell fejteni az élő hagyomány által. Minden egyes szöveget az egészszel kapcsolatban és a kinyilatkoztatás progresszív jellegével kell vizsgálni. Ez a tanítás már egészen közel jutott a II. vatikáni zsinat tanításához.

Az igazság bibliai értelemben

A zsinati irat nem használja a „tévedhetetlenség” kifejezést. Helyette mindig a Szentírás „igazságáról” beszél, vagy arról, hogy „tévedés nélkül” nyújtja azokat az igazságokat, amelyeket Isten üdvösségünkre le akart íratni. Ez a terminológiai változás megment bennünket a félénk apológiai munkától (nincs tévedés a Szentírásban), ami sokáig törekvés volt. Nem a pozitív tudományok ellen védjük a Szentírást, hanem kifejtyük annak az igazságról szóló pozitív tanítását. Semmiféle tévedés sincs a Szentírásban.

A zsinati irat nemcsak az igazságot jelöli meg egyedüli célként a Szentírásban, amint ezt a múltban gyakran tették, hanem ráirányítja figyelmünket az isteni Szó más javaira is: szentség, erő, táplálék. „Akkora erő és hatékonyság van

az Isten ígéjében, hogy támasz és életerő az egyháznak, hitszilárdság az egyház fiainak, táplálék a léleknek, tiszta és örök forrása a lelki életnek". (2. p.) Ezért igaz a következő megállapítás is: „A szent könyvekben a mennyei Atya végtelen szeretettel siet fiai elé és beszélget velük.” (21. p.) A kinyilatkoztatás tehát személyes találkozás. A zsinati irat erről beszél, és nem az igazság elvonatkoztatott fogalmáról: Isten úgy mutatja meg magát, mint barát és atya. „Jóságában és bölcsességében az Isten úgy határozott, hogy kinyilatkoztatja önmagát és tudtunkra adja akaratának szent titkát. Ebben a kinyilatkoztatásban a láthatatlan Isten szeretetének gazdagságából mint barátaihoz szól az emberekhez... Ez a kinyilatkoztatás eseményekben és hozzájuk bensőleg kapcsolódó szavakban bontakozik ki.” (2. p.) Amint látjuk, a szöveg nem a „háromszemélyű Egyisten titkáról” beszél. A régi szövegtervezetben is kijavították a következő részt, amely „a természetes rend természetfeletti való kapcsolatának legmélyebb igazságairól” szól. A jelen szövegben ez a rész így hangzik: „Az isteni kinyilatkoztatásban Isten önmagát és akaratának az emberek üdvösségére vonatkozó örök döntéseit akarta kinyilvánítani és közölni.”

A zsinati irat az igazság túlzottan intellektuális beállításával szemben visszatér a Biblia igazság-fogalmához. Mit értünk ezen a kifejezésen? A polémiában elhomályosodott az igazság helyes fogalma. Egészen más ugyanis a görög igazság-fogalom és a Biblia igazság-fogalma. P. Grelot szerint az igazság nem egyértelmű, hanem analóg fogalom.

A görög igazság-fogalom. „Aléteia” = ami nem elrejtett, hanem nyilvánvaló a szellemnek. A görögök intellektuális kíváncsisága látható ebből a fogalomból: világosan látni, kifejtetni a lényegét, a dolgok eredetét. Náluk az „aléteia”-val egyértelmű a „substancia” (lényeg) és a „natura” (természet). A filozófusok és a történészek használták gyakran ezt a kifejezést. A filozófusok keresték a dolgok igazi természetét, igazságát. Platon szerint az igazság az isteni rendhez tartozik, s nem ehhez a világhoz. Istennel azonosította az igazságot. Nisszai Szent Gergely szerint is az igazság az Isten. Történelmi téren az igazság annyi, mint valóság: pontosan tudni a múlt eseményeit és ezeket tárgyilagosan leírni. Ma ezt sokan nem tartják elégségesnek a történelemtudomány terén. A tények mögé kell nézni, azok értelmét, jelentőségét, megmaradó értékét is vizsgálni kell. Ha görög értelemben vizsgálunk a Szentírást, akkor az egyszerű információs forrás lenne, egy a sok profán könyv között. Márpedig sokkal több ennél.

A bibliai igazság-fogalom. Az Ószövetségben általában az igazság annyit jelent, mint ismerni Isten szándékát az emberekkel kapcsolatban. A Dán 10,21-ben szereplő „igazság könyve” annyit jelent, mint Isten végső tervei. Igazság továbbá a kinyilatkoztatás és bölcsesség, ami szerint élni kell (Péld 23,23; Sir 4,28.). Az Újszövetségben az igazság Krisztussal kapcsolatos. Szent Pálnál nagyon sokszor egyértelmű az evangéliummal, az üdvösség üzenetével (Ef 1,13). Szent Jánosnál az igazság az Isten szava (Jn 17,17). A törvény Mózes által, az igazság Jézus Krisztus által lett a miénk (Jn 1,17). Jézus tehát az igazság, mert Benne valósul meg a kinyilatkoztatás teljessége. Az igazság Isten szava, amelyet a testté lett Ige hozott az embereknek, ami egyszerre mind a hívőnek tanítás és életszabály is.

Ezt a fogalmat találjuk meg az igazságról a hagyományban is. Szent Ireneusz szerint az apostolok által ismerjük az igazságot, azaz az Isten Fiának tanítását. Általában szinonim szó az igazság és az evangélium a zsinatok tanításában is. A II. vatikáni zsinat is ehhez az igazság-fogalomhoz tért vissza. A szemita gondolkodásmód „egzisztenciális” módon ragadja meg a valóságot, s nem absztrakt módon. A Bibliában pedig ezzel találkozunk. A görög gondolkodásmód, amely a kinyilatkoztatott igazságok megfogalmazásában oly sokat nyújtott, már-már elvesztette a kapcsolatot a Bibliával, s olyasmit keresett benne, amit természeténél fogva nem nyújthatott. A héber „igazság” (*emet*) sokkal gazdagabb, mint a görög „aléteia”. Jelent erősséget, biztonságot, állandóságot, hűséget, Isten hűségét, továbbá az ember hűségét Isten iránt. Hogy megértsük helyesen az Istent, úgy, ahogy Ő akarja, nem elégséges ismereteket tudni Róla (*ginoskein*), hanem engedelmeskedni kell Neki, vele kell járni, vagy még egyszerűbben: szeretni kell Őt. A Szentírásban elsősorban ezt az igazságot kell keresnünk, s ezt találjuk meg benne.

Üdvösségünkkel kapcsolatos igazság

A zsinati irat másik nagyon fontos tanítása az, hogy a Szentírásban található tanítás nem akármilyen területhez tartozó igazság, hanem ahhoz, ami az ember üdvösségével kapcsolatos. Ez sem új tanítás, csak a zsinat jobban aláhúzza és kifejti. Már Szent Ágoston írt arról, hogy Isten a szent írók által nem a világ belső szerkezetéről akart tanítani bennünket, mert ennek semmi haszna sem lenne üdvösségünkkel kapcsolatban. Erdemes ennél az idézetnél megjegyezni, hogy Galilei is nagyon jól ismerte ezt az ágostoni mondást és tökéletesen a zsinat tanításának megfelelően fejtette ki. Így ennek az igazságnak az előfutáraként tekinthetjük. A *Providentissimus* kezdetű pápai körlevél szövegében az Isteni tanítás igazsága nem tudományos kérdésekkel kapcsolatos, amelyeknek semmi szükségük sincs hitünkre. A *Spiritus Paraclitus* kezdetű körlevél pedig ezt az igazságot kiterjesztette a történelem területére is: a bibliai kinyilatkoztatás Isten története az emberrel. Ennek a történelemnek egyes adatai érintkeznek a profán történelmi tényekkel, de a Biblia történelmi adatai nem önmagukért vannak, hanem azért, hogy az üdvtörténelmet hordozzák. Ezt az alapvető fontosságú elvet a II. vatikáni zsinat rendelkezése újból és újból hangsúlyozza: Isten szólt az emberekhez, hogy megtanítsa őket az üdvösség útjára. Ezzel kapcsolatban egy régebbi szövegtervezet szerint a Szentírás „mind az Istenről, mind az emberről” szól. A végleg jóváhagyott szöveg ezt így hozza: „mind az Istenről, mind az ember üdvösségéről”. (2. p.) „A Szentírás könyvei biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítják azt az igazságot, amelyet Isten a mi üdvösségünkre le akart írni a Szent Íratokban.” (6. p.)

Azonnal föltehetjük a kérdést: tehát csak hit és erkölcs dolgáról van szó? Ezt a tételt elítélte az Egyház tanítóhivatala, most pedig újra ide tér vissza? Nem! Akkor ugyanis anyagi elhatárolásról volt szó, ami szerint a sugalmazás csak hit és erkölcs dolgára terjedt ki, „profán” dolgokra nem. Ez elítélt tétel. A zsinat tanításánál más megszorítás van: Isten üdvözítő szándékáról, az üdvtörténetről van szó. Tehát nem a Biblia „vallási igazságairól”; hanem az egész Szentírás mentes a tévedéstől, amennyiben üdvösségünkkel kapcsolatos igazságról beszél. Ez lehet profán tárgy is (pl. a történelem). Vigyáznunk kell arra, hogy ez a leszűkítés ne legyen lekicsinylés a Szentírás igazságával kapcsolatban. VI. Pál javaslatára a következő kifejezéssel tették ezt még világosabbá: „Igazság, amelyet Isten a mi üdvösségünkért a Szent Íratokban feljegyeztetni akart.”

A biblikus igazságnak ez a vallási jellege nagyon lényeges vonás a zsinat tanításában. Különösen szükségünk van erre ma, amikor az ész és a tudomány diadala rászoktatott bennünket arra, hogy a pozitívista tudományos igazság legyen az ideálunk. Ennek alapján a mi modern szellemünknek a történelmi vagy fizikai állítás nem „igaz”, ha nem terjed ki a legapróbb részletekre is. Egészen másképpen gondolkodtak a régi szerzők, akik a Bibliát írták. Nagyon szemléletesen fejtegeti ezt az igazságot M. *Zerwick* a bécsi lelkipásztori konferencián elhangzott előadásában (1966). A nyugati ember a tények rajongója, egészen a jelentés elhanyagolásáig. A keleti ember viszont a jelentésért rajong, és teszi ezt egészen a tények elhanyagolásáig. A nyugati ember számára az igazság eszményképe az eseményekről felvett film, vagy a szavakról készített hangfelvétel. Az már nem érdekli, hogy mi van e szavak mögött, valóban igazságot tartalmaznak-e. A keleti ember számára az igazság eszményképe a mélyértelmű történet. Ennek megfelelően a keleti ember úgy mond el egy történelmi tényt, hogy kihagy belőle. Talán éppen azokat a részeket, amelyek a történész számára a legfontosabbak. Kiemeli a történetből azokat a mozzanatokot, amelyekkel mondanivalójának célja még világosabb lesz. Ezeket a mozzanatokot felnagyítja, és abból sem csinál problémát, hogy más elemeket is kitaláljon a jelentés kedvéért, amit az eseménnyel kapcsolatban kifejezésre akar jutlatni. A mi számunkra „meghamisított történetről” van szó, a keleti ember pedig ezt nevezi igazi történetnek, mert az események mögötti értelem így domborodik ki világosan. A szerző szerint nálunk a történelmi valóság túlértékelése, amely gyakorlatilag az időrendi igazság fogalmával is egybeesik, betegség. Jobban

szeretjük a fényképet a műalkotásnál. A Szentírásban műalkotásokkal találkozunk. A műalkotás, a festmény sokkal mélyebb megismerésre vezet, mint a fénykép.

A Szentírás íróit vallásos lelkület hatotta át. Ők Istent látták mindenben, és mindent Isten fényében szemléltek. Azért érdekelték őket a természet tényei, a történelem eseményei, mert mindezek a mennyei Atyától jöttek és üdvösségünkre irányultak. Az ő látószögük egészen más volt, mint a miénk. Számukra a hangsúly a vallási üzeneten volt, akár események, akár szavak voltak ezek. A többi dolog a második helyre szorult. Ez a gondolkodásmód, ami a mi tudományos szemléletünk szerint naiv is lehetett, alapjában véve sokkal igazabb, mint a miénk, mert nem nyomja el az Istent, hanem a megfelelő helyre, a középpontba helyezi. Nekünk tehát ezt a vallásos látásmódot kell fölfedeznünk, ha a Bibliát akarjuk olvasni és meg akarjuk találni azt az igazságot, amit Isten akart adni. Ahol a mi pozitívista kutatásunk a lényegét véli keresni — fizikai állítást, vagy pontos történelmi adatot — ott csak tökéletlen és kevésbé gondos kidolgozást kapunk, mert csak profán és jelentéktelen valóságról van szó, és a szent szerzőt ez nem érdekelte. Ha ez így van, akkor a Biblia eseményei történeti szempontból teljesen értéktelenek? Egyáltalán nem. De újra csak hangsúlyozni kell, hogy a Szentírás nem történeti ismereteinket akarja gazdagítani, hanem az Isten közbejöttéről szól. A sugalmazás garantálja a bibliai eseményeket, amennyiben üdvösségünkre vonatkoznak. Az Isten és ember közti viszonyt tartja szem előtt a Szentírás. Az események Isten tettei az időben. Így az emberi történelem szent történelem lesz, és egyúttal tanítás is. Az Egyiptomból való kivonulás, a Szentföld elfoglalása, Jézus csodái, feltámadása történeti igazságot foglalnak magukban. A Biblia írói a szomszédos népek írói felett állnak, mert Isten közbejöttéről számolnak be a történelemben. Ez azonban nem tudományos kíváncsiság a múlt eseményeivel kapcsolatban. A Szentírás igazságai föltételezik a történeti események valóságát, amennyiben az üdvtörténetet érintik. „Pontos” történetiség szempontjából azonban nem okvetlenül „igazak”. Megőrzi azonban „igazságukat” az üdvtörténettel való kapcsolatukban. Például Máté nemzetségtáblájában a háromszor tizennégyes szám pontatlan. Tanítása azonban igaz: Jézus Dávidnak, Ábrahám fiának leszámazottja, a messiási ígéretet örököse. Tehát a történetileg pontatlan adatokat is teljes világosság ragyogja körül, amikor Isten tetteiről van szó, amelyeket az ember üdvössége érdekében művelt.

Az irodalmi forma

A Szentírás igazságának megértéséhez szükséges ismernünk az irodalmi formát, ahogy a szent írók kifejezték magukat. A szerző ugyanis irodalmi formában fejezi ki az üzenet igazságát. Alkalmazza, átalakítja, újjáteremti mindazt, ami csak külső egybefogója az üzenetnek. Az irodalomban ismeretes az eljárás, amely által a szerző ismertté teszi olvasóival szándékát azon a módon, ahogyan elbeszéli neki a lényegét és a járulékos dolgokat. Ehhez különböző formákat használ fel: prózait, költőit, egyszerű formát vagy díszeset, képletes vagy szabad formát, egyszerűval olyat, ami a legjobban megfelel gondolatai kifejezésének. Ezt nevezzük irodalmi formának.

A Bibliában is van irodalmi forma, és ennek ismerete szükséges annak megértéséhez, hogy meg tudjuk ragadni az isteni tanítást és szándékot, ami benne foglaltatik. A II. vatikáni zsinat tanítása világosan szól erről. A Szentírásban az irodalmi forma vizsgálata csak lassan került előtérbe. A *Providentissimus* kezdetű körlevél még nem beszél erről. A *Commissio Biblica* is nehezen akarta elfogadni, hogy vannak a Bibliában többé-kevésbé fiktív történetek is. A *Spiritus Paraclitus* körlevél is hasonló módon nyilatkozik még róluk. Az 1943-ban megjelent *Divino afflante Spiritu* körlevéllel változott meg a helyzet, amely hosszú részt szentel ennek a kérdésnek. Leírja és ajánlja ezt a módszert, mint elengedhetetlen követelményt a szent iratok megértéséhez. A fejlődés további foka a Suhard bíborosnak 1948-ban adott válasz, amelyben a *Commissio Biblica* enyhítette régebbi döntéseit.

Így érkezünk el a II. vatikáni zsinat hittani rendelkezéséhez. A következőket találjuk ebben: „A szent írók szándékának kiderítése végett egyebek között ügyelni kell az 'irodalmi műfajokra' is.” Még pontosabban meghatározza, hogy mit jelent ez: „Annak helyes megértése végett, hogy a szent szerző mit akart kijelenteni írásaiban, kellőképpen figyelni kell egyrészt azokra a szokásos törőlmetszett gondolkodás-, szólás- és elbeszélsmódokra, amelyek a szent író korában virágoztak, másrészt azokra a módokra, amelyek akkortájt az emberek társas érintkezésében uralkodtak.” (12. p.)

Mennyire fontos ezek ismerete a Bibliával kapcsolatban, amelyet Keleten, több mint kétezer évvel ezelőtt írtak! A *Divino afflante Spiritu* körlevél pontosan körülírja, hogy mit jelent ez. A szent íróknál, mint más régi szerzőnél is, előfordulnak bizonyos ábrázolás- és előadásformák, amelyek kiváltképp a sémi nyelvekben lelehetők fel: „állítások, amelyeket megközelítőnek nevezhetnénk, túlzón jelképes beszédek, sőt néha látszólag ellentmondó kifejezések, amelyek arra szolgálnak, hogy az előadott tények erősebben vésődjenek emlékezetbe.” (II. 3.) Mindezek abban az időben szokásosak voltak, és senki sem érezte, hogy ezzel félrevezették. Hozhatunk erre néhány példát is: Baltazárt Nabonid helyett Nabukodonozor fiának teszi (*Dán* 5,18.); Babilon elfoglalását Cyrus helyett a méd Dáriusnak tulajdonítja (*Dán* 6,1); Abjatar főpap idejére teszi azt a történetet, ami Ahimelek idejében történt (*Ek* 2,26.); Dávidot és Salamont Kelet legnagyobb uralkodóinak teszi meg. Ez ma a modern történelmet meglepi, de semmi problémát sem jelentett az akkori íróknak vagy olvasóknak, mert ezeket a személyeket úgy szemlélte, mint akik Isten felé tartanak, vele kapcsolatban vannak. Ezek a pontatlanságok nemcsak hogy nem zavarták, hanem éppen ellenkezőleg segítették őket abban, hogy figyelmüket a lényeges felé irányítsák.

A II. vatikáni zsinat újra leszögezte tekintélyével, hogy a Bibliában irodalmi műfajok vannak, s ezekkel számolni kell. Sőt még tovább ment azzal, hogy ezt a megállapítást az evangéliumokra is kiterjesztette. Átvette a *Commissio Biblica* 1964-ben kiadott *Sancta Mater Ecclesia* kezdetű utasítását. (Ennek ismertetése a Vigilia 1970 januári számában található.) Eszerint az evangélisták nem voltak mai értelemben vett riporterek, s nem riporter módjára írták meg Jézus életét. A következőkben lehetne összefoglalni az ő munkájukat az evangéliumok megírásában:

a) A rendelkezésükre álló anyagból válogattak. Nem mindent mondtak el, s nem voltak mindenben szemtanúk; b) az anyagot céljuknak megfelelően alakították és rendezték, egyes eseményeket vagy tanításokat összevontak, másokat elhagytak, amint ez céljuknak legjobban megfelelt; c) az eseményeket és tanításokat olvasóik szükségletének megfelelően magyarázták. Ez az ő egyéni munkájukat tételezi fel. Nem arra törekedtek, hogy a nyers valóságot adják, hanem egyes eseményeket áthelyeztek, időnek és környezetnek megfelelően alakították olvasóik állapotához mérve. Innen van a különbség az evangéliumokban a tanítások és események terén; d) írásaikban a prédikáció stílusát alkalmazták, vagyis teológus módjára a hithez fordultak, és nem olvasóik kíváncsiságának akartak eleget tenni; e) végül tanításukat azzal a mélyebb megértéssel adták át, amiben Jézus feltámadása után a Szentlélek részesítette őket. Ez annyit jelent, hogy Jézus életének egyes homályos részeit a hűsvét fényében szemléltek és magyarázták olvasóiknak.

Amikor a zsinat mindezt állítja, egyben hozzáfűzi, hogy az evangélisták mindezek ellenére csak az igazságot mondták el Jézusról, s állítja az evangéliumok történetiségét. Az előbb felsorolt szempontok egyáltalán nem csökkentik az evangéliumok történetiségét, mert az evangélisták nem hamisították meg Jézus tanítását és életének eseményeit, amikor bizonyos szabadsággal adták ezt át és mélyebb megértéssel magyarázták a hit számára. Az alkalmazás ugyanis nem meghamisítás, az átalakítás nem elformátlánítás.

A zsinati irat nem szól arról, hogy ez az alkalmazás meddig mehet el, hanem olyan általános elveket ad, amelyek segítségével eligazodhatunk. A bibliai írók a saját koruk íróit követték. A *Divino afflante Spiritu* körlevél szerint a Bibliában meg van engedve minden irodalmi műfaj, ami nem mond ellent az Isten szentségé-

nek és igazságának. Ismeretesek a régi Kelet irodalmából azok a műfajok, amiket ma inkább „történelmi regényeknek” neveznénk. Ezek többé-kevésbé elképzelt események formájában adnak tanítást. Valószínűleg ezek közé tartozik Tóbiás, Judit, Eszter és Jónás könyve is. Nincsenek azonban a Szentírásban mítoszok, vagyis elképzelések az Istenről. Isten igazsága és tanítása azonban kifejeződhet olyan elbeszélésekben, amelyeknek körülményei, személyei költöttek. Ez ellen nem tiltakozni kell, hanem inkább kutatni kell a szent író szándékát, hogy megértsük az ő szimbolikus vagy művészi formáján át a mély tanítást, amit közölni akart velünk. Ez a munka nagy hozzáértést és bátorságot is követel. Minden egyes esetet külön kell megvizsgálni, és keresni, hogyan szolgálták ezek az Isten szavát. Ugyanezt meg kell tenni az Újszövetség könyveivel is, ez azonban sokkal könnyebb, mert a tanúk közelebb álltak a tényekhez, amelyeket előadtak. De az Újszövetséggel kapcsolatban is igaz, hogy a Szentlélek emberi nyelven fejezi ki magát és felhasználja kora irodalmi formáit.

A tökéletlen és időleges a Szentírásban

A teológiai kutatásban ez a címben jelzett szempont egészen új; a II. vatikáni zsinat hittani rendelkezése az első, amelyben a tanítóhivatal megemlékezik róla. Erdemes megvizsgálni kissé.

Az Ószövetségről szóló részben arról olvassuk, hogy Isten úgy nyilatkoztatta ki magát, „hogy Izrael megtapasztalja, milyen úton-módon bánik Isten az emberekkel, és hogy ezeket az utakat magának a próféták száján át szóló Istennek szavából napról napra mélyebben és világosabban megértse.” (14. p.) Arról van szó, hogy Isten fokozatosan nyilatkoztatta ki magát, és ebben a fejlődésben bizonyos isteni pedagógia ismerhető fel. Úgy rendezte Isten az Ószövetség üdvrendjét, hogy ez előkészítse a Megváltó eljövételét és az Ő messiási országát. Az Ószövetség nem választható el az Újszövetségtől, mert ugyanannak az isteni Szerzőnek a műve, s egymást kölcsönösen megvilágítják és beteljesítik. Az Újszövetség benne rejtőzik az Ószövetségben, az Ószövetség viszont az Újban tárul fel. Ezért a szent szövegek helyes értelmének kihámozásához „szorgalmasan kell ügyelni a teljes Szentírás tartalmára és egységére, számba véve az egész egyház élő hagyományát és a hitahasonlóságot.” (12. p.)

Ezek a mondatok a „tévedhetetlenség” új fogalmához nyitják meg az utat. Mindenki tudja, hogy a Szentírásban vannak tökéletlen és időleges dolgok is. Ezek előkészítették a jövőt, s az isteni igazság nem nyilatkoztatta ki magát egyszerre. Az abszolút igazság is sokszor viszonylagos kifejezésekbe öltözködött és csak fokozatosan nyilatkoztatta ki magát az embereknek. Alkalmazkodott az ember szellemi képességéhez, lassú haladásához, kulturális emelkedéséhez, s csak fokozatosan világította meg egyszer az egyik, máskor a másik szempontot egy igazságnál, mielőtt megvilágította volna az egészet. Ezek a kinyilatkoztatott részek a teljes igazságnak csak egy-egy szektorát világítják meg, és nem foglalják magukban a teljes igazságot. Ezeket a részeket egymástól elkülöníteni és függetlenül értelmezni az igazság meghamisítása lenne. Isten nem közölte az Ő teljes igazságát a Biblia egyes részeiben. Nem vehetünk egy-egy szót vagy kifejezést abszolút igazságnak, mert esetleg később kijavítva találjuk azt, s így erőszakot követnénk el az Isten szaván.

Milyen furcsán hangzik ez a szó: kijavítani. Hogyan lehet az Isten szavában kijavítani valamit? Ezt úgy kell értenünk, hogy az isteni pedagógia fokozatosan haladt előre a kevésbé világosból a világosba, a kevésbé tökéletesből a tökéletesbe. Van tehát a Bibliában haladás, s így van benne javítás, megszüntetés és kihagyás is. A próféták Messiásától Jézus Krisztusig, az Ószövetség bölcsességétől Szent Pál és Szent János tanításáig van haladás. Nagyon könnyen meg lehet érteni, hogy a kezdeti kifejezés hiányos volt, és ezt később ki kellett javítani. Milyen kezdetleges igazság található csak a „seol” fogalmában, ahol az ember a halál után szinte teljesen megsemmisül. Milyen nehezen lehet megérteni, hogyan lehetett legyilkolni

asszonyokat és gyermekeket a legyőzött városban. Azt mondhatná valaki, hogy ez tévedés volt, és Isten csak eltűrte és várta, hogy mikor szüntetheti meg. Az igazság az, hogy az isteni pedagógiával találkozunk ebben az esetben. Isten csak azért használta mindezeket, mert az igazságnak egy kis magvát tartalmazták. A „seol” gondolatában bizonyos vágyakozás található, amely előkészítette az Isten melletti örök élet vágyát. A kiirtásban — *cheremben* — az a gondolat található, hogy megóvjva a választott népet a fertőzéstől, a bálványimádástól. Hogy az igazságnak egy sugarát átszűrje, Isten elfogadott bizonyos tévedést. Ez azonban mindig csak anyagi maradt, és seholy sem találjuk meg mint tanítást. Sőt éppen ellenkezőleg, tisztítani és elhatárolni akarta az igazság kifejezéseit, amíg a teljes fény jelentkezik Fiának megjelenésében.

Tehát súlyos tévedés lenne elkülöníteni a Biblia egyes mondatait, és a sugalmazás követelménye miatt a teljes igazságot keresni bennük. A Biblia minden része sugalmazott ugyan, de csak úgy, hogy részét alkotja az egésznek. Rendelkezik a tévedhetetlenséggel, de csak úgy, ha az egész szintézisében nézzük. S ha ez tartalmaz valamit tökéletlen vagy időleges elemet, a másik rész segítségével esetleg elhagyható vagy kijavítható. Isten kétezer évet használt föl, hogy megírasson egy nagy könyvet, amelyben különböző íróktól, különböző korokból való írások találhatók. Megtaláljuk benne az igazságot, de csak úgy, ha az egészet elfogadjuk. Csak úgy tudunk hozzáférni, ha elfogadjuk a kezdeti dadogástól vagy homálytól a teljes fényességig, amely Krisztusban jelent meg. Innen van a zsinat fontos tanítása: az egész Bibliát kell a hagyomány, a hithasonlóság által megvilágítva áttekinteni, hogy az egyes helyek értelmét kifejtessük.

Ez alól a szabály alól még az Újszövetség könyvei sem kivételek. Még Krisztus, Szent Pál vagy Szent János szavait is csak a nagy bibliai összefüggésben szabad szemlélni, hogy a ragyogó igazságot adják. A többitől elkülönítve az Úr szavai is tévedések forrásaivá válhatnak. Az eretnenség éppen ezt jelenti: válogatni az ilyen vagy olyan szövegből a többi hátrányára. Talán csodálkozunk azon, hogy Isten még a messiási idők teljesebb kinyilatkoztatásában is különböző módon fejezte ki magát, s ezek is kiegészítik egymást (a szinoptikus evangéliumok és Szent János evangéliuma — Szent Pál és Szent János tanítása — Szent Pál és Jakab apostol tanítása). Ebből a tényből megint csak azt állapíthatjuk meg, hogy az emberi szellem korlátozott, különösen akkor, amikor az isteni titok kifejezéséről van szó. Isten igazsága meghaladja az emberi értelmet, és az nem tudja ezt egy kifejezésben, egy szerző által nyújtani. Különböző szerzőkre és szempontokra van szüksége. Mindegyik igaz a maga kijelentéseiben, de részleges. Az ember Krisztus, az Isten Krisztus, a hit által való megigazulás — a cselekedetek fontossága, a közeli paruzia — a távoli paruzia, ezek mind-mind részei az igazságnak. A szentírás-magyarázó összegyűjti ezeket a különböző — sőt néha látszólag még ellentmondónak is tűnő — részeket, és az egésznek a fényében látja, hogy összetartanak, egy pontban találkoznak, de olyan pontban, amely túlmegy az emberi értelmén és beszéden. A hit által tapogatózva jut el az ember ehhez a ponthoz.

A Szentírás igazsága tehát konkrét igazság és nem tisztán spekulatív, üdvösségünkkel kapcsolatos igazság; olyan igazság, amelyet bizonyos irodalmi formákból kell kihámozni; végül folyamatosan és részletekben átadott igazság, amely nem található meg a Szentírás minden egyes szavában. Ezek a szempontok új fényt hoztak a „tévedhetetlenség” kérdésében, és még jobban előmozdítják a szentírás-magyarázók munkáját.

Irodalom: A. Robert et A. Tricot: *Initiation biblique*. Desclé, 1954. (L'inspiration 6—34. o.) — Cardinal Bea: *La parole de Dieu et l'humanité*. Mame. — I. de la Potterie: *La vérité de la Sainte Écriture*, *Nouvelle revue théologique*, 1966. 149—170. o. — M. Zerwick: *Mi az „új” a katolikus exegézisben?* *Mérleg*, 1967. 226—236. o. — P. Benoit: *Exégèse et théologie*. III. Cerf. (*La vérité dans la Sainte Écriture*, 143—156. o.)

A Z E G Y H Á Z A V I L Á G B A N

KATOLIKUS ÉRTELMISÉGIEK AZ EMBER FELSZABADÍTÁSÁRÓL ÉS A HARMADIK VILÁGRÓL

A szokottnál nagyobb és ünnepélyesebb keretek között rendezte meg közgyűlését ez év júliusában a svájci Fribourgban a Katolikus Értelmiségiek Nemzetközi Mozgalma, francia nevének (*Mouvement International des Intellectuelles Catholiques*) rövidítésével az MIIC. Ez a szervezet voltaképpen az 1921-ben alapított *Pax Romana* nevű katolikus akadémikus mozgalom utód-szervezete. A Pax Romanát az első világháború után, 1921-ben francia és német akadémikusok alapították azzal a céllal, hogy a nagy világgész és a fölszított nacionalista szenvedélyek leiggadása után a megértést és a szolidaritást munkálja a különböző nemzetek között. A mozgalom eleinte a különböző katolikus egyetemi diákszervezetek közös intézménye volt, és a húszas években néhány figyelemreméltó és szép kezdeményezés fűződött a nevéhez. A harmincas években azonban sokat veszített jelentőségéből, nem utolsósorban azért is, mert a náci Németországban lehetlenné vált a működése. A második világháború után fokozatosan igyekeztek, részben még a lelkes egykori alapítók, életre kelteni. Helyesebbnek látszott azonban az eredeti keretek kiszélesítése, és így került sor az új mozgalom, az MIIC megalapítására, amely az egész világ katolikus értelmiségeinek fórumává kíván lenni, ugyanakkor, amikor megbecsüléssel adózik az elődszervezet múltjának is. Az idei közgyűlés éppen azért volt ünnepélyesebb, mert az alapítás ötvenéves évfordulójáról emlékeztek meg.

A jubileumi közgyűléssel kapcsolatban háromnapos szümpoziont is rendeztek, amelynek központi gondolata az ember felszabadítása volt. A több mint 400 küldött, akik az öt világrész 41 országát képviselték, három napon keresztül vitatták ennek a felszabadításnak a problémáit, választ keresve a programban felvetett három kérdésre, nevezetesen, hogy milyen mértékben szolgálják, illetve akadályozzák az emberek felszabadítását: 1. a technika; 2. az oktatás és a nevelés; 3. a társadalmi és politikai struktúrák.

A hivatalos program ezekkel a szavakkal hívta meg a résztvevőket a vitában való részvételre:

„Az ember felszabadítására irányuló fáradozásoknak egy időben kell a tényleges közösségi élet adottságait, valamint a közösségekben és az egyes embereknél egyaránt szükségessé vált mentálisbeli változást szemügyre venniük. Minden, a fölszabadulásra irányuló munkának újszerű és úttörő elemzésből kell kiindulnia, amely lehetővé teszi, hogy a kényszerek és elidegenedések valódi gyökereit fölismerjük. Nem szabad azonban azzal megelégednünk, hogy bírálatokkal illetjük a jelen társadalmakat és az általuk gyakorolt tetteket. A valódi fölszabaduláshoz vezető tevékenység abból áll, hogy az elidegenítő mechanizmusok fölfedését alkotó szellemmel párosítjuk, amely egyedül képes arra, hogy az emberi kapcsolatok új formáihoz vezessen. Azt reméljük, hogy a fribourgi összejövetel minden résztvevő számára alkalomul szolgál majd, hogy a fölszabadítás tárgykörét nyílt dialógusban mélyítse el még akkor is, ha nem lesz minden kérdésben nézetazonosság. Hiszen éppen VI. Pál pápa mondotta, hogy ugyanaz a keresztény hit az elkötelezettség legkülönbözőbb fajtáihoz vezethet. És ugyanebben a beszédében kérte azt is, hogy azok a keresztények, akiknek nézetei az első pillantásra összeegyeztethetetlenek látszanak, igyekezzenek az álláspontok és azok motivációinak kölcsönös megértésére.”

A viták teljes mértékben ennek a felhívásnak a szellemében zajlottak le, sőt még a vártnál hevesebb is lett az ellentétes vélemények ütközése. Ennek pedig az volt az oka, hogy a szümpozion vitáinak középpontjába — akarva-akaratlanul — a harmadik világ és a harmadik világ felszabadításának problémája került. Szemmel látható volt, hogy nemcsak a reprezentatív és nagy többségében haladó szellemű előadókárda (a belga L. Morren professzor, a holland van Melsen, az indiai H. A. Monteiro, a francia José de Broucker és Robert de Montvalon, a felső-voltai Joseph Ki-Zerbo, a perui Maximo Vega-Centeno stb.), hanem a vitában résztvevők óriási több-

sége is úgy érezte, hogy ezen a téren van a legtöbb teendő és itt terheli az értelmiségieket a legnagyobb felelősség. A felszabadulásnak erről az aspektusáról szót természetesen a fribourgi közgyűlés díszvendége, *Helder Camara*, a braziliai Olinda és Recife hirneves érseke, akít ebből az alkalomból a fribourgi egyetem disz doktorává is avatott.

A harmadik világ felszabadulásának nehézségeit Robert de Montvalon a párizsi *Terre Enuière* felelős szerkesztője fejtette ki a legtalálébban és a legszellemesebben. Nyilvánvalóvá vált — mondotta többek között —, hogy a harmadik világ valódi felszabadulásának nemcsak a világ gazdaságban résztvevő partnerek egyenlőtlensége a fő akadály és nem is csak az, hogy az erősebbek helytelenül használják fel erőforrásaikat, hanem akadályozza azt egyszerűen az a tény, hogy az elnyomó társadalmak saját belső dinamizmusa mond ellene az elnyomott társadalmak fejlődésének és fölszabadításának. Ma már túl vagyunk azon, hogy a nemzetközi társadalom egyszerű újjászervezésétől és az anyagi erőforrások igazságosabb elosztásától várhatjuk a harmadik világ kizsákmányolásának megszüntét. A harmadik világ népei azon igyekeznek, hogy a maguk szabad rendelkezésére hódítsák vissza saját gazdasági erőforrásaikat. Nem arról van itt szó csupán, hogy visszaszerezzenek valamifajta termelőeszközt, amely tulajdonosa számára lehetővé teszi, hogy tárgyaló félként lépjen föl a nemzetközi világban, hanem valójában egy történelmi vállalkozás szemtanúi vagyunk, amely hosszú látra nem kevesebbet tűzött maga elé, mint hogy újjáalakítsa és újjáformálja a szóbanforgó társadalmakat és népeket. Ez ad a felszabadítás szónak igazi tartalmat. Ma még azonban általános az a helyzet, hogy az uralkodó társadalmak egyáltalán nem mondtak le arról, hogy a harmadik világot azzal a bevált klaszszikus módszerrel használják ki, amit imperializmusnak nevezünk: a piacok meghódítása, a nyersanyagok birtokbavétele, a nemzeti és nacionalista stratégia igényei mindmáig nagy szerepet játszanak.

Robert de Montvalon előadása végén öt pontban foglalta össze azokat a teendőket, amelyeket az említett területen a legfontosabbaknak tart. Szerinte: a) a gazdasági mechanizmusok kritikai analízise önmagában nem elég ahhoz, hogy a felszabadítás tervét kidolgozzuk. Mindenekelőtt egy antropológiára van szükség, amely alkalmas arra, hogy hordozza és célra irányítsa a gazdasá-

got; b) ennek az antropológiának, amely alkalmas arra, hogy megújítsa az emberek és a nepek közötti világkapcsolatokat, sokkal újszerűbbnek kell lennie, mint gondolnánk. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy megjavítjuk a modern embert, meg kell őt változtatni. A jelenlegi helyzet csak töréseket és szakadékokat idézhet elő; c) amennyire szükséges, hogy intézményes megoldásokat keressünk a legmagasabb szinteken is, ugyanannyira tudomásul kell venni azt is, hogy az emberek nagy többsége nem készült még fel arra, hogy megértse a szükséges változásokat. Óriási mérvű információs és nevelő munkát kell elvégezni; d) minél előbb szabad vitafórumokat kellene teremteni a különböző népekhez tartozó férfiakból és nőkből, akik ezeken a szabad fórumokon keresnek a választ azokra a kérdésekre, amelyekkel az egész emberiség szemben áll; e) kulturális forradalom, új antropológia, minden ember összehangolt fölszabadítása: nem kis feladat az, ami előttünk áll. S amikor e feladat elvégzéséhez hozzáfogunk, pillantásunk, amit a világra vetünk, sohasem lehet eléggé nyitott, és a pillantás, amit önmagunkra vetünk, soha nem lehet eléggé mélyreható. A hit és a hívők közössége nem maradhat kívül ezen a nagy vitán és vállalkozáson.

Nagyon érdekes referátumot tartott Maximo Vega-Centeno, egy fiatal perui egyetemi professor, ezzel a címmel: *Politikai modellek és az ember fölszabadítása Latin-Amerikában*. Ebben a többek között részletes elemzést adott a Latin-Amerikában megtalálható politikai rendszerekről. Ezeknek három típusát különböztette meg: parlamenti demokráciák, katonai rezsimok és szocialista rendszerek.

A parlamenti demokráciák és az azokban megvalósult uralmi rendszerek jogalapjául a választások szolgálnak, amelyeknek feladata lenne, hogy a népvészvételét a hatalom gyakorlásában biztosítsák. Valójában azonban a legtöbb esetben csak formális ez a jogalap, részben a választójog erős korlátozása, részben pedig annak következtében, hogy a pártok a politikai szándékok megtestesítői, ezek a pártok pedig — legalábbis a latin-amerikai országokban — rendkívül ingatagok, híjával vannak a politikai koncepciónak és az esetek túlnyomó részében egy oligarchikus uralmi rendszer takarójául szolgálnak. Azonkívül a politikai hatalom ezekben az országokban azoknak a csoportoknak kezében van, akikében a gazdasági hatalom is összpön-

tosul. Eppen ezért nem szabadok döntésekben, mert hiszen nem teszük kérdésese a tejjét ipari országokhoz fűződő régi típusú és az alárendeltségen alapuló kapcsolatokat.

A katonai rendszereknek két egymástól elege különböző fajtája van. Az egyikbe tartoznak a rendőri rendszerek, a másikba a nacionalista rendszerek. Mind a kettő, akár államcsínytel jutott uralomra, akár nem, létjogosultságát elocseinak „tévedéseivel” magyarázza. Amikor egy rezsim veszélyessé válik (mint például Goulard esetében Braziliában), a hadsereg megkaparintja a hatalmat, hogy „rendbe tegye a dolgokat”, és ilyenkor egy konzervatív rendszer alakul ki, amely azon igyekszik, hogy ketes választásokkal és a köztársasági intézmények fiktív fönntartásával igazolja magát. A nacionalista rezsimiek esetében más a helyzet, itt ugyanis egy olyan rendszer ellen hajtotak végre államcsínyt, amelynek fejlődése és a helyi oligarchiának való alávetettsége már botránnyossá vált. Akár egyszerű katonai, rendőri, akár nacionalista diktatúráról van szó azonban, mindenképpen nagy nehézségekbe ütökzik, hogy széles körök részvételét a hatalom gyakorlásában biztosítsák. Másrészt a politikai pártok csődje meg is akadályozza az ilyen katonai rendszerekben a politika iránt érdeklődők dinamizmusát. Peru esetében vitathatatlan erőfeszítések történnek arra, hogy bekapcsolják a népet a politika alakításába, de még nem sikerült elhárítani azt a veszélyt, hogy egyfajta áltami paternalizmusra kerüljön sor.

Szocialista rendszer eddig Kubában és Chilében valósult meg, s ez utóbbi fokozatosan igyekszik áttérni a szocializmus építésére. Ezeknek a rendszereknek, noha rendkívül különböző realitásokból és politikai hagyományokból jöttek, mégis sok közös vonásuk van a parlamenti rendszerekkel meg a nacionalista katonai rendszerekkel is. Amiben alapvetően különböznek az előbbiektől, hogy világosan megfogalmazott tervük van a társadalom megszervezésére vonatkozóan és erős szándékuk, hogy a népet a politikai folyamatok lényegébe bekapcsolják s ez, véleményem szerint — mondta Vega-Centeno —, forradalmi jellegét kölcsönöz nekik. Legitimitásukat, függetlenül attól, hogy milyen módon jutottak hatalomhoz, abból merítik, hogy a globális tervek összhangban vannak a nép valódi szükségleteivel. A részvétel, mint jeleztük, itt sokkal szélesebb körű, de nem problémamentes és nem túnt el még a

mindenfajta represszió. Kétségtelenül fennall itt a veszély, hogy egy ilyen rendszer átcsúszik a totalitarizmusba és hogy a sajtó és a parlament vitái sterilité váltnak és hogy a vezetés dogmatizmusba téved, ez azonban egyáltalán nem szükségszerű. Forradalmiak ezek a rendszerek belső dinamikájuk folytán is, valamint a történelemtől alkotott koncepciójuk révén. Gazdasági és szociális szempontból egyaránt a fejlődésre törekszenek, de döntő mindeütt a nemzeti fölzsabadulás. Az egyes intézkedéseket irányító elvekben nem mindig csak a gazdaságossági szempont a mérvadó, hanem bizonyos etikai motivációk is fölmerülnek. Nehézségük ezeknek a rendszereknek, hogy kezdetben azoknak az értelmiségi kádereknek merékülésével is számolni kell, akik nem kívánnak közreműködni a szocializmus építésében. Vega-Centeno azzal összegezte fejtegetéseit, hogy az ember fölzsabadítása szempontjából az lesz a legalkalmasabb rendszer, amely a legnagyobb mértékben biztosítja a személyiség kibontakozását (értelmes, tudatos és szabad közreműködését) egy olyan közösségen belül, amely maga is autonóm és független.

A fribourgi egyetem 1500 személyt befogadó nagy aulájának zsúfolt padsoirai előtt (az egyes szektorok közötti lépcsőkön is ültek) mondta el beszédét a kongresszus egyik díszvendége, Helder Pessoa Camara, a braziliai Olin-da és Recife érseke, akit hívei az ideai béke Nobel-díjra jelöltek.

Ha az egész földkerekségen, a hegyek csúcsain és a völgyek ölnén, a tavak és folyók partjain mindenütt elkiálthatnánk a kérdést: „Ember, szabad akarsz-e lenni?”, óriási meglepetés érne bennünket — mondotta beszéde elején Helder Camara. Majd így folytatta: a harmadik világban olyan emberin-innen helyzetben élnek a tömegek, hogy képtelenek lennének a hiteles válaszra. A belső kolonializmus és a külső neokolonializmus nyomása alatt görnyedve ezek az ember-alatti emberek a fatalizmusba, a reménytelenségbe, a félelembe zuhantak. Pillanatnyilag képtelenek arra, hogy teljes mértékben megértsék a szabadság isteni adományát. A szabadság számukra megfogalmazatlan vágy, és a lehetősége sincs a megfogalmazásnak. Potenciálisan vitathatatlanul igazi emberek, miután bennük is megvan az értelem szikrája, de olyan emberek, akiknek lelkében alszik még a társadalmi lelkiismeret és a szabadság eszméje. Camara érsek szerint nemcsak az oktatás és

a tömegkommunikáció sokféle szóbeli és írásbeli eszköze nem tudott hatékonyan közreműködni ezeknek az embereknek fõlzsabadoításában, de a vallás sem tudott még semmit sem tenni ezen a téren. Talán szivesen fõlfelezné erkõlcsi erõit, amelyekkel az elnyomottak segítségére siethetne, de vajon nem látjuk-e mindenütt a gazdag országokban éppen úgy, mint a szegényekben a szándékot, hogy kihasználják a valást? Tekintélye és pénze is van mindenütt olyan mértékben, amilyen mértékben segít a kialakult helyzet fõnntartásában. Még eltûrik, sõt dicsérik is olyan mértékben, amilyen mértékben szószólója a szegényeknek a kormányok és a gazdagok elõtt. De csõndre intik mindjárt olyan mértékben, amilyen mértékben arra merészkedik, hogy a jogokat emlegesse és az igazság nevében tárja fõl a társadalmi élet problémáit és követelje a struktúrák megváltoztatását.

Az ember fõlzsabadoításának — Camara érsek szerint — elsõ és legfontosabb eszkõze a fõlzsabadoító oktatás és nevelés. Ez azonban csak akkor lehet hatékony, ha együtt jár elválaszthatatlan testvérel a fõlzsabadoító erkõlcsi nyomással. Az erkõlcsi nyomásra azért van szükség, hogy elkerülhetõ legyen a fegyveres nyomás. Ennek az erkõlcsi nyomásnak azonban valóban el kell jutnia odáig, hogy megváltoztassa a rabszolga-struktúrákat. A harmadik világban ugyanis a belsõ kolonializmus és a külsõ neokolonializmus olyan gazdasági, társadalmi és politikai struktúrákat tart fenn, amelyek az emberi személyek millióit kényszerítik egy ember-alatti állapot elviselésére.

A katolikus értelmiségiek nemzetközi mozgalmának közgyûlését megelőzõen még egy nagyon érdekes találkozóra is sor került ugyancsak Fribourgbán, amely szintén a MIIC közreműködésével zajlott le. Latin-amerikai és európai katolikus folyóiratok szerkesztõi és munkatársai ülték össze másodízben közös megbeszélésre. Az elsõ ilyen összejövetelre a múlt évben a perui Huampaniban került sor. A mostani találkozó európai részrõl a Terre Entière csoport szervezte, amelyen az európai katolikus folyóiratok közül még a fribourgi *Convergence*, a német *Herder Korrespondenz*, az olasz *Il Gallo*, a brüsszeli *Revue Nouvelle*, a prágai *Communio Viatorum*, a budapesti *Vigilia*, a krakkói *Tygodni Powszechny*, a madridi *Mundo Social* és *Vida Nueva* voltak képviselve, míg Latin-Amerikából Mexikó, Buenos Aires, Montevideo,

Lima, Genestrerio és Santiago de Chile több katolikus hírügynökségének és folyóiratának egy-egy képviselõje.

Mindjárt az elsõ ülésen sok javaslat hangzott el arra nézve, hogy mi legyen a háromnapos megbeszélés fõ témája. Hamarosan kiderült azonban, hogy a latin-amerikai kollegákat pillanatnyilag elsõsorban a Latin-Amerikába irányuló fegyverszállítások kérdése izgatja. Táblázatokkal igazolták, hogy ezek a fegyverszállítások évek óta rohamosan növekszenek és az utolsó évben egyesenesen megkétszerezõdtek.

A vita során fõleg a francia résztvevõk rendkívül élesen támadták saját kormányukat, amely most már nyíltan is bevallja, hogy mindenkinek szállít fegyvert, aki meg tudja vásárolni, így a dél-afrikai fajûldözõ rendszernek is, minthogy a fegyvergyártás ma a franciaországi teljes foglalkoztatottság legfõbb biztosítéka. A latin-amerikaiak ezzel szemben arra hivatkoztak, hogy az európai fegyverszállítás számukra egyik eszkõze annak, hogy felszabaduljanak az Egyesült Államok gyámkodó és elnyomó politikája alól. Ennek a vitának eredményeképpen jött létre az az alábbiakban szó szerinti közölt kompromisszumos deklaráció, amelyet végül mindenki elfogadott és amelyet a találkozó résztvevõi a világ minden fontosabb hírügynökségének és vezetõ sajtóorgánumának megküldtek. A nyilatkozat így hangzik:

„Európai és latin-amerikai folyóiratok képviselõi másodízben találkoztak 1971 júliusában a svájci Fribourgbán, a Katolikus Értelmiségiek Nemzetközi Mozgalmának (Pax Romana) közreműködésével, hogy folytassák azt a munkát, amelyet 1970-ben a perui Huampaniban kezdtek el és amelynek célja volt »megérteni és kifejleszteni az Európában és Latin-Amerikában egyaránt szükséges és sürgetõvé vált átalakulások közötti kapcsolatot«.

Az idei találkozó alkalmával különös figyelemmel tanulmányozták a Latin-Amerikába irányuló fegyverszállítások kérdését. Megállapítják, hogy Európa egyre több fegyvert ad el Latin-Amerikának és ennek az eladásnak növekedésével párhuzamosan fokozódik az egész világon a fegyverekkel folyó kereskedelem. Húsz év alatt hét- vagy nyolcszorosára emelkedett az ilyen jellegû tranzakciók volumene. És ebbe még nincs beleszámítva a Vietnamba irányuló fegyverszállítás. Ez a jelenség sokkal fontosabb annál, semhogy kõzõmbõsen szemlélhetnének. Kétségtelen,

hogy nagyon nehéz a megfelelő információkat beszerezni, nehéz e kérdésben biztosan ítélni és nehéz megfelelő megoldást is találni. Ugyanakkor senki sem mentheti föl magát a nyilvánvaló felelősség következményei alól. Nem fogadhatjuk el, hogy a népek fegyvereket cseberelnek akkor, amikor voltaképpen az lenne a feladatuk, hogy közösen alakítsák a világot.

A találkozó résztvevőinek egy része úgy véli, hogy ha már a fegyverek vásárlása elkerülhetetlen, akkor a latin-amerikai államoknak érdekükben áll, hogy Európában vásároljanak. Ily módon meg tudják ugyanis ingatni az észak-amerikai elnyomást, amely jelentős mértékben alapul a latin-amerikai fegyveres erők homogenizálásán (az azonos fegyverek, az azonos személyi kiképzés és mindkettőnek felhasználása révén), továbbá azon a körülményen, hogy az Egyesült Államoknak, ha egyedüli fegyverszállító, megvan a lehetőségük, hogy gyengítsék azoknak a rendszereknek katonai potenciálját, amelyek szembefordulnak velük és erősítsék a velük szövetségeseket. Másoknak viszont az a véleménye, hogy az európai nemzetek magatartása egy olyan oportunistá kereskedői szellemről tanúskodik, amely csak azt nézi, hogy eladja azt, ami eladható és annak, aki meg tudja vásárolni. Viszont a fősza- badulásnak és a békének semmiféle világstratégiája nem indokolja az ilyen- fajta szélsőségesen nacionalista kereskedői gyakorlatot. Ennek a gyakorlatnak folytatása mindenben túl azzal a kockázattal is jár, hogy hamarosan visszafordíthatatlan helyzetet teremt. Tény ugyanis, hogy a munkaerők teljes foglalkoztatottsága, a külkereskedelem egyensúlya, a technológia fejlő-

dése és azoknak az iparágaknak továbbfejlesztése, amelyek a fegyverkezési ipar számára dolgoznak, Európa bizonyos országaiban egyre fokozottabb mértékben függ a fegyverek eladásától. A harmadik világ helyi háborúi ilyen módon az iparilag legfejlettebb nemzetek számára a jólét legfőbb forrásává lesznek.

Azok a személyek és csoportok, akik Fribourgban összejöttek, éppen ezért sürgető felhívással fordulnak mindazokhoz, akik gondolkodni és cselekedni képesek annak érdekében, hogy ez az állapot megszűnjön és különösképpen azokhoz az észak-amerikaiakhoz, akik elkötelezték magukat az észak-amerikai elnyomás elleni harchoz.

Az értekezlet résztvevői elhatározták, hogy továbbra is közösen dolgoznak, mert tudatában vannak a ténynek, hogy a megoldás nem jöhet egyetlen országból, de még egyetlen kontinensről sem. Egyeztetni fogják a fegyverkereskedelemmel kapcsolatos adatokat és elemzéseiket, és ezeket egy munkadossziéban gyűjtik össze, amely alapjául szolgálhat majd egy ilyen tárgyú nemzetközi értekezletnek."

Ezt a nyilatkozatot huszonhárom európai, illetve dél-amerikai folyóirat nevében írták alá az értekezlet résztvevői. A folyóiratok találkozóján a fegyverkezésen kívül még szó esett a tömegkommunikációs eszközökről is, különös tekintettel Latin-Amerika sajátos helyzetére, valamint Latin-Amerika egyházának és népeinek függő helyzetére. Megszövegezésre került még egy rövid levél is, amelyet a találkozó résztvevői az október elején Rómában összeült szinodushoz intéztek, és amelynek szövegét múlt számunkban közzétűk.

DOROMBY KÁROLY

Egy ortodox püspök — így meséli el Leszkov, a neves orosz író — nagyon szomorkodott amiatt, hogy missziós próbálkozásai a szibériai buddhisták és lámatisztelők között sikertelenül jártak. Egy bölcs szerzetes azonban így vigasztalta meg: „Lásd te így nézed a dolgokat és mérgeledsz. Én viszont inkább örvendek ennek. Úgy gondolom, eminenciás uram, hogy mindnyájan ugyanabba a vendégségbe igyekszünk. Minket mind a kettőnket megkereszteltek, és ez jól is van így, mert ezáltal belépőjegyet is kaptunk az ünnepi lakomára. Igyekszünk is oda és tudjuk, hogy a meghívottak közé tartozunk, hiszen megvan a jegyünk. Egyszerre csak azt látjuk azonban, hogy egy emberke jön mellettünk és ő is oda tart, noha nincs jegye. Azt gondoljuk: Micsoda ostoba fickó! Hiszen semmi értelme sincs annak, hogy odamenjen, egyedülállóan be sem fogják eresztetni. Ha odaérkezik, elkergetik őt a kapuőrök. Amikor pedig megérkezünk, azt látjuk: a kapuőrök valóban elkergetik, hiszen nincs belépőjegye. A házigazda azonban látja ezt és megparancsolja, hogy engedjék be ezt az emberkét, és azt mondja: »Nem olyan nagy baj, hogy nincs belépőjegye, ismerem én anélkül is. Gyere barátom, és lépj be!« És azután bevezeti őt, és lám talán még nagyobb megbecsülésben is részesíti, mint némelyeket, akik jeggyel a zsebükben érkeztek.»

NÁRAY GYÖRGY

(1645—1699)

Hosszasan nézem lágy színekkel megfestett portróját az esztergomi bazilika egyik sekrestyéjében, a kanonokok galériájában. Csontos, magyaros arca halvány és törődött. Szájának keskeny vonala határozott akarakterőről árulkodik. Mégsem uralkodó típus: halk szavú, aszkéta ember benyomását kelti. A kortárs „képírónak” ez a szerény tehetséggel megfestett alkotása élethű ábrázolásnak tűnik, a kép felirata pedig egy munkás élet emlékét idézi: „Náray György, zólyomi főesperes. Beszédeket és magyar himnuszokat adott ki.”

Nemcsak az egyházi ének és az irodalomtörténet szakemberei ismerik tevékenységét, a *Szent Vagy Uram* énekeskönyvből éneklő katolikus hívek is gyakran találkoznak nevével. Mintegy 100 vallásos éneke közül 23 dallam került bele a *SzVU* énekgyűjteménybe. Az „Isten áldjon, tünde játék”, a „Szívünk, lelkünk most kitarjuk” keresztúti ének, a „Szent Magdolna elméne ama reggel sírva”, a „Jézus Szíve, legtisztább szív”, a „Néked ajánljuk, Szűz Anyánk” májusi köszöntő ének, a „Kegyes szemmel nézz ránk” miseének, az „Isten, hazánkért térdelünk elődbe” és a „Szent Imre herceg, Magyarország éke” jól ismert és szívesen énekelt egyházi énekek dallama Náray lelkében született meg. Az „Ó áldott szent Istenem” oltári-szentségről szóló ének és a „Szent Erzsébet Asszony életéről” kezdetű egyházi énekek szövege is, dallama is Náraynak *Lyra coelestis* című, Nagyszombatban, az 1695. évben kiadott művéből¹ kerültek bele a *SzVU* énekgyűjteménybe.

Élete

Osei apai ágon kétségtelenül a Vas megyei Nárai községből származtak. Kisnemesi családjának a névadó helységben és ennek közvetlen környékén voltak az udvarházaik és birtokai. Anyakönyvi adatok híján ma már lehetetlen megállapítanunk, hogy melyik őse költözött Vas megyéből Muraközbe, ahol Náray György szülőhelyét keresnünk kell. Arról a keresztelési anyakönyvről sem tudunk, amelybe születési körülményeit bejegyezték. Születési idejét (1645. április 24.) és más fontos adatokat a római Collegium Germanico-Hungaricum Katalógusa (I. köt. 544. lap) őrizte meg az utókor számára: „Náray György a Zala megyei és a zágrábi egyházmegyéhez tartozó Palozról származik, apja István, anyja Korody Anna. Mindketten nemesek és protestánsok, de őt gyermekkorától katolikus rokonai nevelték. A human iskolát Győrben és Nagyszombatban végezte. Ugyanitt fejezte be a bölcséleti tanulmányokat is, ezekből borostyánkoszorús fokozatot kapott. Tagja volt a Boldogságos Szűz Társulatának. A nagyszombati rektor javaslatára és az esztergomi érsek rendelkezése alapján 1666. május 31-én érkezett a Kollégiumba. 22 éves, de csak a következő év Szent György napján fogja betölteni. Úgy döntöttek, hogy tanulmányai megkezdése előtt a metafizikát kell ismételnie. Esküt tett 1666. október 10-én, el távozott 1668. november 6-án, mint felszentelt pap. A metafizikát, és két éven át a skolasztikus teológiát tanulta közepes eredménnyel. Egészségi ok miatt engedélyezték távozását. Erkölcsei magatartása és jámborsága kiváló volt.”

Úgy tűnik, hogy a nagy múltú római intézet előljárói egykori növendékük sorsát a kollégiumból való távozása után is figyelemmel kísérték. Később nemcsak fontosabb egyházi megbízatásait, de irodalmi munkásságát is feljegyezték. Annak ellenére, hogy ezekben a feljegyzésekben Náray származási adatai is megtalálhatók, pontos szülőhelye mégis napjainkig vitatott kérdés maradt. A legtöbb Nárayról szóló életrajzi ismertetés egyszerűen csak ismétli az idézett katalógus szövegét: „a Zala megyei és a zágrábi egyházmegyéhez tartozó Palozról származik.” Elsőként Békési Emil vetette fel a kérdést, hogy a katalógusban említett Paloz melyik mai

helységgel azonosítható. Vizsgálódása azonban eredménytelen maradt, sőt Rómer Flóris régész sem tudott kellő tájékoztatást adni neki. A földrajzi írók által közzétett helységnévtárak szintén bizonytalanságban hagyták: Paloz (Pálócz) helység nem található Zalában.²

Újabb helytörténeti kutatások: a helységnevek etimológiai vizsgálata és az előkerült oklevelek, amelyekben a helységnevek névváltozatai is megtalálhatók, kétségtelenül tisztázták a Paloz—Palovec helység azonosságát.³ Náray tehát az egykor Zala megyéhez tartozó Muraközben, a zágrábi egyházmegye területén, Palovec községben született. Ma ez a helység a csáktornyai esperesi kerületben van, Mala Sobotica (előbb Sobotica) plébániának filiális.

Protestáns szüleit gyermekkorában elveszíthette. Katolikus rokonaihoz került, akik a tudatos vallásgyakorlás éveitől már katolikus szellemben nevelték. Ezért nem említik később sem katolikus hitre való áttérését. A fölötte gyámkodó rokonok gondosan iskoláztatták, jezsuiták által vezetett nevelőintézetekbe került, ahol a zenei alafogalmakkal is megismerkedhetett. Kéziratban megmaradt naplószerű írásából⁴ tudjuk, hogy győri diákoskodása idején egy alkalommal a Duna vizébe esett és majdnem belefulladt. Jóllehet a keze ügyébe kerülő deszka segítségével partra vergődött, de ez az esemény mégis mélyen megrendítette érzékeny lelkét. Elhatározta tehát, hogy nem valamely világi pályán fog dolgozni, hanem teljesen Istennek szenteli életét. A nagyszombati egyetemen tanult bölcseletet, majd szeminárium elöljárói 1666 májusában Rómába küldték teológiai tanulmányainak elvégzésére.

Betegeskedése miatt 1668. november 6-án elhagyta Rómát. Mint felszentelt pap búcsúzott el az örök várostól. Először az egri püspök káplánja lett. 1670-ben Jászórol írta azt a levelet, amelynek impuruma naplójának végén olvasható. Arról pedig a *Lyra coelestis* tájékoztat, hogy Gyöngyös környékén is megfordulhatott, mert az ott tapasztalt vecsernye-éneklés gyakorlatára utal a szombat esti „Ad Vesperas” imádság közlésénél (186. lap). Kétségtelen tehát, hogy lelkipásztori munkáját az egri egyházmegyében kezdte el, annak ellenére, hogy esztergomi egyházmegye pap volt.

Talán nem tévedünk, ha ennek okát Náray missziós szándékaiban keressük. A Rómában tanuló magyar teológusok bizonyára értesültek arról, hogy a Szentszék állandóan sürgette a török hódoltsági területek lelkipásztorokkal való ellátását. A szórványban élő katolikus hívektől ugyanis sok ilyen kérés érkezett Rómába, ahol nem mulasztották el felhívni a magyar püspökök figyelmét, hogy a hódoltsági területekre felszentelt papokat küldjenek. Ezért említi az egyik reláció dicséretleg Nárayról: „Az a vélemény róla, hogy fölötte erényes, aki nagyon szeretne misszióba menni a hitetlenek közé.” Később az esztergomi főkáptalan *Liber rubere* is feljegyezte róla: „A török hódoltság alatt nyögő, legtávolabbi vidékeken szétszórt és elhagyott híveknek nagy buzgalmú lelkipásztora volt.”

Az egri egyházmegyéből 1674-ben Csallóközbe került, és ott Csütörtök mezőváros plébánosa lett. Itteni működéséről két fontos forrásunk van. Egyik az általa írt *Historia Domus*, vagy ahogy ő maga címezte *Liber Cronicae*. A másik forrás: prédikációs vázlatai, amelyeket az 1674—1679. években jegyzett le.⁵

1677-ben esperessé nevezték ki, majd az 1679. év végén Püspökibe került plébánosnak. Később a Szent Istvánról elnevezett papnevelő intézet prefektusa, 1686-ban a pozsonyi káptalan dékánja, 1690-ben pedig esztergomi kanonok lett. Mint az esztergomi káptalan tagja és zólyomi főesperes 54 éves korában, 1699. december 5-én halt meg Nagyszombatban. Itt, a főtemplom Szent Jánosról elnevezett kápolnájában temették el. Sírhelye ma ismeretlen.

Lelkipásztori működése és jellemzése

A római Collegium Germanico-Hungaricum katalógusa betegséggel indokolta Náray távozását az intézetből, ahol teológiai tanulmányait befejezte ugyan, de szigorlatait nem tette le. Fegyelmi és tanulmányi szempontból példamutató diák volt,

így valóban betegeskedése gátolhatta a tanulásban. Naplójában maga is beszámol ismétlődő gyengélkedéseiről. Említi ugyanis, hogy „mint több alkalommal máskor”, az egyik szombati napon súlyos oldal- és mellfájásból gyógyult meg.

Beteges alkata ellenére egész életében tevékeny maradt és mint lelkipásztor sohasem kímélte magát. Műve előszavában megvallja, hogy napi lelkipásztori elfoglaltsága után legtöbbször éjszaka dolgozott énekein. Már teológus korában magányt kereső, feddhetetlen életű papi ideált rajzolt maga elé: „Ha kikerülsz, ne csatlakozzál a világi emberekhez túlságos barátkozás és vendégeskedés által, de élj elvonultan és csak Istenre nézz.” Első önálló lelkipásztori helyén a maga és talán utódai számára újjólag feljegyezte eltökélt szándékát, hogy nem merül bele a gazdálkodás gondjaiba, mert az ilyen foglalatosságok „Istentől elfordítják, az evilági ügyek rabjává teszik éppen úgy, mint az emberekkel való gyakori szórakozás és barátkozás is.” Így folytatja: „Azért tanácsolja az Apostol a nőtlenséget, hogy az ilyen ember ne a világ dolgaival törődjék, hanem azzal, ami Istené. Mennyire kárhoztatandó tehát, ha az, aki nőtllenül él és egészen Istennek szentelte életét, sőt a világról lemondott, mégis elhanyagolja Isten ügyét, világi gondokban és feladatokban merül el, csak ilyesmire figyel és Istentől elidegenedik.”⁶

A kánoni vizitációkban megszabott ún. stóla-jövedelmet a maga részéről csak önkéntes adományként kezelte, „ilyen dolgokban mindig tekintettel kell lenni a szegényebbre”. Elve volt, hogy a plébános inkább maga szenvedjen hiányt, de soha ne erőltesse anyagi hasznát. Utóda e gondolatokat folytatva csípősen meg is jegyezte: „aztán járjon ajtóról ajtóra, koldulja mindennapi kenyerét, vagy éljen a szélből...”

Valami igazság van abban, hogy Nárayt könnyen elragadta költői képzelete, és nem számolt eléggé a reális adottságokkal. Ifjú éveiben azt tervezte, hogy Rómából visszatérve hazájába, plébániai konviktusokba gyűjti majd össze az arra érdemes, tehetséges ifjakat. Ebben az ügyben az országgyűlés előtt, sőt közvetlenül a királynál akart interveniálni: „Jelesebb ifjak mind a nemesi, mind a közrendből plébániákon a plébános felügyelete alatt, a tanító által kapjanak oktatást a jó erkölcsökben és tudományokban, többek között zenében is 14 éves korukig.” A XVII. század közepén vagyunk, az ország legnagyobb része török iga alatt szenved. Ismerjük a meglévő plébániai iskolák helyzetét: legtöbb helyen a szegényes iskola-épület felépítése és fenntartása is komoly anyagi gondot jelentett. Plébániai konviktusok (nevelőintézetek) alapítása és az ott nevelődő tanulókról való intézményes gondoskodás akkor megvalósíthatatlan eszmének tűnhetett. Mégis tisztelettel emlékezünk Nárayra, aki hazájától távol, ilyen, a közművelődést szolgáló tervekről ábrándozott. Elképzelésében mindenképpen figyelemre méltó, hogy a falusi iskolákban is megkívánta a rendszeres zenei oktatást.

Római naplójából értesülünk arról, hogy magyar nyelven egy *Politicum iibelumot* szándékozott írni. A hit területén megvalósítandó népi egységet akarta szolgálni vele. Ez a műve sohasem született meg, mint ahogy több más terve is csak elképzelés maradt. Így nem lett semmi abból a szerzetesrendből, amelynek még szervezését is leírta, külön kiemelve, hogy nem örökségből vagy adományokból fogják fenntartani magukat, hanem saját munkájukból.

Életkörülményeinek reális kötöttségei később megrostálták ifjúkori elképzeléseit. Ezek a tervezetéseket mégis szépen rávilágítanak jellemére, önmaga iránt szigorú, fegyelmezett, aszkétikus életszemléletére. A jó cél érdekében szívesen hozott anyagi áldozatot. Egyik leveléből tudjuk, hogy a Szent Istvánról elnevezett szeminárium építkezésénél a maga jövedelméből is segített.⁷ Az életéről készült megemlékezések kiemelik kivételesen nemes lelkületét. „különösen ájtatos, kegyes társalgású és mindenkinek jó példával előljáró férfiú” volt.

Lelkipásztori buzgóságában a katolikus újjászületés lendülete érződik. Olyan községben kezdte meg önálló lelkipásztori munkáját, ahol előbb három hitfelekezet között éleződött ki a széthúzás. Ha a hitbeli egységről tervezett könyvét nem is írta meg, egykori célkitűzésén volt alkalma fáradozni plébániája területén. Ő is felhasználta a jól bevált hitújítási eszközöket: rendszeresen és komoly felkészült-

séggel végezte az igehirdetést (kéziratban megmaradtak prédikációs vázlatai), gyakorlatias, hitbuzgalmi írásokat adott ki (*Novus annus Bissextilis*, 1692. — *A Szent-háromság olvasójárul*, 1693). Főleg a közös istentiszteleten való részvételt akarta hívei számára vonzóvá tenni. Az általa kialakított, jórészen még a középkori hagyományból átvett gyakorlat szerint a templomi éneket iskolás gyermekekből szervezett énekkarral énekelte. Ezek az énekesek a templom szentélyében álltak vagy térdeltek, és éneküket az iskolamester vezette. Akkor még ismeretlen volt a templomi éneklésnek az a gyakorlata, amelyet később a Tárkányi—Zsaskovszky énektár népszerűsített. A Náray által természetesnek vett, ezért csak vázlatosan jelzett gyakorlat szerint az ének liturgikus jellegű volt, nem szakadt el a miséző pap imáitól, ahhoz szervesen kapcsolódott. Ha Náray énekeit vizsgáljuk, találunk ezek között is oktató, katechetikai jellegű alkotásokat, de ezeket nem szentmise alatt énekeltek a hívek. Náray elsősorban az ordót énekelte, mégpedig népi nyelven. Az egyházi év különböző időszakára és a jelesebb ünnepekre, továbbá az évközi vasárnapokra külön dallammal és az időszakhoz alkalmazkodó szövegváltozattal „Kyriét, Glóriát, némely prózákat, Krédót, Szanktuszt és Ágnusz Deit” készített. A Kyriét rendszerint tropizált formában közölte, az ordó egyéb részeit alkalmi utalásokkal (parafrázisokkal) bővítette, de annak szövegétől lényegében nem tért el. Esetenkint lehetőséget adott arra, hogy a szentmise egyes részeinél az időszaknak megfelelő népéneket énekeltesen a kántor. Ilyen utalások találhatók művében: a szentlecke után az evangéliumhoz, vagy az időszakhoz alkalmazkodó, esetleg az ünnepnek megfelelő ének énekelhető (89. lap). A *Próza* (sequentia, evangélium előtti ének) helyett bármely ádventi ének vehető, ugyanígy Ágnusz Dei után (71. lap) ádventben a Krédó helyett is megengedte, hogy „A keresztségben” kezdetű népéneket vegyék. Úrfelmutatás után pedig az oltáriszentségről szóló éneket énekelhetek az általánosan ismert népénekek közül.

Nem titkolta, hogy a magyar nyelvű népéneklést lelkipásztori szempontból tartja fontosnak, mert „több helyütt a hívek protestánsokkal vegyesen énekelnek, akik visszarettennek a szentmise hallgatásától, de nem azoktól az énekektől, amelyeket megértének; ilyen módon ők is buzdítást kapnak a templom látogatására” (*Praefatio*). Feltehetően Náray is tapasztalt olyasmit, amiről Illyés István panaszkodik, hogy katolikus iskolamesterek „eretnek graduálok és funebrálisok”-ból énekelnek. Ezért a maga hatáskörében kifejezetten megtiltotta, hogy a kántor iskolás gyermekekből szervezett énekkarával a szentmise alatt, de azon kívül is (pl. lakodalmakban) hivatalos, vagy nem hivatalos énekeket (*ordinarias et familiares cantilenas*) valamely protestáns énekeskönyvből énekeljen. Nem mintha ezek az énekek nem lennének elfogadhatók, sőt esetenként nagyon szépek, de minden igyekezetével azon fáradozott, hogy a hitújítás emléke ezáltal is eltörlődjék.⁸

Ilyesféle buzgalom érződik abban az egészen sajátos felmérésben, amelyet a gondjaira bízott plébánia hívőiről tervezett és részben el is készített. Ezt a felmérést az általa megszerkesztett és híveiről készítendő táblázaton ilyen szempontok szerint végezte: név, vallás, állapot, mindig katolikus volt, kálvinistából — evangélikusból lett jó katolikus, kényszerből, csak névleg katolikus, érzésvilágában kálvinista — evangélikus; jó erkölcsű, jámbor, remélhetően jó lesz, féltő, hogy rossz útra tér stb. Ezeket a jellemző vonásokat bizonyos betűkkel jelölte, ilyen praktikus módon akart tájékozódni híveiről. Ezt az eljárást azonban közbejött áthelyezése miatt nem tudta befejezni. Ha elkészült volna, kétségtelenül egyedülálló XVII. századi vallásszociológiai felmérés lenne kezünkben egy adott község lakóiról.

Irodalmi és zenei tevékenysége

Náray a Pázmány utáni nemzedékhez tartozott, elsősorban azok közé, akik az egyházi énekköltés terén alkottak nagyot, részben már meglévő énekek összegyűjtésével, részben újak szerzésével. Ennek a nemzedéknek irodalmi tevékenységében a nagy magyar főpap által elvetett mag (az 1629. évi nagyszombati zsinat) gazdag gyümölcsöt érlelt. Műveik nem éppen kiemelkedő alkotások, hiszen az irodalom te-

rén Pázmányhoz mérhető szellemi örökös nem akadt közöttük. Pázmány a magyar próza megteremtése közben a nyelvünkben rejlő értékeket bontotta ki, míg az őt követő írók sora a vallásos költészetben és énekszerzésben alkotott maradandót, megvalósítva az említett zsinat döntését a katolikus énekeskönyvek megjelentetéséről.

Pázmány hatása abban is kimutatható, hogy az általa teremtett művelődési viszonyok között ezekben az évtizedekben szinte új katolikus embertípus nevelődött. Ezek a nagyszombati egyetemen és külföldön kiművelt emberfők nemcsak harcoltak világnézetükért, hanem alkotni és építeni akartak, tehát világnézetük kultúrát teremtett. Írói buzgalmuk nem volt öncélú, bizonyos gyakorlatiasság érződik törekvésükben: nevelni akartak. Költészetük ezért kissé egy körben mozog, a hagyományos utat tapossa. Ezekben az írókban már szembetűnő a tudatosság, a műalkotás iránti érzék, a művészi formálás igénye. A katolikus szellemű irodalomnak ebben az ébredésében még egy szempontot emelhetünk ki: jelentősen megnövekedett a könyv szerepe. Nem csupán a kiadott művek számszerű növekedésére gondolunk, bár ez is tükrözi a lényegét, hogy ti. a könyv már nagyobb tömegekre hatott, tehát közönséget nevelt és az irodalmat szélesebb néprétegekhez vitte közel.⁹

A nagy kortársak alkotásai (Zrínyi és Gyöngyösi irodalmi tevékenysége) mellett kiemelkedő szerepet kapott irodalmunkban a katolikus énekköltés is, amely éppen ezekben az évtizedekben élte virágkorát. A sort Kisdi Benedek énekeskönyve, a *Cantus Catholici* (1651) nyitja meg. Ezt időrendben talán a kéziratos turóci *Cantionale* követi,¹⁰ amelyet ismeretlen alkotója szintén kiadásra szánt, majd Károni János *Cantionale Catholicumát* (1676) és Illyés István *Soltári énekek* (1693) című művét említhetjük. A sort Náray *Lyra coelestis* (1695) című műve zárja.

Náray irodalmi tevékenységének egyéb termése is van. Említettük már kéziratban maradt műveit, továbbá lelkipásztori tevékenységét mintegy kiteljesítő hitbuzgalmi kiadványait. Mindezeknél jelentősebb a *Lyra coelestis*, ez őrizte meg nevét, és ez biztosított helyet számára a magyar irodalomban.

Náray jelentős írói és zeneköltői tehetség volt. A vallásos énekköltés, főleg pedig a liturgikus énekek magyarítása terén úttörőnek számít. Az ilyen próbálkozásoknak akkor nem kis akadálya volt. VII. Sándor pápa ugyanis 1661. január 12-én bullát adott ki, amelyben határozottan elítélte a Franciaországban megjelenített néplyelvű misekönyvet. A bulla a teljes misekönyv fordítását tilalmazta. Bár ez a szentmise nép által énekelte részeire kevésbé vonatkozott, mégis feltételezhetjük, hogy bizonyos aggályokat kelthetett ezeknek a miserészeknek fordítása is. Feltétlenül előremutató volt tehát Náray vállalkozása, amikor nemcsak magyarra fordította az ordót, hanem nyomtatásban ezt ki is adta. A XVII. századi katolikus énekeskönyvek sorában utolsónak jelent meg a *Lyra coelestis*, amely rövidesen népszerű énekeskönyv lett. Bogisich írja róla, hogy „tulajdonképpen csak a XVIII. században terjedt el általánosságban szép, lendületes versei, de legkivált gyönyörű magyar dallamai folytán”.¹¹ A mű latin nyelven írt előszavában Náray az éneklés természetes igényéről és a vallásos éneklés értékeiről fejti ki gondolatait. Bőven idéz görög-római íróktól, ezzel bepillantást enged klasszikus műveltségébe.

Az olvasóhoz és énekeshez intézett buzdító soraiban (*Praefatio ad Cantorem seu Lectorem*) számba veszi azokat a tulajdonságokat, amelyek a szép egyházi éneklés feltételei. Legyen ez elsősorban természetes, ami azt jelenti, hogy az énekes azt ragadja meg érzéseivel, amit az ének jelezni akar. Értse meg a szavakat, legyen egybehangzó az énekes élete a jámbor énekléssel és született adottsága segítse őt a kellemes, mégis kellő hangerővel megformált dalolásban.

Ebben a bevezetőben említi Náray, hogy mintegy száz éneket készített el. Saját szerzeményein kívül néhány éneket más gyűjteményből vett át — amint megjegyzi —, „másnak kertjéből gyűjtögetett össze, mint neki tetsző rózsát”. A *Lyra coelestis* Náray életművének tekinthető abban az értelemben is, hogy költői és zeneszerzői munkálkodásának java termését közölte benne. Írói hajlama korán megnyilatkozott. Már római feljegyzéseit latin költeménnyel kezdte. Ugyanebben a korai írásában található egy olyan költeménye is, amelyet később megzenésített és

énekeskönyvében közölt.¹² Kéziratos beszédvázlataiban találjuk azt a költeményét, amelyről maga jegyzi meg a *Lyra coelestis*-ben: „Végül ide kapcsolom... Szent Józsefről legújabbban az ő ünnepe alkalmával készült éneket, amelyet a Breviárium himnuszaiból fordítottam” (236. lap). Joggal gondolhatjuk, hogy énekeskönyvének java része már plébánosi működésének idején készen állhatott, ha sajtó alá rendezését a megjelentetés előtti évekre tesszük is.

Enekeskönyvét a templomi közös imádkozás és éneklés szempontjai szerint szerkesztette. Az oktató jellegű reggeli énekeket az egyházi év időszakainak (ádvént, karácsony stb.) megfelelő énekek követik. Az időszaki énekek között, továbbá a nagy ünnepekre és vasárnapokra való énekek című részben közli a magyarra fordított ordókat. Külön fejezetben találjuk az oltáriszentségről, a Szentháromságról, Szűz Máriáról és a többi szentről szóló énekeket. Több litániának, himnus- és zsoltárfordításnak is elkészítette dallamát. Végül nyolc zsoltáreneklési módot közöl, a függelékben négy latin „cantio” dallamát adja, és az említett Szent József énekek zárja művét.

Zsoltárfordítással csak alkalmyszerűen foglalkozott. A 117. zsoltár közlésénél meg is jegyzi, hogy azért fordította le, mert ismert egy embert, aki e zsoltárt ismételve húsvét éjjelén súlyos betegségből gyógyult meg a templomban. Élményanyagát egyéb énekeihez is a körülötte zajló eseményekből merítette. Krónikájában keserűen panaszkodik, hogy a háborús időben féktelen mulatozásba csapott át az emberek hangulata. Ezeket az elszabadult szenvedélyeket ostorozza egyik énekében:

*A vért szomjúhozza haragos szívetek
Dúló, rabló, fosztó, csak az ti nevetek,
Hová vitt gonosság? kétségben estetek...*

*Az ti Országokat idegenek bírják,
Előletek szedik földötöknek sírját (zsírját)
Mások munkátoknak vészik bérít, s díját.*

(Cantio ad... poenitentiam, 37. lap)

Önmaga iránt szigorú volt, de másokat is el akart fordítani a hivságos dolgoktól:

<i>Isten hozzád ó jó Világ!</i>	<i>Valami van tebenned,</i>
<i>Vigasztalást nékem nem ad,</i>	<i>Nem töltheti kedvemet,</i>
<i>Sem állandó örömet,</i>	<i>Valami van tebenned.</i>

(Hymnus de contemptu Mundi, 39. lap)

Legszébb Mária-énekeiben egyrészt a bölcsődalok gyermeki egyszerűsége található meg: „Kincsem én szívem, alugy édes kisedem, Jézus én kedvem, mézbeli édes iszem” (35. lap), másrészt a Mária-síralmak középkori hagyománya él tovább:

<i>Jaj kereszt-fa! Ki magos vagy,</i>	<i>Szép Jesust tülem ne ved-el</i>
<i>Szánnymeg, sírni többé ne hadgy:</i>	<i>Szívem drága örömt;</i>
<i>Hajóly alá szent terheddel,</i>	<i>Szívem drága örömit.</i>

(Szűz Mária síralma, 66. lap)

Költői gondolatai és képei természetesen könnyedséggel bontakoznak ki, nyelvezete mégis nehézkesnek tűnik, sőt egynémelykor magyartalan. Gyermekkorában vegyes lakosságú vidéken élt, és ez a körülmény mintha írói munkásságában éreztette volna hatását. Könnyebben és szívesebben írt latinul. Jellemző, hogy naplóját, krónikáját, sőt még beszédeinek vázlatát is latinul készítette el, pedig az utóbbit bizonyára a nép nyelvén adta elő. Ha latin verseit összehasonlítjuk magyar költeményeivel, azonnal szembetűnik latin verselésének pallérozottabb nyelvezete:

*Magdalena mortuo
Jesu et sepulto,*

*Mane dum non reperit
Ipsam in sepulchro.*

Ilyen könnyed hangvétellel kezdi azt a költeményét, amelyben a feltámadt Krisztust kereső Mária-Magdolna érzéseivel az Isten után vágyódó lélek buzgalmit szemlélteti.

Magyar énekeinek nyelvi zökkenőit sok esetben az eredeti szöveghez való szolgai ragaszkodása magyarázza. Műve előszavában maga említi, hogy sem az egyházi (liturgikus), sem a szentírási szövegeket nem akarta csonkítani, azok értelméhez mindenképpen alkalmazkodott. Verselésének tehát lehetnek hiányosságai (erőltetett rímek, vagy éppen a rím kedvéért elkövetett magyartalanságok), de mindenképpen érdeme marad, hogy „mint maga útját járó” zeneköltő (*Bartalus*), a könnyed, a népies dallam és rítmus hagyományát a templomi éneklésben meghonosította. Dallamait ötsoros vonalrendszerben, szoprán kulcsban, az ütem megjelölésével egy szólamban készítette.

Náray zeneköltői alkotásainak nagy része közkinccse lett templomi éneklésünknek. Ha költői hagyatékáról ezt nem is mondhatjuk el ilyen egyértelműen, alá kell húznunk, hogy egész életműve maradandó értékeket őriz és ezeket még nem merítettük ki teljesen. Dallamai közül többet felújított ugyan a *SzVU* énekeskönyv, azonban ez a gyűjtemény sem mentette át a Náray által hűségesen őrzött liturgikus éneklés középkori hagyományát. A II. vatikáni zsinat reformja előtt még hiányoztak ennek feltételei. Ma kötetlenebb helyzetben vagyunk. Ezért a templomi éneklés liturgikus szellemének kibontakoztatásában nagyon hasznos lenne egyéb más XVII—XVIII. századbeli énekeskönyvek mellett a *Lyra coelestis* tanulmányozása.

Jegyzetek: 1. Georgius Náray: *Lyra coelestis svavi concordia Divinas Laudes personans. Tyrnaviae, Anno 1695.* — 2. Békési Emil: *Magyar egyházi írók csarnoka. Új Magyar Sion, 1884, 5. lap.* — 3. Hadrovics László: *Muraköz helynevei. (Nyelvtudományi Közlemények, 1934. 403. lap)* — 4. *Annotationes variae tempore alumnatus in Collegio Germanico Georgii Naray. Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár. MSS. III, 162.* — 5. *A Historia Domus* címét rövidítve adja Náray: *L C CS S Jacob. Anno 1677. (Liber Cronicae Csütörtökienis S. Jacobi) A helybeli plébánián található. Utólagos lapszámozással. — Conclones festivales et dominicales. Kötéstábláján hibás nyomtatásban ez áll: „Georius Naray, Parochus Pyspokiensis. Anno Domini 1682.” Utóbbi adat a bekötés évére utal. 1010 lap terjedelmű. Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár. MSS. II. 265. — 6. *Krónika, 29. lap.* — 7. 1695. június 22-én írt levele az esztergomi káptalanhoz. Közölve: *Tört. Tár, 1881. 265. lap.* — 8. *Vö. Krónika, 33. lap.* — 9. *Vö. Brisits Frigyes: A XVII. század magyar irodalma, Debreceni Szemle kiad., 1930.* — 10. *Ismereteli Bogisich Mihály: Canticale et Passionale Hungaricum. Értekezések a nyelv és széptudományok köréből. Budapest, 1882. 7. lap.* — 11. *Bogisich Mihály: A magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Értekezések a nyelv és széptudományok köréből. Budapest, 1881. 25. lap.* — 12. „*In me luctatur animus.*” 1668-ban írta. Közölve *Lyra coelestis, 46. lap.**

A figyelő szeretet leglázasabb tevékenysége a csend.

Ami benned nem akar meghalni, az nem érdemli meg az életet.

G. Thibon

FALU TAMÁS KÖLTÉSZETE

Falu Tamás 1881. november 10-én született Kiskunfélegyházán, első verse 1911-ben jelent meg nyomtatásban. Tehát egyszerre ünnepelhetjük életének kilencvenedik és költészetének hatvanadik évfordulóját. Ünnepeljük, annak ellenére, hogy ő sem életében, sem költészetében soha nem kereste az ünnepeltetést, sőt inkább mintha menekült volna előle.

Az élete, amilyen hosszúra nyúlt, külső történésekben épp annyira eseménytelen. Középiskolai és jogi tanulmányok elvégzése után falusi közjegyző lett a Gömör megyei Nagyrócén, majd a Pest megyei Ócsán. Ma is itt él, immár évek óta nyugalomban, csendes visszavonultságban. A zajos fővárossal úgyszólván csak írói alkotásai révén volt érintkezése. Korán megházasodott, de a házaselet örömeit, boldogságát felváltotta a korai özvegység.

Költészetének a lényegét két versben látom összesűrítve. Az egyiknek a címe: *Nádtető*. Arról van benne szó, hogy az ősi kisvárosi családi házuknak kezdetben nádteteje volt, aztán jött a zsindegy, s végül a pala... És a vers így végződik:

*Ahogy most áll a piactéren, De engem megismerne vérem,
Nem ismerne rá már az ős, — Mert lelkem ma is nádtetős.*

Valóban, Falu Tamásnak nádtetős a költészete, de ez a nádtető, bár beboltoz jó két emberöltőnyi időt, máig sem avult el, máig sem kopott meg. Szolid költészet ez, a szónak mindkét értelmében... A nádtetőhöz persze földszintes épület illik. Erről szól a *Földszint* című vers, amelynek záró sorai így hangzanak: „Földszinten éltem, de az éghez — Mégis én voltam közelebb”. Igen, egyszerű, nádtetős, földszintes költészet ez, de éppen nem „parasztos” (a szó régi, elmarasztaló értelmében), és éppen nem alacsony.

Amde annál jóval szerényebb vagyok, hogysem megelégednék a saját megállapítással. Kíváncsi voltam hát, hogyan értékeli Falu Tamás költészetét. Vegyük elő a legújabb Magyar Irodalom Történetét. Ennek két utolsó kötete foglalkozik azzal a korrall, amelybe Falu Tamás is beletartozik, nem kevesebb, mint 1600 lapon. Ússük fel a névmutatót az „ef” betűnél: Falu Tamás nincs benne. — S ez a hiány annál érthetlenebb, mert ez az irodalomtörténet meglehetősen *Nyugati-centrikus*, s Falu Tamás első verse 1911-ben, s utána még több írása a Nyugat előfutárának tekinthető *A Hétben* jelent meg, és tizenegy verse, s kilenc regényének egyike, a *Nyolcvanas évek* című magában a *Nyugatban*.

Előveszem a *Hét évszázad magyar versei* című, csaknem 3300 oldalas hatalmas antológiát. Falu Tamás ebből is kimaradt. Ezek után az ember kénytelen maga pótolni a hiányt, ami azzal a — megvallom: gyönyörűsége — fáradtsággal járt, hogy elolvassa Falu Tamásnak mind a kilenc megjelent verseskötetét. Ez az életmű nem tartalmaz többet három-négyszáz — rendszerint nagyon rövidke, szinte sőhajtásnyi — versnél, lévén Falu Tamás nem mennyiségi, hanem igényes minőségű költő.

A külsőségeken kezdem, a héjon, mert ez is sok mindenről árulkodik. Kezdjük mindjárt a *néven*. Falu Tamás írói álnév. Am ennek a Falu-nak semmi köze nincs az Ady emlegette „tilinkós álparasztok”-hoz, még kevésbé a harmincas évek népieségéhez. Falu Tamás költészetében alig érződik valami a magyar falu szociális feszültségéből. Az ő választott neve sajátos életformát jelöl. Egy entellektüel önkéntes falura vonulását, kiszakadását a városi élet túlekedéséből, irodalmi könyökharcából; a „bene vixit, qui bene latuit” (jól élt, aki jól elrejtőzött), a „procul negotiis”, a közgondokból való kikapcsolódás horatiusi filozófiáját, de — mint látni fogjuk — annak „beatitudo”-ja, boldogsága nélkül. Mint maga írja: „A szívemben egy sáros — Kis falu a főváros”. Csoda, hogy ilyen elvonultság mellett mégis érvényesülni tudott; főmunkatársa lett az Új Időknek, tárcaírója a Pesti Hírlapnak,

tagja a Petőfi- és a Kisfaludy Társaságnak. A neve mögött tehát egy „falusi urbánus” rejtőzködik. S a név hangzásán kívül már az a tény is, hogy nem saját családi nevén szerepel az irodalomban, nagyfokú szerénységre vall. Szerénységről árulkodik *verseskönyvei külső formája* is. Ez ugyan éppen nem esztétikai szempont, de igen jellemző. Ezek a kötetkék 11x16, 10x15, 9x14, 8x13 centiméteres nagyságúak, 3–4 ívesek, hús-, harminc-, ötvenegynéhány verssel. S ha felduzzad a tartalmuk, akkor mintegy kompenzálásul a formájuk még összébbzsugorodik, 10x12 centiméteresre. Mintegy jelezve, hogy költőjük semmiképpen sem akar feltűnni. Az *évszámok* is érdekesek. Első verse, mint említettük, 1911-ben jelent meg. Falu Tamás ekkor már harminc éves. De első kötetkéje, az *Operencia* csak harminchárom éves korában, 1914-ben jelenik meg.

Mindezek a külsőségek már önmagukban is szokatlan, nagyfokú szerénységre vallanak. Ez egyéniségének legjellemzőbb vonása. És szinte kedvünk lenne Molnár Ferencsel megkérdezni, hogy fiatal barátom, akarom mondani kedves Tamás bátyánk, hát Ön mire olyan szerény? — S a következőkben éppen arra szeretnék rámutatni, hogy Falu Tamásnak nagyon is van mire szerénynek lennie.

Elsősorban arra lehet szerény — vagy büszke —, hogy nemcsak szép versei vannak, hanem sajátos atmoszférájú, mással össze-nem-téveszthető, de önmagáról mindig híven tanúskodó költészete. Ezt bizonyára késői pályakezdésének köszönheti. Így sikerült elkerülnie a század eleji szecesszió buktatóit és elérnie azt, hogy az ő művét nem zavarják félszeg szárnypróbálgatások és ifjúkori titánkodások. Volt önmegtartóztató ereje, türelme és megint csak szerénysége ahhoz, hogy csak akkor lépjen a nyilvánosság elé, amikor már egyéniséggé érett, amikor már — bizonyára hosszas útkeresés után — megtalálta önmagát. Művészi harmóniára törekvés és keresetlen egyszerűség: ez az ő tömör ars poeticája.

*Szeretet vagyok s hűség
Es tiszta egyszerűség,
Szelíd kékszín a tintám,*

*Nincsen ríktó mintám.
Nem hódolok divatnak...*

— írja saját magáról. Ám hiba lenne ezt az egyszerűséget összetéveszteni azzal, amit Karinthy emleget — nem teljes igazsággal — Szabolcskával kapcsolatosan: „nincsen benne semmi, ámde az legalább érthető” Falu Tamásnál visszajára fordul ez a szentencia: egyszerű, érthető, de mindig van benne valami.

Ezt a varázsos valamit szeretnék megközelíteni. Megint csak a szerénységével — egyénisége alapvonásával — kell kezdenem. A „földszíntet” és a „nádtetőt” már bevezetőmben említettem. Aztán azt is írja magáról, hogy ő nem nagy folyó, hanem csak „kis patak”, amelyet „a térképbe nem rajzolnak be”. Láttuk, valóban ki is maradt a magyar irodalom nagy térképének megrajzolásánál. Igen jellemző költészetére a halkszavúság. Hadd idézzem:

*A hangom nem kiált túl senkit,
Senkit nem fordít meg szavam.*

*Tudom, hogy szíve van a csendnek,
S a szívemnek nagy csendje van.*

Ha elkészítenék költészete szó-statisztikáját, kiderülne, hogy leggyakoribb szavainak egyike a „csend”. Az a csend, amely — idézem — „Oly halk, hogy le sem írható, — Csak be nem mártott tollal.” — Mindebből nyilvánvaló, hogy versei nem szavalmányosak; ő — ha szabad ezt mondanom — „kamaraköltő”. Költészeteinek igen jellemző, szinte uralkodó vonása a poentírozás. Jól tudjuk, Verlaine ezt tanácsolja *Art poétique*-jében: „Kerüld messze a gyilkos poént!”. Csakhogy ez semmiképpen nem vonatkozhat a Falu Tamás-féle poénekre, mert ezek nem kihegyezett, sziporkázó poének. Ezt már nagyon pontosan megfogalmazta Rónay György, s így a legcélszerűbb őt idéznem. Különbséget tesz a szonon-szerű *zárt* és a *nyitott* poén között. Falu Tamás poénjei nyitottak. Rónay szavaival: „olyan halk fénylobbanás, amely magánál továbbra világít, olyan összegezés, amely csöndesen tovább hullámoz, elhangzása után is tovább él, alighanem azért, mert alapjában nem intellektuális, hanem mélyen érzelmi jellegű.” Ennek megvilágítására hadd

idéznek teljes egészében csak egyetlen példát, amely egyúttal érzésem szerint egyike Falu Tamás legszebb költeményeinek. A címe *Sorrend*.

<i>A nyáj a rétről hazatér, Mögötte jön a barna est, Kolomp szavára lépdegél A szokott úton egyenest.</i>	<i>De legszélén a falunak, Ott, ahol csendbe hal a táj, Már az este halad elől És mögötte ballag a nyáj.</i>
---	--

Csak a versnek van vége itt, de az este és a nyáj is — felcserélt sorrendben — tovább ballag eszméletünkben. A vájtfülűek nyilván kiérzik azt is, hogy — függetlenül a tartalomtól, a falusias hangulattól — a vers szerkezeti felépítésében, struktúrájában nagyon emlékeztet Heine dalaira. De csak ebben. Falu Tamásból — itt is hiányzik Heine cinizmusa, iróniája, hangulatbontó szarkazmusa.

Poénjei sokszor meglepő, de sohasem felzaklató paradoxonok. „Elmúlik a tél és — Elmúlik a nyár, — Mire vár az, aki — Semmire se vár”. Egyéb példák: „Mint hogyha nem is éltem volna, — Úgy éltem én e világon”. — „A nagyvilágból nem gyógyít más ki, — Csak a kisvilág”. — „Sohse felejtsetd el, hogy már elfeledél, — Sohsem felejttem, hogy elfeledtelek”. — „Jövő voltál, mely nem lesz, — S a múlt, mely meg nem történt.” — „Legjobb meghalni az előtt, — Mielőtt meg kell halni”. — „Feledni az nem más, — Mint folyton emlékezni”...

Sokszor egy váratlan hasonlat szolgáltatja a poént. Mi frappíroz ezekben? Az, hogy a poétikust, a légieset hasonlítja a köznapinhoz, a prózához. Példák: „A csillogok fenn úgy széjjelszóródnak, — Mint a morzsák a gyűrt abroszon”. „Emléked messze elmarad, — S elmúlsz a nyári délutánban, — Mint a sárga sörön a hab”. Néha csak egy váratlan, ötletes fordulat a poén lelke. Például a *Kenyerek mi-atyánk*jában, amikor a kenyerek a pékbolt polcain így imádkoznak: „Add meg a mi mindennapi emberünket”. A szociális tanulság már csak az olvasó gondolatában fűződik tovább: a mindennapi emberség biztosítaná, hogy meglegyen mindenkinek a mindennapi kenyere.

Költészete varázsának titkát kutatva még egy versét kell idéznem teljes egészében. Címe: *Öszutó*.

<i>Sötétlő bársonykerövet, Árnyékat rajzol, merevet. A falon aranyos kalit, Kakukkos óra andalít.</i>	<i>A csöndbe süllyedt bútorok Érzik, hogy köztük bú forog. Egy árny siet el a kővön, A hunyó naptól elköszön.</i>
---	---

*Haza sereglik már a nyáj.
Hazajön minden ami fáj.*

A verseket akár Kosztolányi is írhatta volna, máskor pedig *szépernős* reminiscenciák bukkannak fel. De felesleges lenne minden „hatásvadászat”, mert kortárs költőkről lévén szó, nem lehet pontosan meghatározni, hogy például olykor Falu Tamás „szépes”-e, vagy Szép Ernő — „falus”. Hatás helyett tehát inkább a lelki alkat rokonságáról beszélhetünk. Arról, hogy mindhármukban megvolt a hajlandóság, a fogékonyság az iránt, amit ezzel a szóval jelölhetünk: „biedermeyer”. Igen, a biedermeyer rekvizitumai lépten-nyomon fellelhetők Falu Tamás költészetében: zongora, söt spinét, ketyegő, söt zenélő falióra, a ház lelke, a régi szekrény (hogy ne mondjam: sifonér), csipke (egy egész kötetnek ez a címe), levendula-illat, postakocsi, postakürt, delizsánsz, nagymama, és általában a merengő múltba révedés.

De tévedés lenne azt hinni, hogy ez a vidékies biedermeyer-hangulat idillikusan zavartalan. Hogy ez egy méhesben pipázgató öregúr harmonikus visszaálmódzása a múltba. Eppen nem. E jelenség mögött nagyon is *modern életérzés* lappang, a XX. század első felének „mal de siècle”-je, lelki betegsége, neuraszténiás belső nyugtalansága, tárgyaltalan és parttalan sóvárgása; nem visszaálmódzás vagy előre-ábrándozás, hanem menekülés a jelenből — kinek-kinek lelki alkata szerint — a múltba vagy a jövőbe. Az irány talán nem is fontos, csak el innen, mindig más-hová, nemcsak időben, hanem térben is. Falu Tamás nem érzi jól magát a min-

denkori jelenben. Ő a múltba menekül, mégpedig egyre messzibb. Fiatal férfi korában vissza a diákkorba, az iskolapadba. Egy egész kis kötet szól erről, a *Padok zenéje*. Azután még távolabb, abba a világba, amelyet a „biedermeyer” névvel jelöltünk meg.

Ez a nyughatatlanság nemcsak időbeli, hanem — mint említettem — térbeli is. Mindig máshol érezné jól magát. Nagyon jellemző a talán egyetlen saját alkotású szava: „világhonvágy”. Mintha léleekben mindig úton lenne. Feltűnően gyakori motívumai az állomások és a kikötők. Ez utóbbi két kötetcímben is előfordul. Hol az fáj neki, hogy utazni szeretne, s csak az állomáson ténferegget a tovasuhanó vonatok árnyékában; ha viszont vonaton van, akkor lekívánczik valahol, ahol menetrend szerint nem áll meg a szerelvény. Fáj, ha a parton marad, s nélküle indul el a hajó, az idegen hajóról pedig visszavágyik a hazai partra. Még az utcáját is átsétáltatná más utcába, ha lába lenne. Mindez persze, mondanunk sem kell, szimbolikusan értendő.

De mindez nagyon jellemző arra, hogy a jelszavául választott harmóniát csak külsőleg sikerült megvalósítania: a kecses, filigrán, elegáns, de korántsem túlcizellált formában, a változatos, de mindig szordínós hűrozású, andalítóan kedves, gikszertől mentes versmuzsikában... Ám a zománcos felszín alatt tektonikus nyugtalanságok gomolyognak. Röviden: Falu Tamás, ha lefejtjük költészetéről a biedermeyeres, almanach-lírárs külsőségeket, nagyon is modern költő. Csak éppen szemérmesen rejtőzködő, s éppen nem exhibicionista modern költő. De annyira modern, hogy költészete elemzésénél semmi hasznát nem vehettük volna az iskolás poétika kategóriáinak: hazafias, szerelmi, vallásos költészet, ilyen-olyan hőfokú műfajok és más effélék... Egészen másfajta kapaszkodókat kellett keresnünk. Példaképpen nézzük csak a vallásos költészet szektorát. Íme egy verse, az *Egyszerű imádság*.

*Istenem, adj boldog szegénységet,
ne adj kincset, melynek súlya éget,
ne káprázzak aranytól, ezüsttől,
adj kis kunyhót, amely békét füstöl.*

*Udvaromnak legyen galambdúca,
legyen messze a lármázó utca,
adj ablakot, amely messze nézzen,
és láthatárt, melybe átenyésszem.*

*A kocsimon legyen erős féder,
a szívemen pontos barométer,
hogy ha utam kezd már behavazni,
tudjak szépen, csöndben elutazni.*

Vajon nevezhető-e ez az iskolás terminológia szerint dalnak, himnusznak, bölcselő éneknek? Egyiknek sem. De még csak nem is „imádság”, mint a címe jelzi, hanem csak egy halk fohász. Amely azonban magába sűríti — szinte függetlenül az istenes ihletéstől — költője egész egyéniségét; finoman rezgő harmatcseppként viszszaugározza Falu Tamás költészete éppen nem izzóan lángoló, de annál inkább szelíden melengető — szívet melengető — napjának egész tompított fényű, diszkrét ragyogását: szerénységét, egyszerűségét, halkszavúságát, visszahúzódsát, csend-áhitatát, biedermeyeres idill-vágyát... De ugyanakkor benne rezeget a fojtott nyugtalanság is: a muskátlis ablakból messzire tekintés, az erős féderű kocsin az utazás vágya, és a célt meg nem jelölő, tehát nem zárt, hanem nyitva hagyott poénként a csöndes „elutazás” képze... Falu Tamás ebben a versében is — mint egész költészetében — rejtőzködő, szerény költő. De visszahúzóds szerénységét megtorolta, vagy mondjuk inkább: megtréfálta a jó Isten, amikor megáldotta (ugye, nem megverte?) kivételesen hosszú élettel. Jó pár év előtt hangulatos poémát írt *A fán maradt levélről*. „Minden levél a sírba hullt — Bús őszi ég alatt, — S én mégis csak őt gyászolom, — Aki a fán maradt”. Akkoriban bizonyára még nem sejtette, hogy akaratlanul is a saját élete szimbólumát írta meg ebben. Az ő költői nemzedékének fáján már csak három levél maradt: ő, Dutka Ákos és Farkas Imre. Akár hozzá is kezdhetne egy új regény írásához ezzel a címmel: „A kilencvenes évek”. S így minden visszahúzódsá ellenére akarva-akaratlan bizonyos vonatkozásban, mint a magyar líra nagy öregje, élvonalba került.

Es még egy strófa ide kívánczok befejezésül: „Megváltozott a mennybolt is — Az újult föld felett, — Ki régen élt és ma is él, — Az kétszer született”. Nos, aki még tovább él, az harmadszor is megszületik, ha, némi vajúdások árán, — s az irodalomtörténészek és antológia-szerkesztők sajnálatos feledékenysége ellenére is. Falu Tamás joggal büszke lehetne arra, hogy több verse megjelent német, angol és francia nyelven. De mi ennél sokkal fényesebbnek tartjuk, hogy újra megjelentek versei — magyarul. Pár éve gyűjteményes kötete látott napvilágot *Téli ki-kötő* címmel, s időközben a Kossuth Klub és a Pen Klub is tanújelét adta megbecsülésének egy-egy Falu Tamás előadást megrendezésével.

FALU TAMÁS VERSEI

AKI MOST

*Aki most gyalogol,
az le sosem ülhet,
aki most távol van, haza sosem ér,
ki után egy szívből
most nem néz egy távcső,
annak lábanyomát elnyeli a tér.*

*Aki most nem boldog,
boldog többé nem lesz,
akire most dér hull, nem süit arra nap,
ki most egyedül van
magányba burkoltan,
az most már örökké egyedül marad.*

PANTA REI

*Elfolyik minden,
el az idő is,
messze múlt lesz a
messze jövő is.*

*Mi e földön van,
az menthetetlen,
elfolyik minden,
csak a meder nem.*

AKI ÍGY MAGA VAN

*Aki így maga van,
az mindig barangol,
vagy jövök magamhoz,
vagy megyek magamtól.*

*Most is épp indulok
a borús ég alatt,
elvesztem valahol,
keresem magamat.*

HÓNAPOS SZOBÁK

*Ó, régi hónapos szobák,
bejárattal a gangon át,
ahonnan nem látszott az ég,
s lakótárs volt a szürkesség.*

*Ó, régi hónapos szobák,
kik ígértétek a csodát,
sok szobadisz, sok ócska lom,
s vizes kancsó az asztalon.*

*Ó, régi hónapos szobák,
kik löktetek folyton tovább,
s kapun volt a búcsúztató:
„Egy üres szoba kiadó.”*

PAPÍR

Sorsom az, mi sorsa
mindegyik papírnak:
lapomra hervadó
mondatokat írnak.

Könyv készül belőlem,
s ha lelkem ellobban,
porrá őrlnek majd
egy papírmalomban.

Újra papír leszek,
egy fehér mezőség
és lapomra írják
az ellenkezőjét.

KÖLTÖZŐ

Lassacskán elfogy a borom,
utolsó nótám dúdolom.

Az ének messze-messze száll,
és megtanulja egy madár.

Egy madártól a többi sok,
a búcsúzó, bánatosok.

És zengik a felhők alatt
mind a költöző madarak.

VALAKI OTT BENN

Valaki ott benn zongorázik,
jól hallom az ablakon át,
lábam a járdán gyökeret ver,
nem tudok most lépni tovább.

Ezt a dalt egykor ő játszotta,
emléke forrón elkapott,
itt az utcán szenvedek tőle
szívemben rövidzárlatot.

NÉPSZÁMLÁLÁS

Népszámlálás van itt
és van odafenn,
a halottak száma
végesvégtelen.

Amikor meghalunk,
növekszik a szám:
egy-egy nullát írnak
a többi után.

VÁROSVÉGI HÁZAK

Szeretem a városvégi
öreg házakat,
melyek titkát híven őrzi
sok rozsdás lakát.
Állnak modern utcák végén
árván, réveteg,
s homlokukra írva hordják
a zord végzetet.
Sorsuk előtt meghajolnak
az ázott tetők,
s mint lakó, kinek felmondtak,
nemsokára
elköltöznek ők.

ESTI REMÉNYEK

Ecsetjével jó az este
az utcákra árnyat festve.

A szél esti dalát fújja,
falevélen billeg ujjá.

Félig ma van, félig holnap,
szívek reményért dobognak.

S a remény elindul bátran,
épp ellenkező irányban.

A VÉNASSZONYY (IV.)

Írta KOPÁCSY MARGIT

A változás, amit nagyanyám házában Marianne-nak észlelnie kellett, érthetetlen volt és megdöbbentő. Az első pillanatban még önmagát okolta, amiért idáig hagyta fejlődni a dolgokat. Az igazi meglepetés azonban az volt, mikor rájött, hogy ez a változás merőben független attól, hogy helyeselte volna-e vagy sem: ez a változás független időtől és minden földi hatalomtól. Mert ennek a változásnak a neve: szeretet. Marianne is rájött, hogy feleslegesen okolta önmagát: erre senki nem számíthatott. Ki is gondolhatott volna arra, aki a vénasszonyt ismerte, hogy öreg fejjel csecsemőotthont nyit elhagyott unokái számára. Ugyanis én is jelen voltam, és Marianne, aki csak az egyforma maslikat látta, nem vette észre, hogy a maslik eredete között alapvető különbség van. Az Eszter makulátlan, fehér szalagját maga a szeretet hozta, az én szalagomat pedig egy közömbös öregasszony vette valamelyik rőtös üzletben. És mikor Marianne szólni mert, nagyanyám dühösen leintette: — A magad portáján rendelkez!

Marianne ezek után csakis az aggkori gyengeelméjűsége gondolhatott. Miska sem tartotta kizártnak Marianne gyanúját, és számos példával szolgált, de kimutatta az aggkori gyengeelméjűséget az állatoknál is. Marianne fűtyült a példákra: megoldást keresett. Ha abból indult ki, hogy adva van egy szenilis öregasszony, aki az unokáira összpontosítja minden gondolatát és majdan a vagyonát, akkor a megoldást csakis egy újabb unoka jelenthette, akivel ő fogja megajándékozni a vénasszonyt. És ha a vénasszony rájön, hogy a legkisebb unoka a legkedvesebb a szívének, akkor még az sem biztos, hogy az öregasszony szenilis. Marianne a tettek embere volt, és ha egy időben szánalmat is keltett a gyerek után sóvárgó asszony szerepében, csúnya gyanúsítás volt Anyámtól a tornatanár. A tornatanár fiatal volt és hajlékony. Lehet, hogy egy kicsit szerelmes is volt Marianne-ba, de legfőbb erénye mégis a kézsók volt. Soha, senkit nem láttam így kezét csókolni. Szertartás volt ez, méltóságteljesen hömpölygő ceremónia, amihez mindenekelőtt idő kellett. Az egésznek nem lett volna semmi értelme, ha elsietti az áhítat perceit, mikor ajka a kezében tartott kézre hull. Szeme lecsukódott a gyönyörűségtől, aztán lassan, nagyon lassan kinyílt: felnézett, s ez a pillantás vallomás volt, mely így kezdődött: istennőm...

Marianne elfogadta a kézsókot, a néma vallomást, de a gyereke Miskára hasonlított. Miskának van ilyen húsos, gömbölyű feje, ami ott kerekedik a két válla között, annyira gömbölyűen és nyak nélkül, hogy néha attól félsz, legurul. Marianne pelenkázás közben magasra emeli a lányát, akit Eleonórának kereszteltek, és Miska úgy döntött, hogy doktornő lesz. Mindez rendben is lett volna, ha Eszter egy kicsit jobban szíveli, pontosabban kevésbé utálja Eleonórát, akit a rövidség kedvéért a család Elének becéz. Csak a kiejtésben van valamelyes eltérés. Marianne például, aki a parasztos e betűből szeret é-t csinálni, Elét mond. Sajnos, Eszter nem befolyásolható, és Ele-Él-Eleonórát egyformán kizárja a játékból. Ez természetesen újabb családi vihart kavart: Marianne hiába állítja az asztal tetejére gyermekét, és Ele hiába szaval a maga kifürkészhetetlen nyelvén új és újabb verseket, Ele nem játszhat velünk. Nem változtat az sem, hogy közben múlnak az évek, Ele egyre értelmesebb lesz, egyre hosszabb verseket szaval, — a leghosszabb vers sem ér fel a mi játékaikkal. Például a sárkányeresztéssel! Azt láttad volna! Három meg ötméteres farka volt a sárkánynak, és rohantunk vele, míg elkapta a szél, és vitte, vitte felfelé. A nyakunk is belemerevedett, olyan magasra kellett utána nézni. Az igen, az játék volt. De csak a kettőnk játéka. Mint ahogy kettőnk titka volt az is, hogy melyik fán kékül előbb a szilva, melyik ba-

rack lesz másnapra egészen puha; egy szőlőfürtöt sem szakíthatott le senki, hogy észre ne vegyük. És a szénásszekerek, meg a kukoricatörés, — de Elét nem vittük magunkkal soha. Elének csak egy játéka volt — a hőmérő.

Erről a hőmérőről elsősorban is azt tudom, hogy — lett. Egyszerre és váratlanul, mint az élet nagy mementói. A hőmérőnek két vége volt, de én mindég csak az egyiket láttam, azt, amelyik kilógott Ele szájából. Ez a vége viszont szigorú volt és aggasztó. Talán azért, mert tudtuk, hogy miattunk lett. Miattunk, mert nem játszottunk Elével. Mert elkergettük. Mert Eszter megbálinta a haját. Mert hátbavágtam. Mert... A kisebbet!

És Ele rohant az anyjához, mint a fergeteg. Sírt, sikoltozott, fuldoklott a düttől, a nyakán kidagadtak az erek. Levetette magát a földre, és szélnél sebesebben kalapálta a padlót a sarkával. Tüzelt az arca és tüzelt a teste, talán szét is pukkan. Egy ilyen alkalommal lett a hőmérő. Egyik pillanatról a másikra, mint maga a csend, amit eredményezett. A hőmérő mint tárgy, Marianne-tól származott, és mint megoldás, tökéletes volt. Nem tudok elképzelni még egy módot, amivel így el lehetett volna hallgattatni Elét. Marianne ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy összevesztünk, neki azt is tudnia kellett, hogy miért, mi okból. Én soha nem árulkodtam, mert Eszter nem tűrte az árulkodást, de Marianne mindent tudni akart. Így hát, amit nem értett meg Ele artikulátlán sivalkodásából, azt jelbeszéddel szedte ki némaságra kárhoztatott gyermekéből.

— Megverték?

Ele vörös, húsos arcán végigszaladt egy elkésett könnycsepp, jeléül annak, hogy — igen.

— Ki bántott? Eszter?

Ele, hőmérővel a szájában, némán és dühösen rázta a fejét: nem!

— A másik?

A másik én voltam. Marianne ugyanis megvetése jeléül mindössze ennyi különbséget tett közöttünk: az egyik, a másik. Ez a megjelölés azt az érzést váltotta ki belőlem, hogy ikrek vagyunk. Csak ikrek lehetnek ilyen egyformák, és én igazán büszkén lettem volna iker Eszterrel. Sajnos, Anyám másképpen értelmezte Marianne szavait, mert minden ilyen alkalommal hevesen támadta, és az ügyből további új ügyek kerekedtek. Ez viszont már sem Esztert, sem engem nem érdekelt. Mi csak azt vártuk meg, míg Marianne kiveszi a hőmérőt Ele szájából. A vizes zsebkendőnél már nem voltunk jelen, amit Marianne ijesztgetésünkre rakott gyermeke fejére. Láz ellen. Marianne ugyanis ragaszkodott hozzá, hogy Ele azonnal lázas lesz, ha bántják. Aki pedig lázas, az meghal.

Eszternek korai és sötét sejtelmek voltak a halálról. Irtózott a kíséző körülményektől is, a sáros, hideg földtől, és a gilisztáktól, de egyébként sem szerette volna, ha Ele meghal. A halál szörnyű dolog. Az első, akiről Eszter tudta, hogy meghalt, Mari néni volt. Nagyanyám-anyja akkor megmagyarázta, hogy Mari néni már öreg volt, jót tett vele az Isten, és Eszter belátta, hogy ez így van. Azután egy bácsi halt meg, és a Kisutca elégedetten könnyezte körül a gyászolókat. Kétségtelenül megnyugtató volt, hogy a halál ilyen szigorúan betartja a sorrendet. És akkor hirtelen megváltozott minden. Az egyik héten egy húszéves menyecske halt meg gyermekágyban, a másik héten egy kisfiú fulladt a kútba, azután egy fiatal férfit temettek. Eszternek szörnyű sejtelmek támadtak, és hirtelen féltetni kezdte a nagyanyját. Ő utána egy kicsit bennünket is féltett, idegen emberek életéért aggódott, akikről mindössze annyit tudott, hogy szülei, gyerekei, testvérei vannak, mert rosszindulatú tolvaj a halál, aki időnként elúnja a rendet, és lop. Így például ellophatja Elét is. Legalábbis amíg a hőmérő a szájában van, nem lehetünk nyugodtak.

Marianne, miután mindent megtudott, elvette a hőmérőt Elétől. A varázs megtört. Most már biztosak voltunk benne, hogy Ele nem fog meghalni,

bárhogyan sipakodik is Marianne, ahhoz pedig igazán gyerekek voltunk még, hogy az Anyámmal folytatott perpatvar megzavarhasson a játékunkban. Csak kiabáljon Marianne, mi játszottunk. Ezzel a fáradtsággal kavicsokat is dobálhatott volna egy tóba, — de hiszen a kavicsok sem vesznek el. Ha keresed, évek, évtizedek múlva is megtalárod a tó fenekén. En is emlékszem Marianne kavicsaira: szegény Anyámat sokszor megsebezte vele...

Károly meghalt, és Magda vele ment, mint ahogy elkísérte az iskolába, Egyiptomba vagy a hadirokkant újságárushoz, ha történetesen újságot akart venni. És — valljuk be: ez volt az egyetlen megoldás, mert egy legendás házasságot még csak kibír az ember, de Isten őrizzen meg a lengő gyászfátyoltól, a fekete szélű zsebkendőktől és az egyre hervadó virágoktól.

A kettős gyászjelentés ott feketélt a Csölley ház címeres vaskapuján, mert nálunk a kapuk minden eseményből kivesszik a részüket. Természetesen nagyanyám nagy, nehéz tölgyfakapujának is fontos szerep jutott a történetekben: nélküle talán soha nem értik meg a kíváncsiak, hogy — vége! Nincs tovább. Amit eddig nem sikerült megtudniok, az most már titok marad. Nevezetesen az, hogy Magda annyit sírt legendás házassága alatt, hogy annyi könny talán nincs is a világon.

Igen: fő a romantika, és az, hogy az ember ne hagyja cserben a közönséget. Ez a közönség hosszú esztendő alatt megszokta, hogy ha megcsikordul a kapu, ketten lépnek ki rajta: férj és feleség. A Csölley porta elárvult kapuján azóta, a meglazult szögeken minden nap vészesebben billeg a kovácsoltvas címer: egyszer leszakad, és keserűségében agyonüti a közönséget. Talán éppen azt, aki a legmélyebb fejbőlintással adózott a produkciónak. Ő, ti könnyfakasztó, csupaszép emlékek! Ki is merne arra gondolni, hogy tíz esztendő alatt másfajta emlék is akad egy legendás házasságban! Ki merné feltételezni, hogy tíz esztendő alatt Magda is sokszor úgy érezte: elég. Elég a köhögésből és a siránkozásból, elég a gondból és az átvirrasztott éjszakákból, — de azért, ha Károly sóhajtott, repült az ágyához: vitte az orvosságot, vizet, mert van szájalom és van kötelességérzet. Mindez természetesen mit sem változtat azon, hogy az éjszaka hűvös, Magda fáradt, álmos, és egy árnyalattal fádabban biztatja Károlyt, hogy pihenjen. Károly nem látja, hogy Magda fázik, nem jut eszébe, hogy talán első álmából ébresztette, csak azt érzi, hogy unott, kedvetlen, és legjobban szeretne tovább aludni. Ő viszont meghal. Igen, egészen biztosan meghal. Talán még ma éjszaka. Vagy holnap. Csak ezt a kis időt bírja ki Magda: aztán majd élhet. Alhat.

— Csak én halnék már meg...

Valamikor az ájulás környékezte Magdát, mikor a férje így beszélt. Aztán múltak az évek, és ezek az éjszakai párbeszéddek is megszokottá váltak. Magda tudta, hogy Károly nem gondolja komolyan a meghalást, de azért jó néha egy kis figyelmeztetés. Mármost Magdának. Mert bármennyire megszokott gondolat a halál, bármennyire elég, az emberben elszorul a lélek. A beteg ember hamar elérzékenyül: Károly feje rácsuklik Magda vállára, és most már mind a ketten sírnak. Aztán Magda gyöngéden felitatja Károly könnyeit, megesküszik, hogy soha életében nem volt álmos, és Károly megígéri, hogy nem gondol a halálra. Iszik egy korty limonádét, és Magda türelmesen mosolyog. Áll, vár, majdnem olyan türelmes, mint Varga néni.

Varga bácsi az izületeivel kínlódott; két mankóval is alig mozdult, de mindég menni akart. És Varga néni ment vele. Ilyenkor az egyik mankót otthon hagyták, és az öreg belekapaszkodott a feleségébe. Izgága, goromba ember volt Varga bácsi, s ha mentek, az ember mást sem hallott, mint az asszony halk, szégyenkező hangját: — Samukám! De Samukám...

Varga néni talán ötvenéves sem volt, noha hatvanötnek látszott. Hosszú, lapos nő volt, majdnem két fejjel magasabb a szerencsétlen, nyomorék férjénél, és ahogy lassan, lépésben végigvonszolta az utcán, az arcán valami megkövesedett mosoly az üdvözülés előtti kint és türelmet hirdette.

Magda is így mosolygott. Ő is ugyanilyen halkán, elgyötörten csitítgatta Károlyt, és Károly olykor éppen olyan keserűen utasította el a vigasztalást, mint Varga bácsi: — Eh, hagyjál! — Mintha csak azt mondaná: nekem szabad. Nekem mindent szabad, mert beteg vagyok! Mert meghalok! És ugyan ki is venné rossznéven egy örök haldoklótól, ha ideges, türelmetlen, ha senki sem tud kedvére tenni, és untatja minden szó, ami nem rá vonatkozik.

— Szegény — mondják a tízperces látogatók, és fejük a vállukat veri a nagy szánakozásban.

A beteg fekszik, nyög, panaszkodik, ledobja a takarót, mert melege van. Vízet kér. Igazítsd meg a párnáját. Éhes. Takard be a lábát. Nem, nem anynyira, csak a térdét. Add oda az újságot, — és amíg elfordulsz az újságért, feldönti a pohár vizet. A víz ráfolyik a friss lepedőre, lecsöpög a parkettra, a terítő elázik, — mert mindég olyan közel tolod azt a nyomorult asztalt!

Az imént még az volt a baj, hogy messze volt, de erre már csak te emlékszel. És míg arcodon az üdvözülés előtti kin és türelem megkövesedett mosolyával alázatosan le és feltörlöd a vizet, a terítőt kiteszed a napra, tízszer is elmondod, hogy — nem baj. Nem történt semmi. Semmi vész, drágám... Hozol egy másik pohár vizet, és mielőtt ezt is feldöntené, már nyújtod is a szemüveget, mert nyilván ez után tapogatózt az előbb szegény.

— Szegény! Ne csodálkozz rajta: ideges — magyarazzák a kedves látogatók. Látod, ők sem csodálkoznak. Tíz perce vannak itt, és csordultig teltek megértéssel. Csak egyszer már téged is megértene valaki. De ki? A tízperces látogatók vagy a családod? Mondd: sok rokonod van?

Magdának két sógornője volt, Károly vénkisasszony nővérei, valahol az ország másik részén. A hölgyek gazdálkodtak, de főleg leveleztek. Hetente két, három levél is jött tőlük. Ezekben a levelekben szeretett testvérüknek nevezték Károlyt és minden alkalommal millió puszit küldtek a kis őrangyalnak, aki olyan odaadóan ápolja Károlyt. Magda nem ismerte személyesen a sógornőit, de elképzelt magának két erős kezű, szikár vénkisasszonyt, akik úgy élnek, dolgoznak, mint a férfiak, csak akkor lágyulnak el, ha eszükbe jut a szeretett testvér, Károly. Magda minden évben meghívta a nővéreket, és a két nő minden évben megígérte, hogy eljön. Egész télen erről a találkozásról ábrándoztak, tavasszal az utazás részleteiről írkáltak, azután jött a jégverés, aszály, aratás, cséplés, ősz: majd jövőre! Jövő májusban eljönnek. Millió puszival.

Magda eleinte mosolygott ezen a sok puszin, édességen, levendulaszagú leveleken. És múltak az évek: Károly hol jobban volt, hol rosszabbul, és Magda becsületesen megírt mindent a sógornőinek. Jött is a válasz forduló postával, csak a nők nem jöttek.

— Félnek — legyintett Károly, és a hangjában nem volt se harag, se csodálkozás.

Eszter születése után Károly eladta az utolsó darab földet is Gara Gábornak, és most már semmije sem maradt. Mikor a szerződést aláírták, Isten tudja: furcsa pillanat volt. Szégyellte magát hajdani bérlője előtt. A pénzt felélték, és Károly ismét ágyának esett. Most már állandóan fektüdt, csak éppen Magda nem ülhettek mellette. Elmúlt az az idő, mikor még szakácsnót, szobalányt tarthattak! Magda egy árva bejárónővel kínlódott: piacra járt, főzött, takarított. Szemre még minden úgy volt, mint régen. Károly naponként két inget váltott, ezüst tálcáról tizóraizott, de a tálcát már Magda szidolozta, mert a bejárónő vasalt. Lassan fontos tényező lett Károly nyugdíja, és Magda egyre sívárábnak, reménytelenebbnek látta az életet. A legendában azonban nem esett hiba, mert a hajdan lángoló szerelem helyét kitöltötték a begyakorolt mozdulatok, és egyre érzéketlenebbül bár, de a régi kedves szavak visszajártak: — Szukuruku-kuruszuku, itt a reggeli! — Magda is letelepedett a fotelba. Piacról jött, fáradt volt, jól esett leülni egy kicsit.

— illetve jól esett volna, de Károlynak eszébe jutott egy régi fénykép: vajon megvan-e még? Ott kell lennie a könyvszekrény aljában — és Magda letérdel a földre, kirámolja a fiókokat, keresi a fényképet. Főzni kellene, a hús nem fog megpuhulni, de Károly percről percre jobban óhajtja a képet. Meg kell nézni az íróasztal aljában is vagy a komódfiókban, a régi fényképek között; és Magda addig térdel, hajlong, kutat, míg végre megtalálja.

— Haragszol? — kérdezi bűnbánóan Károly.

— Még nem reggeliztem — mondja Magda, és tudja, hogy most már nem is fog. De nem haragszik. Miért is haragudna! Gyorsan odateszi az ebédet, tésztát süt, terít, tálal: így megy ez egész nap. És természetesen az anyagi gondok. A bejárónó fizetése is gond. Ejszaka, mikor Károly alszik, Magda számol. A zöldborsó árát számolja, meg a mosóport: fogkrémet is kell hozni, és ki kell váltani a gyógyszert. Valamit el kell adni. Van egy huszonnégy személyes, hímzett abrosz... El kell adni! És tudod kinek adta el? A tulajdon lányának. A vénasszony nem kérdezett semmit: szó nélkül kitette a pénzt, és Magda szó nélkül elvette. Ez a jelenet sokszor megismétlődött: olyan sokszor, hogy Magda már nem is szégyellte magát. Ha elfogyott a pénze, fogott hat törülközőt vagy egy brokát terítőt, és vitte a vénasszonyhoz.

— Gyűjtöm a lányom kelengyéjét — mondta fanyarul, és várta, hogy mit ad érte a vénasszony. Valamit majd csak ad. Adott is, amíg Marianne rajta nem csípte, sőt még azon túl is, ha tudott, de ő sem nagyon adhatta már.

Károly mindebből csak annyit érzett, hogy Magda egyre kevesebbet van mellette, és ha leül, akkor is varr vagy barackot hámoz, a fene egye meg, aki a befőzést kitalálta! Károly beteg, türelmetlen, szenved a melegtől, szenved, ha hideg van, megviseli az eső és idegesíti a szél, Magda pedig egyre fáradtabb. Pénz viszont egyáltalán nincs. Lassan elfogytak a brokát terítők, kiürült a fehérneműs szekrény és nagyanyám bukszája. Magda elengedte a bejárónőt, és örül, ha Károlynak ki tud szorítani naponta pár szem gyümölcsöt. Lemondtak két újságot, Károly úgyis csak mérgelődött rajta, és most már igazán csak a levendulaszagú levelek jártak a házba. Így következett el az életüknek az a szakasza, amikor már csak aludni kívántak. Reggel, ha felébredtek, az estére gondoltak, és este egy boldogtalanságában is boldog sóhajjal nyújtóztak végig az ágyon. Magda már nem ugrál fel éjszakánként, ha Károly elköhinti magát: fel sem ébred. Majd reggel elpanaszolja... Az ember elfásul, és jó, ha annyi ereje marad, mint egy szajkónak, aki mindennap ugyanazt fújja: — Szegénykém! Miért nem költöttél fel...

Károly szája is rájár a régi hahókra. — Hahó emberek! — Most már igazán csak a legenda marad: vigyázatok a legendára. Mert szép dolog az nagyon, hogy két ember így kitart egymás mellett. Ami pedig az anyagi gondokat illeti, van még Károlynak két nővére valahol az ország másik végén. Magda tehát megírja nekik, hogy nincs pénz, nem tudja megadni Károlynak azt, amire szüksége lenne.

— Meg kellene írni azt is, hogy eladtuk a földet — sóhajt Magda, de végül sem írja meg, mert Károly nem engedi.

— Semmi közük hozzá! Egyszer ők is segíthetnek rajtam: éppen eleget adtam nekik.

Károly túlságosan beteg ahhoz, hogy elszámoljon arról, mennyit adott a nővéreinek, pedig Magdát, mostani nyomorúságában nagyon érdekelné. Mindegy: a levél elment, a pénz postafordultával megjött. Csodálatos érzéssel fillérre annyit küldtek, amiből Magda kifizette a hentest és a fűszerest, elhívhatta nagytakarításhoz a bejárónőt. Károly dühöngött, széttépte a levendulaszagú levelet, pedig nem volt igaza. A nővérek azt írták, hogy ezt az összeget most már rendszeresen és pontosan küldik minden hónapban, csak

Károly ne szenvedjen hiányt, és a kis őrangyalnak ne legyenek gondjai. Szeretettel küldik: millió puszival...

Magda kiszámította, hogy ez az összeg, meg a nyugdíj, — valahogy majd csak meglesznek, — és életében először, jobb híján ő is millió puszit küldött. A visszafizetésről nem esett szó. A nővérek sem írták azt, hogy kölcsön: csak azt, hogy ne csináljanak gondot a visszafizetésből. Ráértetek, drágám! Ugyan, édeseim!

Ugyan, édeseim: lássátok be, hogy minden csak fogalmazás kérdése. Majd egyszer. Egyszer mindenre sor kerül...

— Mekkoraát fognak csalódni — nevet Károly.

— Csak nem gondolod, hogy örökölni akarnak?

De igen. Károly gondolja. A legnagyobb mértékben gondolja, sőt némi kamatot is gondol. Magda alig akarja elhinni, de Magda azt is alig tudja elhinni, hogy a nővérek nem szikár vénlányok, hanem alacsony, kövér asszonszóság mind a kettő. És nincs levendulaszaguk, nincs rajtuk semmi szép, csak a nevük: Karola és Kriszta. Karola hatvanéves és Kriszta a hűg. Levélben hűgocska. Mandulaszappannal mossák az arcukat, esténként csigába csavarják a hajukat, — lehet, hogy tetszeni akarnak? Károly szerint lehet. Minden lehet. Szeretnek templomba járni, szeretnek pletykálni, mindenekelőtt azonban élni szeretnek: élni, ezer évig! Küldik a pénzt, és Magda hónapról hónapra jobban fél, hogy a nővérek rájönnek a csalásra. Ó, de elég lenne már! Vannak pillanatok, mikor határozottan haragszik Károlyra. Útra kész emberek haragszanak így az útítársra, aki késlelteti az indulást. Menjünk. Mire várunk? Igen: Magda türelmetlenebbül várta a halált, mint Károly. Úgy várta, mint utas a hintóját, mely gyönyörű és pihentető utazásra viszi. Időnként elővett a szekrényből egy kis, fehér dobozt és megrázta: az ampullák halkán összekocantak benne. Kinyitotta, bezárta, — aztán egy napon örökre nyitva maradt a doboz.

Így jelent meg a kettős gyászjelentés a Csölley ház kapuján.

V.

Íme, hiába írják le egy ember életét a bölcsőtől a sírig, olyan lesz, mint a rostált homok. Az apró szemek áthullanak a szitán, csak a kézzelfogható, nagy szemek maradnak vissza. Eseményekre, realitásokra vadászunk, pedig az ember életében nem sok esemény van. Születik és meghal. A többi homok.

Pereg a homok: a mindennapi élet alig rezdülő örömei, arcok, hangok, érzések és gondolatok, — így hulltak, hulldogáltak nagyanyám évei is. Magát a Gondot dajkálta talán a két hatalmas kosárban, annak a gondját, hogy hogyan kell megélni négy embernek néhány almafából. Mert Magdáék temetése elvitte a kedves borpincét, a szőlő ráment az adósságra, és a ház is már csak névleg a nagyanyámé. Aki azonban kétségbe vonja, hogy a vénasszony csodára képes, és negyedmagával is megél néhány almafából, az nem ismeri sem őt, sem a módszerét. A kiindulás az, hogy a négy személy valójában kettő, illetve másfél, mert én mégsem jelentek annyit, mint Eszter, nagyanyám és Anyám pedig egyáltalán nem számítanak. Döntő bizonyítékaim vannak, hogy Anyám és Eszter nagymama-anya ezekben az években a lábukat sem tették ki a kapun. Egyszerűen nem értek rá. De hová is mentek volna? És miért és miből? A pénz most már másra kellett. Például Eszter francia óráira.

Múltak az évek és egyre nagyobb szó volt, esemény számba ment, ha a vénasszony kitérte a szekrényt, hogy felvegye azt a merev, fekete selyemruhát, amit a lányai esküvőjén viselt. A ruhát, mert a többi lassan elkopott, új pedig nem került helyette. Ez a ruha azonban állta az időt: felhajtottuk,

szűkebbre vettük, aszerint, hogy nagyanyám súlyban vagy centikben került-e közelebb a földhöz, ahonnan vétetett. Néha minden ok nélkül kinyitotta a szekrényt, és megnézte a ruhát. Csak úgy tessék-lássék végighúzta rajta agyondolgozott, eres kezét, motyogott valamit, de dühbe gurult, ha megkérdezték, hogy mit mondott vagy mit akar a ruhával.

— Semmit sem mondtam, és semmit sem akarok!

Eszter szentül hitte, hogy ezzel a szekrény nyitogatással őt sürgeti. Lehet. Egy sír felé hajló öregasszonynak már meg kell bocsájtani, ha siettetni akarja az unokája jó sorsát. Ámbár? Miféle jó sors várhat egy szép, fiatal lányra, aki leérettségizett és állást vállalt a helybeli mérnöki hivatalban. Kétségbe is van esve a vénasszony. Nem így képzelte, nem így akarta! Eszternek egyetemre kellett volna mennie, — de hogyan? Miből? A néhány almafából nem futja. És a vénasszony ereje is fogytán van. Bezzeg Ele! Ele egyetemi polgár lesz. Matematikus, doktor és „nagyter politikával” óhajt foglalkozni. Marianne szinte fuldoklik a gyönyörűségtől.

— Nagyter politika! Hajaj — és Elének ugyanúgy el kell szajkóznia a nagyter politika alapelveit, mint kislány korában a verseket. Csak a szöveg változik, a lényeg marad. A nagyter politika mibenlétét éppen úgy nem értjük, mint hajdanában a verseket. Szegény Ele: olyan rövid, vastag kis virág-szál, és a nagyter politika senkit sem érdekel. Szegény Ele, szegény Marianne, szegény, telhetetlen anyai szív!

Mikor Eszter dolgozni kezdett, a vénasszony egyszerűen nem volt látható. Nem tudom, mikor kezdte a napot, csak az estékre emlékszem. Nyögve végigdől az ágyon, fájó, öreg csontjai alá gyúrta a derekaljat, és árván, ijedten így fohászzkodott:

— Uramisten, adj erőt, egészséget!

Ennek ellenére hétről hétre gyengült. Eszter rémülten dolgozott. Hosszú, fehér ujjai idegesen táncoltak az ócska, fekete gépen, és míg ebédelt, a versenytárgyalási jegyzőkönyvről beszélt, amit ő állított össze. A vénasszony még soha nem látott versenytárgyalási jegyzőkönyvet, és napszitta kék szeme megtelt rémülettel.

— Uramisten, adj erőt, egészséget!

De minden fohász hiábavaló: most már napról napra gyengül. Ha leül, nehezen áll fel, pedig mennie kell. Igen: kell, csak olyan furcsán érzi magát. Nem fáj semmije, de ha egyet lép, összeviszsa viszi a lába, mint a részegét. Reggel is. Egy kicsit tovább is feküdt, pedig sose szokott. És most megint az a bizonytalan, részeg érzés. És mintha a bal karja is elzsibbadt volna egy kicsit. Áll és vár. Attól fél, hogy Eszter meg fog ijedni.

Bizony, nagyon megijedt.

Idegyógyászok tenerroztatásnak nevezik azt az állapotot, amikor az ember — valamely esemény hatása alatt — egy folyamatos cselekvésnek csak bizonyos, meghatározott pillanataira emlékszik. Eszter például csak arra emlékezett, hogy az öregasszony ott feküdt az ágyon, és egy kedves arcú, fiatal orvos előhúzta a fonendoszkópot. A hajlékony, piros gumi ott imbolyog a vénasszony szikkadt, száraz melle felett, és mert a szívvizsgálathoz csend kell, az egész kép olyan, mint egy sokáig vetített premierplan, a némafilm hőskorából. Aztán meglendül a piros gumi, és az orvos felegyenesedik. A vénasszony halált érző, szent nyugalommal fekszik. Napszitta kék szemében valami újfajta szelíd, ó, nagyon is szelíd fény ragyog. Nem tiltakozik semmi ellen; túri, hogy az orvos mindenféle injekciót adjon. Időnként Eszterre néz ezzel az újfajta, szelíd tekintettel, azután ismét lehunyja a szemét.

Éjszaka van, és ez az éjszaka nagyon hasonlít azokhoz az éjszakákhoz, amiket Magda virrasztott át Károly mellett. Az ablakkeret fekete keresztet rajzol a szemközi falra, valahol egy megvert kutya vonít, — más élőlény talán nincs is kívüle.

Éjszaka van, és minden lehetséges. Még az is, hogy holnaptól kezdve aranyélete lesz a vénasszonynak. Miért ne lenne: Eszternek van egy kérése; jómódú, vörösesszőke ember. Ha a felesége lesz, soha többet nem kell dolgoznia a vénasszonynak. Csak ül a hintaszékben és parancsolgat. Mindenkinek ő fog parancsolni, még Eszternek is. Ezüstnyelű sétatálcája lesz, ami ott fog állni a hintaszék mellett, hogy ha sétálni kíván, kéznél legyen. És elmennek majd a kedves borpincébe, és míg Eszter leoldja a nagy, láncos lakatot, a vénasszony benéz az alacsony, zöld léckerítésen a labdarózsára meg a nőszíromra. A pincét ugyanis vissza fogják vásárolni, meg a házat is. Mindent visszavásárolnak!

A vénasszony még túlságosan gyöngö ahhoz, hogy szembeszálljon Eszter terveivel. Óraszámra elüldögél egy karosszékben; nem a hintaszékben, mert szédíti a billegés, és nincs szüksége az ezüstnyelű sétatálcára sem. Ül, szembe vele a komód, s a komódon, mindég ugyanazon a helyen, ugyanaz a lámpa. Nézi, aztán elbóbiskol, azután megint kinyitja fáradt, öreg szemét, és tovább nézi a komódot, és a komódon a lámpát. Ha Eszter hazajön, hát itthon van. Persze, hogy örül, csak ő már nem tud olyan nagyon örülni sem. Újfajta, szelíd mosolyával rámosolyog, — ez minden. Eszter leül mellé, és a vénasszony mohón birtokába veszi Eszter kezét. Most igen, most minden nagyon jó: csakhogy itthon vagy, drágám.

— Mit csináltál egész nap, nagymama?

— Hát, ütem! Mit csinálhat már egy ilyen öreg.

Igen, ez szomorú dolog, és attól az újfajta, szelíd mosolytól, amivel ezt mondja, még szomorúbb lesz. Lehet, hogy egyszer mi is így fogunk ülni egy karosszékben, csendben, szemközt a komóddal, és már nem lesz semmi, de semmi kívánságunk. Időnként talán leül mellénk is valaki, akinek az öltözködés vonhatjuk a kezét, de igazán már csak a komód a miénk, s ha elfáradunk a látásába, egyetlen menedékünk az emlékek és vágyak nélküli, halálszerű szendergés lesz. Nem tudom, Eszter miért nem tud ebbe belenyugodni, miért akarja mindenáron öröme bírni a vénasszonyt. Kezdte a házzal és a kedves borpincével, de nagyanyám csak legyintett. Nem kell a ház, és nem kell a borpince, főleg pedig a vörösesszőke emberről ne beszéljetek.

— Magaddal törődj, drágám, nekem már úgy jó, ahogy van!

Meddő küzdelem. Szegény szerető családtagok: szegény ők és szegény mi, szegény, agyonszeretett emberek...

Marianne ez egyszer nem avátkozik bele a dolgokba: Marianne-nak megvan a maga baja. Ele szerelmes. És Marianne, aki csak két érzést ismer: a büszkeséget és a szégyent, megérte, hogy a lánya nem megy vissza az egyetemre, és egy nő embert szeret. A vaskos kis Ele a Mátra alján, egy szakajtó alakú kis faluban tölti a week-endet, ahol az országúton, borostyánfutotta műsziklába tornyozva, barnára festett keresztfán pléh Krisztus rozsdásodik. A ripacsos kövön korallszínű bogarak nyüzsögnek, a rozstáblák egy percig nem bírják hang nélkül, és a madarak sikongva kergetik egymást a halott Krisztus felett. A falu közepén van egy mákszemnyi templom zászlókkal és szentképekkel, és az udvaron egy szorgalmas kis harang csilingel. Ő mondja meg, mikor van este, és a szavára az emberek vállukra vetik a tarisznyát, a lányok fogják a korszót és hazamennek. A bodzák és akácok mélyet sóhajtának: aludni készülnek. Alszanak az indigókék hegyek, csak a kis harang csilingel nagy vígan: béke, béke, béke.

Ele szerelmének ötven holdja van a szakajtó alakú kis faluban, és gazdálkodik. Sose hallott róla, hogy nagytér politika is van a világon, de majd Ele egyszer elmagyarázza. Most azonban fontosabb dolguk van: szeretik egymást. A férfi arról beszél, hogy még két tárgyalás és kimondják a választ, s abban a pillanatban elveszi Elét, Ele viszont reméli, hogy az anyja a végén megbékül, és neki adja a zöldernyős lámpát is.

Az is nyilvánvaló, hogy Miska soha nem fejezi be a sereglégycukacainak vándorlásáról írt tanulmányát, és soha nem lesz igazgató a helybeli fiú-polgárban.

Nincs tovább. Marianne eljutott életének ama végső szakaszába, ahol szép lassan meg kell fordulni, és az ember elindul — visszafelé. Az álmok, amiket eddig melengettél, sorra elszállnak, és üt az óra: nincs tovább. Egy perccel sem játszatsz tovább. De a játszótér nem marad üresen. Új arcok jönnek, és most ők játszanak, játszadoznak, te pedig vedd számba az elnyűzött, összetört játékokat. Valahol fel van írva minden, és Valaki eredményt hirdet. En legalábbis azt hiszem. És hiszek még valamit homályosan az Istenről, aki felettünk van, és örökegy mosolyával figyel, ahogy játszunk. Sajnos, többet nem tudok Róla, és nem is érek rá ezzel a kérdéssel foglalkozni, mert még én is játszom. Bocsánat: azért én jó keresztény vagyok, de megmondom őszintén: az a baj, hogy az Isten túlságosan nagy. Mit kezdjen a kicsi ember egy hatalmas Istennel. Valami zsebbe való kis istenke kellene nekünk, jó keresztényeknek, aki mellett még bőségesen elfér a pénz, aki nem zavar a munkában és a szerelemben. Ó, hogy tudnánk ezt a zsebbe való kis istent szeretni, és közben még nagyon szerethetnénk a szerelmet és a pénzt is. De így? Így abba kellene hagyni a játékot: se pénz, se munka, se szerelem, csak az Isten.

Ó, nem: most játszunk. Majd. A végén. Ha már kivénültünk a szerelemből, ha majd kiesik a kezünkéből a munka, elgurul a pénz, majd akkor. Üresen és tisztán, mint a vénasszony. Majd. Most játszunk. Anyám Kisutcát játszik, örökegyforma napokat. Bádog kupából virágot öntöz, és mint egy nagyon-nagyon virágos ág, lassan meghajlik az áldott szeretet súlya alatt. En Guliver vagyok a törpék országában, akit millió hajszálánál fogva földhöz kötöz a manószereg, hogy ne tudjon felemelkedni. Ele szerelmet játszik, Marianne játssza a sértődöttet; bánatában egyre sárgábbra festi a haját, és egyre többet beszél elpocsékolt életéről, mely ime egy matematikai doktorátust sem eredményezett, mert Ele egy napon ott marad örökre a szakajtó alakú kis faluban, ahol az országúton, barnára festett keresztfán pléh Krisztus rozsdásodik, és a kis harang így csilingel nagy vígan: béke, béke, béke...

Anyám a maga kusza és zavaros módján romantikus mesét sző a szerelmesek köré, akiktől mindenki elfordul, csak ő, egyedül ő áll melléjük. Már gyűlnek szemében a könnyek, örök igazságokkal érvel, megbékíti Marianne-t és megvédi Elét. Anyám, aki önmagát soha nem tudta megvédeni, véd, és ez olyan sirnivalóan nevetséges. Majdnem olyan nevetséges, mint az egész élet, amit néha mégis megkönnyez az ember.

Eszter is sokat sírt ebben az időben. Szegény. Biztosan a nagyanyját siratja, aki nemsokára átbandukol a másvilágra és megáll az Úr színe előtt.

— Eljöttem, Uram.

— Mi örömed volt az életben? — kérdi az Úr, mire a vénasszony szelíden megcsóválja a fejét.

— Semmi, Uram. Az utolsó, egyetlen örömet nem adtad meg. De nem akartam tovább várni. Gondoltam, ha így rendelted, legyen. És eljöttem, mert fáradt vagyok és pihenni szeretnék.

Nosza, elő a nagykönyvet, két angyal szaladva hozza: hát persze, hogy hiba történt!

— Menj vissza — mondja az Úr —, azonnal intézkedem.

És a vénasszony aznap este engedelmesen megivott Eszter kezéből egy egész pohár limonádét.

Pereg a homok: az apró szemek áthullnak a szitán, csak a kézzelfogható, nagy szemek maradnak vissza.

Az orvos, ez a kedves, halk fiatalember minden nap megjelenik a vénasszony ágya mellett, és egy óra hosszat is elüldögél Eszter oldalán. Anyám

már nem is kérdezi, hogy jön-e: nesztelenül és buzgón odakészít egy fotelt Eszter karosszéke mellé, és észrevétlenül kimegy. Nagyanyám halált érző, szent nyugalommal fekszik: fehér haja széthull a párnán, és mély, sötét szemgödreivel olyan, mintha főpróbát tartana a halálból. Néha kinyitja fáradt, öreg szemét, és rámosolyog az unokájára.

— Nem kívánsz valamit, nagyanya?

Nem, a vénasszony nem kíván semmit, de miért van itt ez a fotel?

— Jön az orvos — mondja Eszter, és sápadt arca egy pillanatra megszínesedik.

— Kedves, finom ember — mondja nagyanyám olyan halkán, mintha imádkoznék.

Anyám valahol a harmadik szobában sír és mosolyog egyszerre. Sír, hogy meghal a vénasszony, és mosolyog, mert lélekben férjhez adja Esztert a kedves, finom emberhez. Eszter minderről semmit sem tud. Azt sem, hogy Anyám a függöny mögül lesi, amint ott állnak az ajtóban: nem közelebb és nem távolabb, mint ahogy két búcsúzó ember szokott.

— Holnap — mondja az orvos és kezet csókol.

Mert az életben is vannak csodák. Igaz, csak ilyen olcsó, mindennapi kis csodák, mint ez a kedves, finom ember, aki titokban megsimogatja az ajtófélfát, ahol egy perccel ezelőtt még Eszter keze volt.

Pereg a homok. A ma elhozza a holnapot, ama utolsó holnapot, mikor nagyanyámnak már csak a szemét kell lehunynia, hogy megnyíljen előtte az ég, s ő ott áll a nagy fényességben.

— Légy áldott, Uramisten — rebegi az öreg.

Két angyal széthúzza az ég kárpitját, s az Úr lenéz a földre. Látja, hogy Eszter és az orvos egymás mellett állnak; az orvos éppen abban a pillanatban fogja meg Eszter kezét.

Az angyalok halkán, csendesen visszahúzzák az égi kárpitot, s az Úr int a vénasszonynak, hogy — jöhet...

(V é g e)

PUSZTA - TEMPLOM

*Kunhalomnyi Puszta-templom hantmadara,
Sátram kontyán szél meg csóva viadala...
Csontra tekert hullá-árótok ragya-dala,
Felhő-barmok sügye-dere, égi dara...*

*Híveimnek szekérhada messze zörög,
Minden handzsár, tör meg bicska belém törött...
Lóállkapocs citerál már arcom fölött,
Magam mondok imádságot magam fölött.*

FEHÉR FERENC

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS VERSEI

EGYETLEN HEGEDŰ

Fogy már a szép lobogás,
kaland az álom, a láz.

Avarba hullva látom
lángoló sok virágom.

Ami jön, úgy fogadom,
nem tapad hozzá harcom.

Riasztó édes percek
zenéje bennük reszket.

A dolgok jönnek eléem,
és nem a dolgokhoz én.

S most, hogy az árnyak szállnak,
felráznak régi lázak.

Csinálni, szülni magam,
hogy lábaimhoz hajtsam.

Ne hagyjam veszni bennük
az egyetlen hegedűt,

Harcolva és ámitva
szívemnek nincs több titka.

ami csak nekem zengte
dalát a végtelenbe.

A NÁDI FARKAS

VÁTH JÁNOS EMLÉKÉNEK

A nádi farkast megölte a Tó,
addig űzte a ritka madarat,
amíg árnya a víz alatt maradt,
s a szél azóta olyan sikoltó.

Öles fákat tör, zokog szilajon,
sikolt, üvölt a hullámok felett,
ezek a cudar bakonyi szelek
megkorbácsolnak riadt Balaton.

A tied volt ő végleg, egyedül,
a nagy családból utolsó remek,
csaholhat már a szajha döbbenet:

a nádas kihalt, nincs ily vadja már,
csak a csúzlira szedhető madár,
a Hold a gyászos fák hegyére ül.

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

CSERHÁTI JÓZSEF PÉCSI PÜSPÖKKEL, A MAGYAROK VILÁGSZÖVEISEGE ELNÖKSÉGÉNEK TAGJÁVAL

Az egyház című könyvében a következő sorokat olvashatjuk: „A keresztények nemcsak az egyes helyi közösségekben éltek szoros egységben, *összetartozási tudatuk minden térbeli és időbeli korlátot túlszárnyalva*, mint akik »a Krisztusban megszenteltek«, »akik az Úr Jézus Krisztussal közösségbe vannak hívva« (Kor 1,2—9; Jn 1,3). Mindannyiukat, bárhol voltak is, a szeretet és gondoskodás hullámozta körül, mert ugyanazon Lélek által életetett test voltak »az igazság és szeretet gyülekezetében«. A keresztény szolidaritás, összetartozás és egymásért-levés elvét senki sem fejezte ki szebben Szent Pálnál: »Ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele, és ha tiszteltben van része az egyik tagnak, vele örövend valamennyi« (1 Kor 12,26).”

— *Püspök úr mióta tagja a Magyarok Világszövetsége elnökségének? Miért vállalta az ezzel járó kötelezettségeket?*

— A Magyarok Világszövetsége elnökségének négy év óta vagyok a tagja. A református és evangélikus egyházak egy-egy püspök tagjával együtt évenként legalább kétszer részt veszek az elnökség sokszor fél napokat is igénybe vevő gyűlésein. Egyre világosabban látom, hogy nemcsak a népi, nemzeti, nyelvi és kulturális kapcsolatok lehetnek hasznosak az itthoniak és a külföldön élő testvéreink érintkezésében, hanem az egyházi jellegű egymásra találások is. Ismételten megállapítást nyert, hogy a nyugati országokban — főként az Egyesült Államokban és Kanadában — a magyarság egybetartása mindinkább az egyházi szervezetekben valósul meg. Így például több száz katolikus plébánia igen áldásos tevékenységet fejt ki hívei magyar kulturális igényeinek fenntartásában és ápolásában is. A többi keresztény felekezet hasonló módon a magyarság legjobb őrzőjének bizonyul. Kiemelkedőek a református közösségek eredményei is.

— *Voltak-e személyes tapasztalatai, amelyek tevékenységének fontosságában megerősítették és folytatására ösztönözték?*

— Az elnökség mindhárom püspök tagja az elmúlt években az Egyesült Államokban is járt. Első alkalommal kerestünk konkrét kapcsolatot ottani egyházi személyekkel és a hívek világi képviselőivel, egyházi és társadalmi egyesületek vezetőivel. Ott jöttünk rá csak igazán, milyen nagy jelentőségű a Magyarok Világszövetségének munkája, mennyi hasznos, lélekemelő, sokszor

lélekmentő eredménye lehet e fáradozásnak, mert annak voltunk tanúi, hogy általában valósággal éheznek a magyar szó és zene, a sajátos magyar lelkeség után. Sok levelet kaptam már lelkészekről, akik nemcsak könyveket kérnek tőlünk, hanem emberi segítséget is: nővéreket és önként vállalkozó hitoktatókat, akik biztosítékot jelentenének arra, hogy a kicsinyek jól és helyesen tanuljanak meg magyarul. Amikor az elnökségben a tagságot vállaltam, még nem sejtettem, milyen nagy felelősség terhel bennünket a lehetőségek kiaknázásában. Az az érzésem, hogy mind a három felekezet eddig eredményesen, habár még közel sem kielégítően nézett azon utak után, amelyek komoly és elmélyült testvéri találkozásokat tudtak előkészíteni, és reméljük, hogy a jövőben még szorosabb kötelekeket fognak tudni teremteni itthoniak és távollevők között.

— *Mik a Püspök úr feladatai az elnökségben?*

— Legfontosabb feladatnak azt jelölém meg, hogy az elnökség évi programját a magam lehetőségeihez mérten, a magam eszközeivel segítsen megvalósítani. Hogy ezen mit értek, szeretném kissé felbontani. Először is a Magyarok Világszövetsége, mint a külföldön élőkkel kapcsolatot kereső és tartó társadalmi és állami szerv, mindig ugyanazt a programot tűzi maga elé, hiszen változatlan az a probléma, aminek megoldására vállalkozott: nem szabad elveszítünk hazánk szülőtteit, akik népileg, nemzetileg és nyelvükben hozzánk tartoznak. Véreinket, testvéreinket kell látnunk bennük, akikért mindenkor készen kell lennünk áldozatokat is hozni. És ez

lélektanilag rendkívül fontos, mert nekik érezniük kell, hogy az igazi hazaszeretet szívével-hevével nyúlunk hozzájuk: jobban kell szeretnünk őket, mint bármilyen más külföldi nációt, egyeseket vagy csoportokat. Sohasem szabad érezniük, hogy valamilyen nem lelki vagy nem szellemi érdekből nyúlunk utánuk.

Sokszor vádolták meg éppen a Világszövetség némely megnyilatkozását — de vajon hány őszinte akarást nem helyeztek ugyanígy a gyanúsítás céltáblájára —, mintha azok állami, pártszempontú vagy finansziális okokból kaptak volna rossz hangzású megfogalmazást. Ma egészen világos, hogy ami nálunk állami érdek, az népérdek is. S habár ez a népérdek az új magyar társadalmi rendben fejeződik ki elsősorban, ennek ellenére lehetőleg csak „apolitikai” mentalitással és tartalommal fordulunk a tőlünk ugyan nem idegen, de mégis idegen levegőt szívó véreinkhez. Finanziális mellékizéket pedig végeredményben mindenkben fel lehet fedezni, ahol a pénznek valami köze is van kapcsolatok, rendezvények, anyagi produktumok megteremtésében. Ez még a sportban is így van.

— *Milyen visszhangra találnak a Világszövetség célkitűzései?*

— Ha négyévi tagságozról ma olyan értelemben kellene számot adnom, van-e valami haladás a Magyarok Világszövetségének munkájában, nem topog-e egy helyben ugyanazon probléma körül, azt kellene válaszolnom, hogy a Világszövetség által kifejtett munka egyre több megértésre és ennek következtében már jobb kritikára, mondhatnám úgy is, elismerésre talál. Természetesen ameddig politikai emigráció lesz, addig a történelmi valóság tapasztalati tényéből okulva vaksággal kellene vádolni magunkat, ha nem ismernők el az emigráció politikai szembenállásának „vélt” vagy nemegyszer igaz lelki sérülések következtében „szerzett jogát”. Éppen ezekkel a jogsérelmekkel, vagy mondhatnók úgy is, az otthoni történelmi alakulás meg nem érteni akarásával szálltam sokszor szembe minden szenvedély nélkül külföldi baráti és egyéb találkozások alkalmával. Egyszer, az igazi helyzetképet megértve, ez a kijelentés hangzott el egy 1947-ben emigrált tanár ajkáról: Minden magyarnak igenis vannak kötelességei az otthoniakkal szemben, és ez egyetlen dologban foglalható össze — nem ártani, hanem segíteni nekik! Ha a Magyarok Világszövetsége ezt a segíteni akarást azzal tartja éb-

ren és teszi tevékenyé, hogy a távolban levők a mi élni akarásunkban, a mi történelmi elkötelezettségünkben saját népi és emberi ügyük vetületét is lássák, akkor világi viszonylatban is a magyar humánus érdekében cselekedett. Hogy mennyire bonyolult és komplex feladatok előtt állunk, arra élesen rávilágít Szántó Miklós Gondolatok az emigrációról című nagyszerű tanulmánya a Vigilia szeptemberi számában. Igen reális, a maga hús-vér valóságában tárja elénk a külföldön élő magyarok lélektani és szellemi helyzetét.

— *Hogyan értékeli az elnökség munkáját?*

— Eddigi tapasztalataim alapján bátran állíthatom, hogy a Magyarok Világszövetségének elnökségi plénuma komolyan veszi megbízatását, minden egyes tagja a saját területén és lehetőségi körén belül igyekszik hasznossá tenni magát ebben a munkában, amely állami részről egyre jelentősebb anyagi támogatásban is részesül. Eddig az elnökségnek talán legnagyobb szabású, jól előkészített és megrendezett vállalkozása a debreceni anyanyelvi konferencia volt. Hogy ezt egyáltalán életre lehetett hívni, a laikus számára ma is hihetetlennek tűnik, amikor olyan véleményekkel kellett megküzdeni, hogy „nem akarnak azok a külföldiek annyira magyarul tudni, hogy őket a magyar nyelv finomsága is érdekelné”, vagy „abban a kényes környezeti helyzetükben egyszerűen túl sokat felejtene, semhogy ilyen apparátusokkal kellene a magyar nyelvet „nem elveszni hagyni”. Nem is teheti e törekvéseket más érthetővé mint az, hogy a külföldi magyarok körében valóban atavisztikus őserővel él még a magyar nyelv és a magyar lélek iránti szeretet és ki nem oltható érdeklődés.

Köztudomású, hogy korunk jelen évtizedeiben mint rendkívüli jelenség mutatkozik: valamilyen nyugtalanító alaperzés és vonzódás járja át a távolba szakadtak lelkivilágát, hogy megtalálják a belső kapcsolatokat az eredet, a származás forrásaihoz. Szinte az egész világban megindult a rajzás-szerű „hazavándorlás”. Még egyszer látni, honnan jövök, hová is tartoztam valamikor, mi történt azokkal, akiktől származtam. Korunk sajátos szociális struktúrájának egyik velejáróját kell ebben látnunk. Mivel mindannyian valamilyen családsodásnak, valamilyen nagy emberi egygyélevésnek vagyunk a tanúi, ezért érthető ez a szociál-etnikus kapcsolatterkerésés a régiekhez, a „hazai tájakhoz és emberekhez”. E lélektani tény is ar-

ra indít bennünket, hogy erkölcsileg is komolyan vegyük tagsági megbízatásunkat, amely ma valóságos küldetés szám-ba mehet.

— *A külföldön élő magyarokkal tart-e kapcsolatot?*

— Egyelőre inkább arról kellene beszélgetnünk, milyenek lehetnének ezek a kapcsolatok. Ezzel azt akarom mondani, hogy eddig különös vagy szervezett kapcsolataim nem voltak magyarjainkkal. Teljesen egyéni, személyes találkozásokra hivatkozhatom csupán, ezekben viszont megláttam azokat az alapszempontokat, amelyek alapján mégiscsak tovább kellene lépniük. Az első, soha el nem felejthető találkozásom öt évvel ezelőtt történt. Mindenfajta előkészítés nélkül, a spontán kitarulkozás légkörében álltunk egymással szemben: Cleveland csaknem százezer magyarja és a Pécsről érkezett püspök. Itt a magyarok úgy élnek együtt, mint egy nagy városban keletkezett „kisebb magyar városban”, saját utcáik, templomaik (szám szerint 11), klubjaik, sportegyesületeik vannak. Kétnapos ott-tartózkodásom alatt valósággal mozgásba jött az egész város: sajtókonferencia, a magyarok gyárainak, üzeminek látogatása, néhány család és három súlyos beteg felkeresése, jelentkezés a megyéspüspöknél, előadásaim stb.

Három éve találkoztam a Pax Romana magyar vezetőivel Münchenben. Akkor valamilyen kongresszusra készülődtek és az egyik témakör problematikájával foglalkoztak: A haladás és fejlődés fogalma a szocialista gazdasági rendszerben. Velük is, idősebbekkel és fiatalokkal egyaránt érdemes lenne behatóbban megismerkedni, és minden oldalról mindig igazabb utakra találni.

— *Mi volt amerikai útjának legnagyobb, máig is emlékezetes élménye?*

— A 36 ezer lakosú Elk River városka melletti magyar farm-községgel való találkozásom. Adony községnek 1896-ban Amerikába szakadt három családja alapította ezt a „magyar szigetet”, ahol ma kilenc család él 63 taggal. Olyan család is van, melyben annak idején 11 gyerek született, és ma is mind élnek. Még beszélhettem azzal a dédnagymamával, aki 13 éves kislány volt, amikor szüleivel ide kivándorolt. Az első világháború után két és 1956-ban még két család csatlakozott hozzájuk. Mi a helyzet most? Csodálatos összefogásban dolgoznak négy farmon. Összesen 380 tehénük, 2400 sertésük van. A családok sok tagja együtt maradt, a legtöbb

azonban már szétszéledt, egyetemi tanár, híres orvos, katonatiszt stb. lett belőlük. (Látogatásomra Chicagóból eljött két innen származó apáca és Saint Paulból egy fiatal hadnagy a családjával.) Itt egyetlen csomóban összesűrítve látható volt az emigráció sokszínű kaleidoszkópja: még a negyedik generációban is beszélnek magyarul, de már csak a farmokon. Az, hogy engem töltött paprikával és kaláccsal vártak az egyéb finomságok mellett, annak bizonyítéka, hogy még sok minden magyarul tesznek, mert még mindig magyarul éreznek és magyarul gondolkodnak. Nem lehet leírni azt a boldogságot, ami az arcukon volt és azt a kedvességet, amellyel körülvettek. Azóta levelezem velük. Minden bajukat, bánatukat, örömeiket és eredményüket megírják. Jóleső érzés számomra, ha újszülöttről, vagy a még modernebbül átépített istállókról képeket küldenek. S én újból és újból biztatom őket, hogy talán hamarosan ismét látogatást tehetek náluk.

— *Volt idő, amikor a közeledés értékeit hamis elemekkel kevertük, a jót is szürkeségbe vontuk és a rokonszenv hiteles szavai csak elvétve szólalhattak meg. Ma már azonban a határon túli magyarsággal való dialógust, a magyarság megtartását nem csupán hazai ügynek, hanem egyetemes emberi ügynek is tekintjük és etnikai integritásukért felelősséget érzünk. A kapcsolatok további normalizálása nemcsak országos érdek — az ősszmagyarság gondja.*

— Hát igen, itt volna az a pont, ahol el kell kezdeni gondolkodnunk; több emberi kapcsolatra és a közös emberi ügyek testvéri hordozására építeni. Ha a diaszpóra és az Illyés Gyula által oly találóan megfogalmazott „harmóniát hazafelé” gondolatországba helyezkedünk, akkor valóban rokoni összefogás, gondolatok és érzelmek cseréje fogalmi körül lehetne csoportosítani azt az eszmetársítást, ami az itthoniak és a távollévők között a szorosabb kapcsolatot megteremthetné és életté tehetné: nemcsak egy püspöknek, hanem minden püspöknek, minden papnak, minden művésznek, minden tudósnek, minden magyarnak lehetne egy-egy ilyen diaszpórája, s ha nem is konkrétan és helykijelöléssel, de legalább a nagy lelki mozgalmak dinamikájával és emberkeresésével. Elk Riverben ebből megéreztek valamit és azóta nem engedik el a kezemet.

— *A Vigilia feladatának tekinti, hogy a kor legnagyobb eszményét: a termékeny értékcseré, az otthonosság, a jó*

közérzet, a szívből és izemből mindig megújulni képes humánus programját hirdesse itthon is és a külföldi magyarság számára is. Főként a magyar irodalom és a kereszténység egyetemes értékeinek ápolásával, mert e kettő a legbeszéde-sebb közlési forma. Hitét és irodalmát ugyanis minden idegenbe szakadt hazánkfiá becsüli és őrzi, hiszen általa tudja leginkább kifejezni gondolatait, szándékait és belső világát.

— Mivel úgy tudom, hogy a Vigiliának több ezer külföldi olvasója van, ezért is kerestem kintjártamban az érdeklődés visszhangját. Azt tapasztaltam, hogy a számos egyéb érdekes és újszerű magyar sajtótermék mellett nagyon jelentős külföldre menő magyar hang. Általában talán így lehetne megfogalmazni a sok különböző véleményt: különösen az utóbbi két évben változatos tartalmú, reális szemléletű, bírálásra is kész, közvéleményt alakító folyóirat lett, amely ma az egész magyar katolikus folyóirattáborban — gondolok itt a külföldön megjelenő folyóiratokra is — a legkomolyabb és legmélyebben érdeklődő olvasóközönséget mondhatja magáénak. A Vigiliában azt a magyar orgánomot látják, amely a történelmi alakulás utolsó huszonöt évében az életet formálni akaró keresztény tanúságtétel megnyilvánulása.

— *Véleménye szerint melyek e téren a Vigilia további tennivalói?*

— Mutassa meg a Vigilia továbbra is a mai magyar élet humanista realitását, nyitottságát, az értékek iránti tekintélytisztelőt — amely körül nyugaton annyi beteg tünet észlelhető —, és ugyanakkor mindig éreztesse a magyar

egyház törhetetlen élniakarását, a szépet, a jóért való, a mindennapokban is megcsillanó küzdelmét, amelynek alapvonása mégiscsak az, hogy a keresztény élet Magyarországon nem zsugorodik és nem konzerválódik múzeumi tárgygyá, hanem lüktető, modern, a zsinat szellemétől mindjobban áthatott valóság. Akik az utóbbi években hazajöttek, ezt vélték felismerni abban a kétségtelen fejlődésben, amelynek mi tanúi és résztvevői vagyunk, és ez a benyomásuk támadt a sok restaurált és belülről a modern liturgikus követelményeknek megfelelően átalakított templomaink láttán is.

— *Szeretnénk még más kérdéseket is feltenni Önnek, a püspöknek és teológusnak. Olyan közérdeklődésre számot tartó témáról, mint a cölibátus, a diakonátus, a szemináriumi reform stb. Mikor kerülhet erre sor?*

— Halasszuk e kérdések megbeszélését másik alkalomra. Ezekre szerintem most püspök nem válaszolhat. Majd később! Ellenben a teológiai tanár vagy bárki más akármikor reflektálhat rájuk. A püspök a magisztérium tagja, nem nyilatkozhat, amikor maga a magisztérium — ma a szinodus — ezekről a kérdésekről tárgyal. A teológiai tanár megteheti, mert ő szabad kutató.

— *Úgy tudjuk, „Az egyház” című könyve után most újabb munkájának kiadására készül a Szent István Társulat.*

— Remélhetőleg hamarosan megjelenik *Az egyház* folytatása, *Az egyház és szentségei*. Ebben azt írtam meg, hogyan valósítja meg az egyház Krisztus misztériumát a szentségek segítségével.

HEGYI BÉLA

A bűn elkövetése után a legnagyobb veszélyt az emberre az a nyugtalanság jelenti, amely rátelepszik a lélekre, éppúgy, ahogy a közösséget eresztékeiben támadja meg a belső nyugtalanság, s így képtelenné válik a külső bajok legyűrésére — úgy lelkiünk a belső nyugtalanság által elveszíti erejét arra, hogy irányítója és kormányzója legyen életünknek.

Szellemünk türelmetlensége és szívünk nyugtalansága onnét ered, hogy a teremtményeket jobban szeretjük, mint az Istent.

Szalézi Szent Ferenc

IV.

Nem
 Gonoszul röpködő szavakat
 Hanem valódi bátorságot
 Kivánok
 Néked
 Emberiség
 Elrághatatlan zabolát
 Amit önnön szádba te raksz

—
 Fogd magadát —
 Irányítsd előre s fölfelé
 Határtalan kedved szerint

V.

Esküdj a Tűzre
 Meg a Levegőre esküdj
 Ha benned Föld van és nehéz Víz
 Mely kábultan
 Forogni kényszerít
 s keringeni

Hogy az egyedül
 Lehetséges-virágot
 A gyászos Föld-anyát soha
 El

nem
 feleded
 És a vizet sem amely
 Földi korlátok közé
 Lezuhant lebegés

VI.

—
 E s k ü d j
 —

VII.

FÖL FÖL
 —

PROMÉTEUSZ FIA
 —

TERMÉSZET —

— FELSZABADÍTÓ

—
 SZABADÍTSZ MEG MAGAD!

BÖLCSESSEGEK

Amit az ég akar, hogy tudjunk, megjelenteti ő maga.
 Nem gyűlöletre, szeretetre születtem.

Sophoklesz

Költő, hangoztasd a panasz szavát, de mégis, győzzön a jó!

Aischülosz

Minden szenvedélyünk az öröm szeretetéből vagy a fájdalomból születik.

Helvétius

NAPLÓ

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

A novella negyven perc. Nyolcperces jelenetet kell írni belőle. És boldog, aki írhat, mert van, akinek még azt sem szabad. „Egymásra bámultak, mint valami szédült álomban.

— Te mondd — kezdte Turcsányi — majd egyszer, tíz, húsz év múlva, ha rólunk beszélnek...

— Ki beszél rólunk?

— De mégis, hát elhiszi ezt valaki, hogy voltak emberek, akik ezt csinálták? Negyven percből nyolc percet, hogy ez volt az életük?”

Ez, és hozzá fűszerül a félelem légköre, a gyanakvások és gyanúsítások, a kitelepítések permanens pánikja, és még sok minden egyéb... „hát elhiszi ezt valaki”? Negyven percből nyolc percet, s aztán még azt se; vagy előadni valahol, ahol az előadás senkit sem érdekel, dolgokról, amiket az előadó hírből sem ismer; s mindehhez jelentések, egy egész bürokrácia, egy egész mechanizmus — ki hinné, hogy ez volt és így volt? Ki hinné, hogy jó írók, maradandó művek írói, ahelyett hogy írhattak volna, ilyesmi-ből éltek, amíg élhettek? Jó azoknak, akik már nem is hiszik, mert hiszen olyan hihetetlen máról visszanezve, hogy így volt; s jó annak is, aki túl van rajta, és beszélhet róla, és beszélnek órára is. De aki nem volt ott, nem teszi helyesen, ha fölháborodik, amiért az író — túl már mindezen — valóban beszél arról, amit átélt. Az írók többnyire olyanok szokták rendreutasítani, hogy „nem így volt”, akik ott sem voltak, és egyáltalán nem tudják, mi volt és hogyan volt. Az a borzongató tragikomédia, amit az *Előadók, társszerzők* elbeszélései ábrázolnak,¹ sajnos így volt; illetve mégsem egészen így, mert a valóságban szorongatóbb, humortalanabb, ridegebb volt. Mándy Iván beleviszi a maga „mándyzmusát”: a folyamatosan tragikus szituációba a szituáció képtelenségének komikumát. Így aztán az *Előadók, társszerzők* mégsem valamilyen novellásított pamflet, *post festa odamondogatás*, mégcsak nem is holmi „végre kiírtam magamból”, hanem kitűnő

művészi egyensúlyozás a burleszk és a vérfagyasztó két pólusa közt. „Megcsúszott figurák” riadt futkosása a történelem egérfogójában, és történelem az egérfogó szintjén; az író azzal kerül fölébe, hogy művészetében erre az egérfogó-szintre devalválja. Biztos, hogy nem a legjobb műve Mándy Ivánnak. De minden bizonnyal a legchaplínibb.

Az *Egy ember álma* viszont minden bizonnyal a legjobbak egyike, ha ugyan nem a legjobb.² Azon, hogy műfajilag mi: novellák füzére, laza regény-e, nem érdemes töprengeni. Valami más, és valami új; új, de nem előzménytelen: mintha az a „módszer”, amivel a *Régi idők mozija* készült, itt érne teljessé, itt válnék végképp — nem tudok rá jobb szót — bensőséggé. Mintha nem is egy ember, hanem egy élet, egy sors mélytudatának ködvilága gomolyogna előttünk; ismerjük minden figuráját, minden mozzanatát Mándy Iván regényeiből és novelláiból, de így, az álomnak ebben az abszurd realitásában sajátos módon mindez egyszerre költőibbé is, meg valóságosabbá is válik. Egy életet sokféleképpen lehet megközelíteni, az elemző értelem vagy a leíró figyelem sokféle csipeszével és fényképezésével lehet szétszedni vagy rögzíteni próbálni. Ez a könyv arról győz meg (mert nemcsak kísérlet, hanem meg is győz, mint eredmény), hogy lehetnek esetek, amikor minden szondánál mélyebbre hatolhat és minden röntgennél hitelesebben átvilágíthat álom és költészet szövetsége.

Mándy Iván — mondom — százszor és százszor körüljárta, körültagogatta már ezt a világot. Azt hiszem, soha még olyan szuggesztívan reális nem volt, mint most, amikor az egészet áttemelte az álom (persze egy fikatív, művészi álom) irreálitásába. A mű valószerűleg éppúgy megismételhetetlen remeklás, mint a maga változatában és fokán a *Régi idők mozija* volt; de hogy ritka remeklás, az vitathatatlan. „Álmai” lazán gomolyognak, vissza-visszatérő s mindig egy mozzanatotnyit más elemeikkel és figuráikkal; nincs „történeti” összefüggésük, nincsen szál, amelyre föl lennének fűzve; minden véletlennek látszik és végül

1. Mándy Iván: *Előadók, társszerzők*. Magvető, 1970.

2. Mándy Iván: *Egy ember álma*. Magvető, 1971.

semmi sem véletlen, mindent egységbe foglal az a bizonyos „tudat”, amelyet vagy akit, hogy mégis neve legyen, Jánosnak hívnak, már-már semlegesítő általánosítással (ahogyan a cím is semlegesít az „egy” határozatlan névelőjével); s ez a semlegesítés, ez a kimondatlan „mindenkivel megtörténhet”, és a min-

denkivel megtörténhetőnek (megtörténőnek) ez a szürrealista álomköltészete olyasmit valósít meg egy nagy művészi ösztön és lelemény alvajáró biztosságával, ami valóban a szürrealizmus egyik szép vágyálma volt.

RÓNAY GYÖRGY

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

KARINTHY FERENC DRÁMÁI

Karinty első drámája, az *Ezer év* megdöbbentő híradás volt hazánk térképeken „fehér foltjairól”, a nyomor, tudatlanság sok évszázados megüledésének időtlenségben megrekedt, kispolgárlumpenproletár világáról. Az 50-es évek elején élő, de a társadalmi változásról tudomást nem vevő múlt-tenyészetéről, kétségbeesítő, szinte felszámolhatatlannak tűnő terhes örökségről. A dráma Szabó lányai ugyanúgy élik a bizonytalan, sőt kétes egzisztenciájú életüket a lágymányosi földszintes házban — ahol még az udvaron virágzó rózsafa is olyan „nehezen lélegzik”, hogy „szinte hallható” —, mintha a háború előtti években léteznének; apa nélkül nevelt kisfiával az egyik, Júlia; gyereket várva, a nő férji gyáva önzésének kiszolgáltatva a másik, Anna. A reménytelen helyzetben öröklődő fiatal lány „megmentéséért” egész környezete megmozdul, őszinte segítőkészség, ősi női kiszolgáltatottságra emlékező félelem találkozik össze a nővér és a szomszédasszony tettében, valami elképesztő összefonódásaként bűnnek, tudatlanságnak, jó szándéknak. Mint egyik láncszem a másikhoz, kapcsolódóan egymáshoz a tettek, hogy aztán iszonyú láncként gyilkos szorítással fonják körül a szereplőket. A magzatelhajtó szándékból a tudatlanság, félelem hatására gyilkosság lesz; a fiatal lány elhallgatja kétségbeesésében, hogy nem három, hanem hét hónapos terhes; a kegyetlenül józan öregasszony, a volt bába, a megrémült nővér és a szomszédasszony hallgatólagos asszisztálása mellett megöli a gyereket. A lázálomban vajdúd Anna nem tud a gyilkosságról, de hiába menti fel a bíróság: egyedül maradva, eszelős kérdéseivel a semmit ostromolva, életével már mit sem tud kezdeni.

A háborús pokol elszabadulása idején játszódik a *Szellemidézés* c. drámája, amelyben apja csodálatosan

bonyolult alakját, házasságát, szülei egymás örök vonzásában keringő soha nem találkozásait idézi fel. A saját megoldatlan életének súlya alatt is összeroppanó író — sorsa nemcsak Karinty Frigyesé, hanem jellegzetesen magyar írói sors is egyben — hiába fordulna kiáltvánnyal a magyarsághoz a háború előestéjének barbár áradatában, humanista, bohém környezetéből senki sem vállalja a fogalmazvány továbbítását. A romlás elé szavakkal gátat emelni akároro értelmiségi magatartás csődjét mutatja a kiáltvány sorsa: a költő-barát minisztériumában csak kormánylapot mernek kézbe venni, a humanista katonatiszt szinte „patologikus” figura a hadseregben, s a darab könnyelmű Fijijének gyáros férjétől is figyelmeztetés érkezik, „most már vérre megy, most aztán csönd legyen!” Az író fiának féltelmes látomásában hórihorgas, sebhelyes fickók jelennek meg az étellel pezsgő, vidám társaságban, nem szólnak kezdetben semmit, csak járkálnak az emberek között, lassan megfagy a nevetés, évszázadok félelmét éli át mindenki pillanatok alatt, senki sem mer kérdezni, mikor lepedőkbe csavart hosszú csomagokat raknak le hajnal felé a fenyegető idegenek a Dunaparton... Nem nehéz ezt a lidércálmot a Budapesti tavasz dunaparti jelenetéhez montírozni, a halál konkrét, döbbenetes erejű képeihez. Az 50-es évek elején írt regényből készített színdarab (1965) azonban az eredeti mű összefogottságához képest epikus tablókra töredezik szét, nem tudja visszaadni a regény árnyalt lélekrajzát, drámatiságát. Sokkal sikerültebb a téma játékosabb, líraiabb feldolgozása, a Gellérthegy-i Álmok. A gazdáik által elhagyott villába menekült fiatalok lírai játéka kitaruló, bizalmatlanságot áthidaló játék: a halál, félelem árnyékában bizarr jövő-építés. Karinty drámáiban már a

Szellemidézéstől kezdve jelentős szerepet kapott a játék, melynek funkciója korántsem csak a lírai oldás, sokkal inkább a többféle variáció, életlehetőség kipróbálásának szellemi izgalma; a naiv egymásba-kapaszkodás helyett a mindenféle lehetőséget végiggátzó, azokkal számotvető emberek érzelmi-intellektuális találkozása. A Gellérthegyi álmokban családját elvesztett, menekülő zsidó lány sorsa kötődik a hadbírósg elől bújkáló fiatalemberhez; egymáshoz kapcsolódásuk a magányos villa menedékében korántsem természetes: az üldözött lányban családja brutális kiirtása alakította ki a „ti és mi” nehezen legyőzhető bizalmatlanságát, a fiú pedig egyáltalán nem valamiféle, az üldözöthöz eleve bizalommal közeledő ellenálló, hiszen csak a rábizott, s ügyetlenségéből megszökni hagyott szerb partizánlány miatt lett kényszerű katonaszökevény. Kettőjük kapcsolatában kezdetől fogva jelen van a vonzódás, de a bizalmatlanság, félelem is; múltbeli és jövőbeli életük végiggátzása, s ezáltal a váratlan csalódás lehetőségeinek „kiiktatása” teszi csak lehetővé a véletlen találkozás szerelmi szövetségéig pecsételődését.

Az éniüket megsokszorozó játéknak ugyanezt a kereső-ingázó mozgását láthatjuk az egyfelvonásosokban is. Magányzó, a kiszemelt partnerrel szemben már-már kimerületlen játékot folytat a Bösendorfer főhőse is. A fiatalember legénylakásbeli társtalanságát próbálja feloldani a motorikus nyugtalan-ságú játékkal; az áldozatnak, a zongorát eladó özvegyszonynak fájdal-mával, magányos érzékenységgel szinte mit sem törődve. Bravúros, ahogy a különböző telefonszerepek eljátszásából adódó helyzetkomikumot Karinthy mai életünk jellegzetes figuráinak ágálási terrepévé avatja, ahogy a Bösendorfer „árleszállításának” lart pour lart szellemi passziója érdekében életre kelti a nehézkes-fenyegető századost, a Robikával „diálogozó”, vejeit kormányzó nagymamát, a gáláns, hengerlő modorú zongora-ügynököt és szeretőjét, a neuraszténiás Margitot. Hátra volna a kitarulkozás, a telefon-betyárkodás mögötti magányos, céltalan élet bevallása, ezt azonban úgy oldja meg, kerüli ki a főhős, hogy saját lényéből is bravúros szerepet formál. Hogy aztán folytathassa tovább a játékot, élete csődjének bevallását elodázza, a végtelenségig. Két tapasztalt, bizalmatlan, egykönnyen fel nem lobbanó ember lassú kitarulkozásának drámája a *Duna-kanyar*. A kávéfőző-nő magánya, robotos pénzszerző munká-

ja mögött a férjiban való csalódás s a gyerek vállalásának konok kitaratása van. A férfi régi, összekuszálódott szerelmétől menekülne az aznap este kínálta lehetőség zsongító mákonyához. A nő itt is méltó partner a férfi szellemi produkciójához, nem bújik az udvarlási konvenciók bástyái mögé, de kezdetben meg sem hallgatja a nyersen kalandot kereső férfit. Határozott, céltudatos életének felmutatása, hosszú, fegyelmezett évek utáni oldódása már-már meghát-rálásra készíti a mérnököt, aki úgy érzi magát, mint a halász, aki könnyű zsákmány helyett olyan halat fogott ki, amelyikkel nem tud mit kezdeni. Jellegzetes, hogy most is egy újabb álarc felvétele, a csak testével vágyakozó nő szerepének eljátszása, majd a szerep fel-fedése, az ettől való elidegenítés billenti le a szerelem, az egymáshoz kötődés irányába a férfi vágy és menekülés között ingázó keresését.

Újabb egyfelvonásosaiban Karinthy mintha hűvösebb, fanyarabb hangra váltana át; a nem egykönnyen meglelt bizalom helyett az emberi kapcsolatok kiürülésének lehetőségei foglalkoztatják az író, egy céljában, tartalmában, eredmé-nyében egyaránt abszurd küzdelem ki-vetítése. Már a televízióban bemutatott *Víz* számvetését is ilyen dezilluzionált magatartás jellemezte, az eddig fényt, értelmet kapott játék szépsége helyett a nyers eredmény keserű, objektív felmérése, tisztelete. Az elárvult őszi strand adja a keretet a sportból, küzdelemből lassan kikopó vízilabdázó meditációi-hoz, amelyeket a múlt megelevenedett jelenetei, bizonyító-magyarázó dramati-zálásai erősítenek. Az egyfelvonásos dráma legfurcsább, legszorongatóbb jelene-te — apa és fiú egymás nyelvével sem értő abszurd párbeszéde — majd a *Gözben* és legújabb regényében, az *Epepeben* kap mélyebb értelmet, ár-nyaltabb kidolgozást. A *Göz* abszurdba hajló játékához egy gőzfürdő hőlégkam-rája adja a groteszk színhelyet. Ezen a nagyszerű terepen mintha a cél nélkül küzdő vegetáció erősödne fel és vívna tomboló, öncélú, önemésztő harcot; a komédia egyik szereplőjét ellensége biológiai túlélésének vágya csálja a hőlég-kamra fogyasztó katlanába, a másikat az a cél, hogy beleférjen az újonnan var-ratott nadrágjába. A figurák kontúrjai — akár Beckett drámáiban — szándé-kosan elmosódtak, a szereplőknek nincs is emberi lényegük, csak felerősödött, a komikus ábrázolás fókuszába helyezett abszurd céljaik vannak: a közös izza-dásban az ellenfél legyőzése. Abszurd a figurák külső, egzisztenciális léte is,

amelyről melleleg értesülünk a játékban: az ellenségét fogyással túlélni s így legyőzni akaró „tudós” számára nem a tudományos igazság a fontos, hanem a csata bármilyen eszközzel történő megnyerése, a másik férfiről pedig, a vendégeit fémdobozokba és tubusokba gyömöszölő gondnok-zseniről is csak annyit tudunk meg a darab folyamán, hogy egyszer leugrott az emeletről, mert üldözték „politikai nézetei” miatt. Maga az emberi küzdelem degradálódik ebben a keserű komédiában, a darab végén kiterülő szereplők hőléggamrai „halálával”.

Az Irodalmi Színpadon bemutatott egyfelvonásosokkal Karinthy a történelmi kulcshelyzetek magánéleti vetületeinek ábrázolásához, múlt és jelen találkozásainak különös, drámai pillanataihoz tér vissza. A P e s t e n c. egyfelvonásost sok minden rokonítja a V i z z e l és a G ő z z e l megkezdett hanggal. Elsősorban az a fenyegető s egyben abszurd küzdelem, amely a csendesen duhaj körüti kisvendéglő mélyén az 56 után leváltott vidéki színházigazgató és régi munkásai között folyik. Breznay Kálmán emberi-igazgatói repertoárja legalább olyan gazdag, mint a színészi: Sztálint játszó színész, a dogmatikus idők műsorpolitikáját készségesen kiszolgáló színházigazgató volt az 50-es évek sodrában, kiskocsmák mélyén azonban mindig szenvedő, rebellis magyar, Petur bán szerepének hősi alakítója. Bukása után — már egyszerű pesti színészként — véletlenül találkozik össze régi színházi munkásaival, kellelenül bár, de átül meghívásukra az asztalukhoz, mintha már kezdetben rosszat sejtene, ami valóban be is következik: meghökkenve hallja, hogy egyes volt munkatársai 56-ban elhatározták a kivégzését, s ez az ítélet érvényben van még ma is. A különös situáció dűrrémattal erejű: a félrészeg munkások úgy figyelik kópéskodó duhajkodásuk mögött a volt igazgatót, mint a kopók a vadat: sosem lehet tudni a félelmetes komédia folyamán, hogy fenyegető ugratásaik, vagy szótlán komorságuk mikor csap át lincselő tettbe. Breznay Kálmán egész skáláját produkálja a védekezésnek — szerepét Mensáros László játssza minden árnyalatával hitelesen —, a bizonyítványát magyarózó, szomorkásan medítáló hangtól az agresszív ellentámadásig, a részvételre apelláló rosszullettől az emberi kicsinyességek fölött lebegő biblikus-profétai hangig. Mensáros bravúrosan hajtja végre ezeket a metamorfózisokat, különösen emlékezetes marad, ahogy emelkedett rosszullettéből egy pillanatnyi szórakozottsággal kilép. A volt igazgató

és volt munkásai végül is megtalálják a közös hangot az antiszemita nótázás platformján, de a kedélyes elválás ellenére a munkások közül: az ítélet azért továbbra is érvényben marad. Borzongatóan groteszk drámai képpel zárulna az egyfelvonásos, ha ebben a fenyegető bizonytalanságban hirtelen le-hullna a függöny, de Karinthy inkább a szatirikus finálé felé hajlik a gyöngye, önmagát múltra, jelenre és jövőre nézve permanensen jelenő Breznay — az újonnan kinevezett vetélytárs-igazgató öngyilkosságának hírére — feléledő aspirációival.

Lényegesen komorabb történet zajlik le B u d á n. Béna, tolokocsihoz szegzett asszony fogadja barátságatlanul hideg szobában az agitálni jövő népnevelőket; olyan asszony, akinek a szociális igazsággal rokonszenvező jeles nyomdász férjét a háború alatt, az emberek között nyétól kísérve, elhurcolták Mauthausenbe, s most — az 50-es évek jelenében —, mikor hosszú szenvedés után újra együtt dolgozhatnak, élhetne a feleségével, ismét börtönben ül, mert névtelen-arctalan vádlói szerint nyomdáját az államosításkor állítólag nem adta át maradéktalanul, egészen. A nyomdász régi őtamentumi kiadványán egyetlen szál gertya világított a címlapon, most férjének ezt az erős, őtamentumi hitét sugározza tisztá, rendíthetetlen emberségével ez az asszony, akit nem tört meg, csak önmagába zárt, súlyossá s egyben áttetszővé, kristálytiszttá tett a fájdalom. Súlyok Mária alakítása maradéktalanul képes ezt a drámai kettősséget visszaadni: a szenvedés zárt individualitását és a lassú oldódás, kitarulkozás kollektív irányú sodrát. Kár, hogy Farkas Bernátné feltáruló drámája mellett a két fiatal sorsa, öneszmélése konstruáltak, kevéssé hitelesnek hat: a két fiatal népnevelő nem a szenvedő asszony lobogó hitének fényében jut el az öneszméléshez, hanem inkább mesterségesen konstruált családfák, csendőrnagy apa, nyilas-szadista nagybácsi, lányát megerőszkoló nevelőapa emlékének „súlya alatt” roppan össze. Döry Virág és Fodor Tamás iátéka épp ezért csak szép, kivételes pillanatokot tudott nyújtani.

Ádám Ottó rendezése az első darabban kitűnő tempóérzekével, a groteszk háromszög ötletes mozgatásával hívta fel magára a figyelmet. A másik, túlszerkesztett darab ál-katharizisait ő sem tudja igazi drámává formálni.

VIGH BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

Szobotka Imre- emlékkiállítás. Szobotka Imre (1890—1961) festményeiből, akvarelljeiből és grafikáiból nyílt emlékkiállítás — dr. Bodnár Éva művészettörténész gondos rendezésében — augusztus végén a Nemzeti Galériában. A tíz esztendővel ezelőtt elhunyt művész — a rajzi és festészeti alapismeretek elsajátítása után — 1908—09-ben Itáliában, majd 1910-től Párizsban élt. A francia fővárosban az Académie „La Palette” elnevezésű szabadiskolában dolgozott — Jean Metzinger és Henri Le Fauconnier voltak a tanárai. Művészetére — amelyre egyre erősebben a kubizmus nyomta rá a bélyegét — Apollinaire is felfigyelt: a *Montjoie* című rövidletű folyóirat 1913. március 18-i számában megjelent tárlati beszámolójának egyik passzusa Szobotkának a Salon des Indépendants-ban szerepelt képeivel foglalkozik.

Szobotkát — mint az Osztrák—Magyar Monarchia állampolgárát — az első világháború kitörésekor Bretagne-ba internálták a francia hatóságok; a zsúfolt internálótáborban egy sorozat akvarell-illusztrációt készített Claudel „L'annonce faite à Marie” című misztériumjátékához. A művész — akit Rózsa Miklós művészeti kritikusa „minden szenvedéstől ment, szűkszavú, puritán egyéniség”-ként jellemzett — 1919-ben tért haza Magyarországra. Itthon egy ideig még a kubizmus és a konstruktivizmus útját járta, később azonban stílusa egyre lazábbá, ernyedtebbé vált; a sokat ígérő kezdetek után („Ablakból”, „Csendélet teáskannával”, „Falak Budán”, „Kettős önarckép”, „Fekvő női akt”) művészete hanyatlásnak indult. Két 1929-es képén („Nagybányai utca templommal” és „Cigánylány-akt”) még sok érték csillan meg, — későbbi zebe-gényi, balatoni, zseneyei festményei azonban meg sem közelítik fiatalkori munkáinak tartalmasságát, feszültségét.

„A magyar talentumok korán vénülnek” — írta rezignáltan Bölöni György a Népszava 1911. december 6-i számában. Az elmúlt emberöltők hivatalos magyar művészetpolitikájának a modern művészeti törekvésekre nehezedő nyomása és a hazai művészeti közízlés kisigényű, provinciális volta okozta Szobotkának és sok más — kiválóan indult — magyar alkotónak megtorpanását, iránytévését, „korai megvénülését”. Szobotka művészetének ívét a két háború közötti mostoha magyar társadalmi és kul-

turális viszonyok, közállapotok megtörték, — a művész néhány korai munkája azonban a század eleji magyar festészeti reneszánsz emlékezetes, művészettörténeti rangú alkotásai közé tartozik.

Patkó Károly munkái a Nemzeti Galériában. Patkó Károly (1895—1941), a két háború között élt magyar neoklasszicista festő munkáit főként rajztudás, a formák plaszticitása, feszes kép-építés, levegős kolorit — egy szóval: virtuóz technika jellemzi. Sajnos azonban ennél (ti. az ügyességnél, a bravúrnál) többet alig ad Patkó, s így képeinek legtöbbje nem képes mélyebb emóciókat kelteni a szemlélőben. *Eősze András* — ezelőtt mintegy harminc esztendővel — a Vigilia 1942. évi januári számában azt írta Patkó festményeiről, hogy azok „szív nélkül való agymunkák, hideg számítások”. Eőszenek — úgy véljük — lényegében igaza volt, a művész néhány munkáját azonban (őszinte örömről) mégis átjárják a természet előtti áhítat és az emberszeretet meleg áramai. Ilyen mű a „Parasztlány gyümölcsös kosárral” című olajfestmény, a „Strandolók” című sokalakos csoportkép és a „Támaszkodó női akt” című grafika. E pár munka kárpótlást nyújt a kiállított anyag zömének ridegségéért.

A Nemzeti Galéria Patkó-élekiállítását M. Heil Olga rendezte; ő írta a katalógus tömör, tárgyilagos hangú előszavát is.

Pál Ferenc keramikus Fényes Adolf-terembeli kiállítását augusztus 27-én nyitotta meg Ambrus Tibor költő, művészeti író. Az 1914-ben született Pál festőként kezdte pályáját, hajlamai azonban a keramika felé tereltek őt, s Vesztróczy Manó és Rudnay Gyula egykori növendéke — túl élete negyvenedik esztendején — átpártolt az agyagművészethez. Kerámia-szökőkútját Kazincbarcikán állították fel, a Fővárosi Felszíni Vízművek előcsarnokának kerámiafala is az ő munkája.

A Rákóczi úti kis tárlat Pál Ferenc vázait, tányérjait, fal-díszait, dekoratív kerámiaszobraikat („Ló”, „Ló és lovas” stb.) mutatta be. Nagy mesterségbeli felkészültség, az állat-, madár- és növény-motívumok változatossága, archaikus reminiscenciák, gazdag máztechnika s — mint a katalógus-szöveg megjegyzi — „ízes mesélőkedv, bő fantázia és humorérzék” jellemzi Pál munkáit, amelyek a magyar belsőter-művészet

legjobbjai között jelölik ki a művész helyét.

Az Egyházi épületek és műtárgyak gondozása című kötet (Képzőművészeti Alap kiadója, 1971) — amelynek dr. Cserhádi József pécsi püspök és dr. Esze Tamás történettudós, a magyar református egyház főgondnoka a főszerkesztői, Levárdy Ferenc művészettörténész és dr. Arató Miklós plébános, az Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács titkára pedig a szerkesztői — valójában sokkal többet nyújt, mint amit a cím ígér. A könyv ugyanis — azon túl, hogy eligazító vezérfonalat ad a papság kezébe a katolikus, protestáns és ortodox templomok és egyéb egyházi épületek, valamint a szakrális műalkotások (freskók, táblaképek, szobrok, ötvöstarlyak stb.) konzerválásához és restaurálásához — az új magyar egyházművészet törekvéseiről és eredményeiről is tájékoztatja az olvasót. Kitűnő fényképvételek — amelyekért Dobos Lajos fotóművészt illeti a dicséret — mutatják be a Baross Gábor-telepi (Budapest, XXII. kerület) római katolikus templom 1966-ban készült új berendezését, a Knézich utcai Patrona Hungariae katolikus leánygimnázium házikápolnájának puritán szembemiséző oltárát és modern formanyelvű üvegablakait, a pilisszentléleki templom (Ko-

márom megye) nonfiguratív falfestményeit, a középkori eredetű tereskei templom (Nógrád megye) alatti — 1968-ban berendezett — katakomba-hangulatú kápolna tabernakulumát, nagyon egyszerű, rézből kovácsolt oltárkeresztjét, kovacsoltvas gyertyatartóit, vagy a Sátoraljaújhely melletti Hollóháza község — Csaba László által tervezett — katolikus templomát, amelyet a könyv joggal nevez „az újabb magyar templomépítés legjelentősebb alkotásának.”

Az Egyházi épületek és műtárgyak gondozása című mű szerzői kollektívájának valamennyi tagja értékes, elmélyült munkát végzett. Egyes fejezetek (Koppány Tibor építészmérnök: „A műemlékhelyreállítás gyakorlati szempontjai”, Farkas Attila—Arató Miklós dr.: „A katolikus templom az új liturgia szemléletében”, Takács Béla református lelkész: „Református templomok műtárgyainak gondozása” stb.) kiváltképpen kitűnnek gondolati gazdagságukkal, alaposágukkal, szempontjaik korszerűségével. A katolikus munkatársak mind-egyikének elaborátumaiban messzemenően érvényre jut a II. Vatikáni Zsinat és a liturgikus reform szelleme.

A 4500 példányban megjelent, finom papírra nyomott, vaskos kötet — amely egyházi és világi szakemberek termékeny együttműködésének eredményeként látott napvilágot Szent István király születésének millenniumára — a magyar könyvkiadás ünnepi eseménye.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(ORGONAAVATÁS A DEÁK TÉRI TEMPLOMBAN) Mindig megrázó pillanat, amikor egy-egy új orgona megzendül avatott megszólaltatójának keze alatt. A hallgató elfelejti életének összes kellemetlenségeit, s hunyt szemmel, szomjas lélekkel feledkezik bele a hangok zuhatagába. E hangszer segítségével csodálatosan közel juthatunk az égi titkokhoz, mintha a súlytalanság állapotában lebegnénk, olyan könnyűnek, megtisztultnak érezzük magunkat hallatán. S különösen akkor, ha azt a hangszert olyan hozzáértéssel tervezik, mint a Deák téri templomét a kitűnő orgonaművész, Trajtler Gábor, s olyan mestersen kivitelezik, mint a Fővárosi Művészeti Kézműves Vállalat orgonauzemében.

Áhítatos hangulatban került sor az új orgona ünnepélyes felavatására. A hangszert Trajtler Gábor szólaltatta meg, előbb Reger egyik korálfantáziáját, utóbb Bach Esz-dúr prelúdium és fűgáját adta elő. Az utóbbi műről aligha kell szólnunk: évszázadokon keresztül megmaradt az orgonajáték egyik próbakövének. Ma, amikor a művészek válaszút elé kerültek, amikor korunk embere a régebbi zenéhez való közeledés folyamatában is sokszor a maga kénye-kedve szerint alakítja a zenei materiát s a kor ideáljainak megfelelően erősen gépésedik a kultúra, öröm egy olyan befelé forduló, mély alázatú művészt hallgatni, mint amilyen Trajtler Gábor. Az a bensőséges áhítat, amelylyel megszólaltatja hangszerét, a magyar orgonakultúra legjobbjaít idézi. Erre a

nemes hagyományra utalt az a gazdag invenciójú zenélés is, amelyet a Reger mű megszólaltatásakor érzekeltünk. Reger nem a zene kimagasló orfosa, de kétségtelen, hogy elsősorban orgonaműveinek Bachra visszautaló őszintesége juttat jelentős helyet számára a század zeneirodalmában. Olyanok ezek az orgonakompozíciók, mintha valaki imádkoznék (nem véletlenül mondja Alban Berg Reger zenei építkezésével kapcsolatban, hogy mintha az emberi szót idézné egyszerűségével). Hiányzik belőlük a sokatmondas másutt jelentkező bősége s a l'art pour l'art Regertől korántsem idegen felszines csillogása. Ezért volt méltó az új hangszerhez ez a mű, mint ahogy figyelmet és méltánylást keltett a Weltler Jenő vezette kitűnő Lutheránia Enek- és Zenekarának közreműködése is: Bach 50. kantátáját dinamikus lendülettel énekelték.

(A BUDAPESTI MŰVÉSZETI HETEK MEGNYITÓ HANGVERSENYE) Még le sem csillapodtak a Liszt-Bartók zongoraverseny végeredménye körüli disputák, amelyek tulajdonképpen minden zenei verseny jellemzői, amikor egy félelmetes erejű művészi produkció hozta lázba a zeneértő közönséget: Ferencsik János Bartók-tolmácsolása a Művészeti Hetek megnyitó hangversenyén. Talán már közhely azt emlegetni, hogy Ferencsik Bartók szándékainak egyik legautentikusabb ismerője. Aki figyelemmel kísérte Bartókhoz való viszonyának alakulását, azt is megfigyelhette, hogy néhány évig megelégedett „jó” produkcióval, s néhány közhelyet, sáblont változatlanul őrzött zenekarában, se ideje, se kedve nem volt újraértelmezni a művekről alkotott véleményét. Nos, ez a mostani Bartók-kép minden szempontból revelációnak számított (még akkor is, ha a Magyar Állami Hangversenyzenekar kissé pontatlanul, a szólisták: Réti József és Faragó András pedig nem a legjobb hangú állapotban, a Forrai Miklós vezette Budapesti Kórus viszont kitűnően segítette elképzeléseinek megvalósításában). Ferencsik, aki az utóbbi években szemünk láttára emelkedett a világ legnagyobb karmesterei közé, ezúttal azt a portrét rajzolta meg a zeneköltőről, amelyet régóta sejtteni véltünk, a dadogó szavak azonban aligha adhattak volna a zenével egyenértékű képet róla. Ott sikoltott ebben a zenei szövetségben a század emberének elidegenedése, magánya is — amely a nyugati Bartók-interpretációk vezéreszméje —, ott az a csendes, bujkáló ironia is, amely szinte mindegyik művét jellemzi, de ott a ha-

zatalálás apró zenei idézetekben megfogalmazott gesztusa is, amely új színekben ragyogtatta fel a természet-zenét s az utolsó tétel démonikusnak hitt építményét. Új volt az a mód is, ahogy a kiváló karmester a Cantata profanát tolmácsolta. Ahogy a csodaszarvassá válás pillanatát kifejezte s általános érvényűvé tette, az a zenélés ritka, nagy eseménye volt, kivételes élmény.

(LEMEZFIGYELŐ) A Magyar Hanglemezyártó egyik legnagyobb vállalkozása, világviszonylatban is kivételes jelenlétű tette Liszt Krisztusának három lemezre történt felvétele. (Közreműködik: Nagy Sándor, Andor Éva, Németh Zsuzsa, Réti József, Gregor József, Básti Lajos, Margittay Sándor, a Budapesti Kórus, a Budapesti Kodály Zoltán Leánykar — karigazgató Andor Ilona — és a Magyar Állami Hangversenyzenekar, vezényel Forrai Miklós — LPX 11506—08.) Mátyas János, a Hungaroton Liszt-sorozatának szerkesztő-rendezője vetette fel a kiadás gondolatát, s nem sokkal később Forrai Miklós egy nagy sikerű estén el is vezényelte a művet. Több mint egy évig tartottak az előkészületek, több mint egy hónapig a felvételek (éjszakáról éjszakára a Mátyás-templomban), a költségekről pedig jobb nem is beszélni.

És mégis, elsőnek azt kell mondanunk: megérte! Nem vészett kárba a tömérdek energia: kivételes zenei élmény született, s lett maradandóvá a lemezen, olyan produkció, amelynek aligha kell különösebb nemzetközi propagandát csinálni a sikerhez. Már csak azért sem, mert ez a felvétel — akár a Hanglemezyártó egész Liszt-sorozata — a zeneköltőnek egy olyan korszakát revalidálja, amelyről alig szoktak beszélni, amely szinte teljesen ismeretlen a zenekedvelők előtt, de még a zenetudomány számára is sok problémát tartogat. Egy megújulásra készülő, új perspektívákat kereső kor a Krisztus születéséig, amikor a művészetek is másfelé tágitják a kifejezés lehetőségeit, amikor „A romlás virágai” és „Az érzelmek iskolája” születik, de hat Victor Hugo is, aki megőrizte még a régebbi stíluseszmenyeket. Mint ahogy megőrizte azokat Liszt Ferenc is, aki fekete reverendában, lehangelődött, öreg zongora mellett élt műve befejezése idején az Örök Városban, s úgy érezte: a világ nem adhat már számára több örömet. Lemondó, tragikus gesztus keveredik hát a heroikussal, amely egy meghaladottnak látszó műformát, az oratóriumot emeli fel, s tárja újra a világ elé. Mert a Krisztus egyike a világ ze-

neirodalma legszubbjektívebb oratóriumaiknak, s éppen ez a szubjektivitása, a krisztusi élet mély átélése — itt-ott átértémezése — vált eddig sikere legfőbb gátjává (s természetesen rendkívüli, az operákét is meghaladó terjedelme).

Ezt a gátat jórészt eddig sem sikerült lerombolni. Talán majd épp ez a csodálatos magyar lemez ragyogtatja fel a mű korszakos jelentőségét. Mert ne feledjük el: a Krisztus nemcsak betetőzés, hanem a fejlődés kezdőpontja is, ahogy Gombosi Ottó írta: „Liszt merőben újszerű és egyéni oratóriumműve nem marad követők nélkül. Így Gounod Rédemption-ja (1882), Mors et vita-ja (1885), Massenet teátrális, bár finom hangzásokban bővelkedő misztériumai és legendái (Mária Magdolna — 1873, Éva, Az ígélet földje), Saint-Saëns meglepő kórus effektusokkal, szinte impreszionista hangszerhatásokkal átszőtt Özönvize (1875), César Franck oratóriumai, köztük a La Rédemption (1872) és a Les Béatitudes (1880) nem képzelhetők el Liszt nélkül”. A zenei megvalósítás mindenestre teljes pompájában bontja ki a Krisztus gazdag érzelmi és zenei tartalmát, és az ismertetőt is tró, pompásan vezénylő Forrai Miklós élete legnagyobb zenei teljesítményét nyújtva bebizonyítja, hogy nem csak a sokat és joggal emlegetett *Tristis est anima mea* tétel remeklése, hanem az egész mű! A Pásztorjáték a jászolnál, a Háromkirályok vonulása, a *Tu es Petrus* és a *Ressur-*

rexit tételek szinte beleivódnak a hallgatóba, mint a legnagyobb oratóriumok felejthetetlen, jellemünk, egyéniségünk részévé vált tételei. Valamennyi szólista és együttes pazarul szólaltatja meg nem éppen könnyű szólalmát. Csak elismeréssel méltathatjuk a tasak művészi kivitelezését és a tökéletes sztereohanghatást is.

A Melódia újdonságán három, köztük egy kéthegedűre írt Bach versenyművet játszik Vajmann és Gutnyikov, a szovjet hegedűiskola két kitűnő képviselője. Szinte nem is győzzük számlálni a nagyszerű szovjet művészeket akik valósággal letarolják a nagy zenei versenyeket, s elkápráztatják a zenei világot virtuóz technikájukkal, érett előadásukkal. Valóban „lemez”-lehetőséget kell adni nekik, hogy módjuk nyílják az önkontrollra s a szüntelen továbblépésre (mert a tehetség törvényei szerint sokan bizony megrekednek, s egyszerű üstökösök maradnak egész életükben). Ez a lemez is nagyszerű lehetőséget adott a két művésznek, s mindketten kitűnően vizsgáztak. A zenekari kísérlet fátyolából (s ez részben a felvétel hibája) csodálatosan zengő hangon szárnyaltatják fel a legéteiribb Bach-zenét, s kivételesen szép pillanatokkal ajándékoznak meg. Különösen Vajmann játéka hoz felszínre kápráztató színeket, pompás árnyalatokat (Melódia D. 014449-50).

RÓNAY LÁSZLÓ

KÉPERNYŐ ELŐTT

(RÓZSA SÁNDOR) Még be sem fejeződött a Móríc Zsigmond regényéből készült tévéfilm-sorozat, a „Rózsa Sándor” vetítése — e sorok írásakor érkezett el a 8. részéhez —, és máris országra szóló vita kavargó körülötte. Legtöbben a film nyelvzetét — a rosszul alkalmazott „őz” nyelvjárást — kifogásolják, de vannak, akik „vontatott”-nak, „álnépi”-nek tartják. Valamennyi felsorolt — és fel nem sorolt — kifogásnak a kiindulópontja: a regénnyel való összehasonlítás. Csakhogy: ami elkészült, az már nem „a” regény, hanem egy önálló tévéfilm-sorozat, a maga műfajában eredeti. Egy másik műfajra történő adaptálás értékét pedig sohasem az adja meg, hogy mennyiben hűséges az alapműhöz. A regény a maga sajátos műfajbeli törvényeit követi. A novella, a színmű, a hangjáték, a film és a tévéfilm ugyszintén. A „Ró-

zsa Sándor”: tévéfilm, érvényes szabályait a tévéfilm világában kell keresnünk és ezek szerint értékelnünk (vagy elmarasztalnunk) az elkészült alkotást.

Induljunk ki abból, amit Szinetár Miklós, a film rendezője — és a Magyar Televízió főrendezője — nem egy megnyilatkozásában kifejtett (és művekkel is dokumentált): a televízió nemcsak szórakoztat, de missziót is teljesít. Mégpedig: kultúr-missziót. Feladatának tekintti, hogy a magyar irodalom értékeit eljuttassa a legszélesebb néprétegekhez (tehát többségükben olyanokhoz is, akik azt a művet csak címről ismerik, de nem olvasták). Ennek a kultúr-misszió-nak emlékezetes — és művészi-értékű dokumentumai az olyan tévéfilmek, mint a „Bánk bán” vagy „Az ember tragédiája”. Ezt a sort kívánja folytatni most a „Rózsa Sándor”. De a szándék érté-

kének, a rendező művészi igényességének az elismerése arra is kötelezi a kritikust, hogy rámutasson a film kétségkívül meglévő hibáira is. Ebben pedig (éppen mert igényes máról van szó) eszüköze ne a felületes „leszólás”, hanem a tárgyilagos elemzés legyen. Hiszen — példa rá ez a tévéfilm-sorozat is — a szándék és igényesség még nem minden! A túl sok részletre való tördelés olykor — egy-egy folytatáson belül — cselekménytelenséget eredményez (ami több rész összevonása esetén nem jelentkezik ennyire kirívóan). Gondolunk itt például arra a jelenetsorra, amikor Rózsa Sándor — Veszélka Juliska előtt — betöri a lovat. A párhuzam nyilvánvaló: Sándor betöri a lovat az öccsének — de ugyanakkor és ugyanezzel „betöri” a lányt is magának. Csakhogy: hiába volt kitűnő a fényképezés, a színészi játék, az atmoszféra — a hosszadalmasságon mit sem változtatott. Anekdotaszzerű betétként hatott Bánhidyi László „panaszkodó határiárása”, teljesen idegen, karikatúrát elemeket vitt a cselekménybe, és ezek ismétlésével hamissá, unalmasá vált. A csaknem (nagy teljesen) azonos mozzanatok ismétlődése különben valamennyi sorozatra jellemző. És

ha korábban a film műfajbéli önállóságáról szoltunk: olykor úgy tűnik, maga a rendező sem tisztázta eléggé, hogy a regényt vigye-e filmre, vagy tévéfilmet alkosson-e a regény alapján? Néhol szinte sorról sorra követi a regényt, ami nem is volna zavaró, ha ezeket a sorokat „újrafogalmazná”, „átváltaná” a film nyelvére. Ezt is megteszi (például a tehének elrablásának, tiszai átúsztatásának remekbe sikerült jelenetsorában), de túl sokszor alkalmaz „belső monológokat” is: zavaró, amikor a szereplők állnak, mennek vagy lovagolnak és — jóllehet a szájuk nem mozdul — beszélnek: nem „megjártsszák”, hanem „közlik”, „elmondják” a gondolataikat. A néző hallja a szöveget — ahelyett, hogy ugyanazt látná. Az ilyen típusú — népi környezetben játszódó — filmeknél mindig fennforog a „gulasch-fokosch-álnépiesch”-romantika veszélye. Ezt a forgatókönyvíró Sipos Tamásnak, Szücs Andor dramaturgnak, a művészien fényképező Bíró Miklós operatőrnek — és az egész produkciót kézben tartó, irányító Szinetár Miklósnak sem sikerült teljesen elkerülnie.

BALÁSSY LÁSZLÓ

DOKUMENTUM

MÉCS LÁSZLÓ ÉS A SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM KEZDETEI

Most ötven éve, hogy 1921 novemberében Mécs László *Hajnali harangszó* című nagy költeménye megjelent. A verset a Modern Könyvtár egykori szerkesztője, a bécsi emigráns Gömöri Jenő akkor induló folyóirata, a Tűz közölte. Mécsnek ez volt az első költői jelentkezése, s a szerkesztő a felfedező büszkségével mutatta be olvasóinak a premonitri szerzetes, nagykaposi plébános szerzőt.

A félszázados évforduló alkalmából a Mécs László indulásával kapcsolatos néhány személyes emlékemet szeretném feleleveníteni.

*

A húszas évek elejétől politikai emigránsként éltem a Csehszlovákiához csatolt Losoncon. Ott élt akkor Komlós Aladár, a későbbi neves és tudós irodalomtörténész is. Ketten összefogva, fiatalos lelkesedéssel éppen élénk kulturális tevékenységbe kezdtünk, hogy életet próbáljunk ébreszteni az új sorsát zavartan és tétován viselő magyar kisebbségben; amikor a „Tűz” első száma s benne Mécs László költeménye megjelent. Nagy öröm és meglepetés volt számunkra az eddig ismeretlen költő jelentkezése bátor és rendkívül időszzerű mondanivalóival.

A *Hajnali harangszó* nagy visszhangot keltett mindenfelé a szlovensztkői magyarság körében. Egyszerre ismertté és becsültté tette a vidéki elszigeteltségben élő fiatal papköltő nevét mindazok előtt, akikben emberséges gondolkodás élt. Elismeréssel adóztak meggyőződése tisztaságának, mellyel az evangélium ígeit szegezte szembe a gonoszsággal. És versét átengedte közlésre egy „baloldali”, emigráns fo-

lyóiratnak, melynek fórumáról másként hatottak a szavak, mint a papi szószékről. A Tűz megjelenése után levelet írtam Mécs Lászlónak, meleg baráti szeretettel üdvözöltem. O nyomban válaszolt levelemre. Válasza érdekes és értékes dokumentuma ars poétikájának.

Nagy öröm számára — írta a levélben —, hogy testvéri közösségre léphet velem, eszméink közösek, közös a harcunk. Majd rátért költői szemlélete ismertetésére:

„Nekem nem gyermekjáték a költészet, nem Babits-féle formatornászat, mely lehet oly zseniális, hogy a csillagok nappal kijönnek tőle, de olvasd fel egy szenvedőnek és azt fogja mondani: Adjon egy pohár vizet és ne görögtűzet, mert szomjan döglöm. És nem is az a „keresés”, amely miatt kimondják a legnagyobb ostobaságokra, hogy kiváló dolgok, mert szerzőjük a nagy Kereső. Mert a mai emberiség szenved, mintha a Lét Szaharájába verte volna egy sátáni ostor. A nyáj lelke béget, füvet és vizet kér, s erre jönnek a nagy Keresők s mondják: Gyertek utánunk! Aztán mindenféle bakugrásokat csinálnak és azt mondják: Nesze, új ember, ezt adjuk mi Keresők...

Testvér, mondom neked, aki tudja, hol vannak üdítő források, az merjen ennek a mai nyájembernek; ha vödörben, ha csuporban, de merjen. És szedjen virágot és ezerjófűvet. És ez a fontos és nem a váza, az aranyurna, mint eddig volt a költészet. Igenis: az evangélium kell, mely minden nagy költőnek, művésznek lelkében szunnyad. És a műveket Mózes vesszejével fakassza fel magából; mindenki az evangéliumot, mindenki a magáét. De a legegyszerűbb formában. Én ma már olyan nagyon-nagyon egyszerű szeretnék lenni és olyan nagyon-nagyon modern, mint ama négy: Máté, Márk, Lukács és János...”

Most már többször is váltottunk levelet egymással. Kölcsönösen megismertettük életutunkat. Egyik levelében, kedves dedikációval, fényképét is megküldte. A barátság mind szorosabbra fűződött köztünk.

Közben több más verse is megjelent már, köztük *A nyomor balladája*, amely a maga forradalmi hangjával szintén nagy feltűnést keltett. 1922 elején közölte velem, hogy rövidesen verseskötete jelenik meg. A kötet címe — nevezetessé leti költeménye után — *Hajnali harangszó* lesz. Ekkor elhatároztam, hogy kötetének megjelenése elé, róla és költészetéről méltató cikket írok a Kassai Naplóba, melynek Ignotus által szerkesztett vasárnapi mellékletében rendszeresen jelentek meg írásaim.

Akkoriban éppen a német expresszionista költők verses antológiáját olvastam, a „Menschheitdämmerung”-ot, s úgy láttam, Mécs lelki rokonságban van velük. A cikkben azt írom, hogy Mécs költészete szervesen beletartozik annak a szellemi és lelki megújulásnak az áramába, amely ma Európa emberiségét átjárja. A háború és a forradalmak katasztrófái után az emberiséget egy szebb és tisztább élet utáni vágy tölti el. Ennek a vágnak adnak kifejezést Nyugaton a német expresszionista költők. Nálunk ennek a vágnak az első megszólaltatója Ady késői költészete volt. Adyt alapjában rendítette meg a világháború erkölcsi katasztrófája. Sötét óráiban úgy látta, az egész erkölcsi világtrend föl-bomlott. Hívó pillanataiban azonban egy igazabb jövő reményével biztatta magát: „Tán kerül ezután is szamaras ember. / Másokért küzdő szerelemmel.”

„Adynak ez a reménykedő látomása realizálódik Mécs Lászlóban és költészetében is — írom a cikkben. Mécs a maga poézisében fiatal életének minden melegével, túláradó szeretetben öleli magához az egész emberiséget, az egész életet, az egész világot. A hellének gyermeklelkű, tiszta életöröme viharzik benne, párosulva a keresztyén lélek lemondó és a szenvedőkkel együttérző szeretetével. Költészete fölujjongás az élet szépségei és gazdagsága fölött, és nagy lelki lemondás róluk, a milliók javára. A keresztyénségnek és a szocializmusnak ragyogó szintézise.”

„Mécs két világ felé von frontot. Az egyik azoké, akik le akarják tagadni a hívő és etikus élet valóságát és szépségeit. A másik azoké, akik számára csak céger a keresztyénség. Mécs el lehet rá készülve, hogy előbb-utóbb mindkét front felől megindul ellene a támadás.”

Rövidesen sor kerül személyes találkozásunkra is.

A dolog előzményéhez tartozik, hogy 1922 tavaszán Komlós Aladárral közösen kísérletet tettünk a szlovenszkoí magyar írók megszervezésére. Kísérletünk nem

sikerült. Olyan éles volt akkor még a politikai és világnézeti ellentét az ottani magyarság különböző rétegei között, hogy az írók összefogására sem nyílt lehetőség. A kudarc egy Losoncon megrendezendő, demonstratív irodalmi est tervét érlelte meg bennem. Arra gondoltam, adjunk kezdeményező példát mi, néhányan — különböző világnézeti írók — a szellemi összefogásra. Komlós Aladáron kívül Losoncon élt ekkor már Győry Dezső és Darkó István, e két tehetséges fiatal költő, illetőleg író is. Itt vagyunk helyben négyen, hívjuk meg közös szereplésre ötödiknek Mécs Lászlót. Barátaim magukévá tették a tervet, s Mécs az első szóra hajlandónak mutatkozott a részvételre.

Az irodalmi estet 1923 tavaszán hirdettük meg a szereplők névsorának közlésével. A bejelentés, hogy az esten Mécs László is szerepel, városszerte nagy érdeklődést keltett. Mécsnek ekkor már nemcsak mint költőnek, hanem mint kiváló szavalónak is nagy híre volt. Az estély sikerét tehát eleve biztosítottnak láttuk. Biztunk benne, hogy Mécs neve meghitelesíti az eszmét is, melyet rendezésünkkel manifesztálni kívántunk.

A losonci konzervatív magyarok azonban megpróbálkoztak az ellenpropagandával. Rossznéven vették Mécsőt, sőt Győrytől is, hogy Komlóssal és velem közös pódiumon lépnek fel. A propagandának volt is némi sikere. Akadtak, akiket az ó-magyarok terrorja megfélemlített, és jobb meggyőződésük és kedvük ellenére sem mertek megjelenni az előadáson. Végeredményben mégis nagy és díszes közönség jött össze a Vigadó nagytermében.

Az ünnepség fénypontja, természetesen, Mécs versmondása volt. Amikor fehér szerzetesi ruhájában, melyet kék cingulus övezett, a pódiumra lépett, zúgó taps fogadta. Hullámos szőke haja, kék szeme, magas homloka és sudár, szép termete, nem különben előadóművészete, egészen elbűvölte a közönséget. A lelkes hallgatóság nem akarta leengedni az emelvényről, egyik versét a másik után mondatta el vele.

Az estély után a Kalmár-vendéglőbe vonultunk át. A közönség egyrésze oda is követett bennünket, s Mécsot a vendéglő fehér asztala mellett is szavalásra készítette.

Pár napos losonci tartózkodása alatt Mécs az én vendégem volt s így alkalmunk nyílt néhány kényesebb kérdés megbeszélésére is. Öszintén szólva, nem mindenikben tudtunk egyetértésre jutni.

*

A húszas évek végén egy losonci ifjúsági egyesületnek lettem a tikára. Kulturális estéket rendeztem, melyeken magyar írókat és művészeket (Móricz, Móra, Karinthy, Schöpflin Aladár, illetőleg Ascher Oszkár, Orbán Dezső stb.) szerepeltettem. Egy ilyen este Mécs Lászlót hívtam meg. Újabb költeményeiből adott elő, és ismét nagy sikert aratott a losonci magyarok körében.

1931-ben elhagytam Szlovenszkrét és Pesten telepedtem meg. Ezzel megszakadt köztünk a személyes érintkezés. Már csak néhány írói konferencián találkoztam még vele. Pályáját, sorsát azonban továbbra is élénk érdeklődéssel kísértém.

Úgy érzem, tartoztam ezzel az írással nehéz időkben szövődött barátságunk emlékének.

SIMÁNDY PÁL

Az emberiség sorsa oszthatatlan. Szűken nemzeti szempontból megérteni sorsát, irányítani jövőjét — lehetetlen. De aki nem szereti saját hazáját okosan és mégis nagyon-nagyon, nem tud igazán az emberiség méreteiben sem gondolkodni.

En minden becsületes, cselekvőkész embert rokonomnak tekintek és kivetem az én nagy emberi családomból azokat, akik vétének az emberiség törvényei ellen, még ha vér szerinti rokonaim is.

Jevtusenko

ECCLESIA SZÖVETKEZET

Budapest, V., Károlyi u. 4—8.

Levélcím: Bp., 5. Pf. 599.

KÖNYVAJÁNLATUNK

Szeghalmi Elemér: Freskó és pasztell (irodalmi tanulmányok)	60,— Ft
Csóka J. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete I—II. kötet	230,— Ft
dr. Tarnóczy János: Szent István életműve és lelkivilága	55,— Ft
Ijjas Antal: Jézus története I—II. kötet	165,— Ft
Horváth Richárd: Jelenlétünk a világban	73,— Ft
Harsányi Lajos: Toronyzene	50,— Ft
Katolikus költők antológiája: Tiszta Kút	66,— Ft
Posszonyi László: Bűnbak és áruló	44,— Ft
Kormos Ottó: Barangolás a négy világtájon	52,— Ft
Balássy—Csanád: Haldokló bilincsek	40,— Ft
Vitányi György: II. Vatikáni Zsinat	55,— Ft
Postán utánvétellel szállítunk.	

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL

Decemberi számunkban három olyan írás is szerepel, amely e számunknak bizonyos néprajzi színezetet ad. *Volly István*, ismert folkloristánk, akinek nevét olvasóink jól ismerik, ezúttal egy székesfehérvári karácsonyi népi játék, úgynevezett bölcsöske szövegét közli; egy másik neves néprajz-kutatónk, *Schramm Ferenc* pedig az éjfélti mise népszokásait mutatja be. A harmadik írásban *Sinkó Veronika* „Mézeskalácsok és bábsütések” címmel egy mára már kihaltnak tekinthető népi művészetet ismertet, és támaszt is új életre; hogy hogyan, azt két ilyen, illusztrációként közölt textilterve szemlélteti. — *Gál Ferenc*, a Hittudományi Akadémia professzora „Az emberré lett Isten” címmel ír tanulmányt; *Szeghalmi Elemér* „Kristályszínű költészet” címmel a hatvanéves *Takáts Gyula* költészetét elemzi. — *Párbeszéd* rovatunkban ezúttal protestáns teológus szólal meg: *Simon János Attila* követi nyomon Teilhard de Chardin magyarországi útját. — *Miklós Róbert* a velencei örmény kolostorban tett látogatásáról és egy ottani magyar szerzetessel folytatott beszélgetéséről számol be („Riportféle Velencéről, az örményekről és Az ember tragédiája fordításáról”). — *Dallos Sándor* most lenne hetvenéves; két elbeszélést közlünk hátrahagyott írásaiból, *Rónay László* rövid pályaképevel. *Fekete István* hagyatékából naplójának egy, 1944 teléről való részletét adjuk közre. Verseivel három költő szerepel számunkban: *Beney Zsuzsa*, *Pilinszky János* és *Takáts Gyula*.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig, a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.

SOMMAIRE

Anzelm Bencze: Comme le prémice des morts — *Margit Széll*: La science de la croix (La vie de Edith Stein) — *László Gyürki*: La vérité de l'Écriture Sainte — *Ferenc Sill*: György Náray (1645—1699) — *Gyula Kunszery*: La poésie de Tamás Falu — *Margit Kopácsy*: La vieille femme (nouvelle, fin) — Poèmes de Tamás Falu, János Bárdosi Németh, András József Fehér et Ferenc Fehér.

L'ÉGLISE DANS LE MONDE: Les intellectuels catholiques sur la libération de l'homme et du troisième monde. Compte-rendu de Fribourg par *Károly Doromby*.

DIALOGUE: De l'histoire du Christ à l'histoire de Jésus. (Analyse et avis de point de vue marxiste de *Béla Bellér* au livre de Antal Ijjas: L'histoire de Jésus — dans le cadre du dialogue chrétien-marxiste et des examens communs et parallèles.)

ENTRETIEN DE VIGILIA avec Msgr József Cserhádi évêque de Pécs, membre de la présidence de l'Association Mondiale des Hongrois, sur l'activité et le programme de l'Association Mondiale, sur l'écho en étranger de la Vigilia, sur le voyage en Amérique de l'évêque, et sur les devoirs suivants des relations des hongrois autochtones et de l'étranger (*Béla Hegyi*).

DOCUMENTS: László Mécs et les commencements de la littérature hongroise en Slovaquie (*Pál Simándy*).

Dans la rubrique 'Notes musicales' *László Rónay* analyse l'enregistrement nouvelle de l'Entreprise pour la production des disques — l'Oratoire du Liszt: CHRISTUS en 3 disques. C'est la première enregistrement du monde de l'oratoire grandiose. La publication des disques hongrois déploie une activité fondamentale dans la formation d'un portrait authentique et intégré de Liszt.

Le monde musical l'estime, vue que notre production des disques a obtenu le Grand Prix de l'Académie Charles Cross par les disques de Liszt. Comme les précédents, CHRISTUS est une excellente production qui nous présente authentiquement cet oeuvre indignement oublié et pas assez apprécié (bien que fut le point de départ aux oratoires de Gounod et Franck, comme celui des mystères de Massenet). — Le disque en même temps avec la publication hongroise est paru aussi en France.

INHALTSVERZEICHNIS

Anzelm Bencze: Als Erstling der Entschlafenen — *Margit Széll*: Kreuzeswissenschaft (Der Lebensweg von Edith Stein) — *László Gyürki*: Die Wahrheit der Heiligen Schrift — *Ferenc Sill*: György Náray (1645—1699) — *Gyula Kunszery*: Die Poesie von Tamás Falu — *Margit Kopácsy*: Die alte Frau (Erzählung) — Gedichte von Tamás Falu, János Bárdosi Németh, József András Fehér und Ferenc Fehér.

DIE KIRCHE IN DER WELT: Katholische Intellektuelle über die Befreiung des Menschen und über die dritte Welt (ein Referat von *Károly Doromby* über zwei Treffen in Fribourg).

DIALOG: Von der Geschichte Christi zur Geschichte Jesu. (Eine marxistische Analyse und ein Beitrag von *Béla Bellér* zum Buch von Antal Ijjas „Die Geschichte Jesu“ im Zeichen des christlich-marxistischen Dialogs und der parallelen Forschung.)

VIGILIA GESPRÄCH Mit József Cserhádi, Bischof von Pécs und Mitglied des Präsidiums des Weltbundes der Ungarn über die Tätigkeit und das Programm des Weltbundes, über das Echo der Vigilia im Ausland, über die Amerikareise des Bischofs und über weitere Aufgaben auf dem Gebiet des Kontaktes zwischen inländische und ausländische Ungarn (*Béla Hegyi*).

DOKUMENT: László Mécs und die Anfänge der ungarischen Literatur in der Slovaquie (*Pál Simándy*).